

DE FISCUS SNELLEDEM

en de vroegste kerstening in het westen van Brugge.

DOOR

E. H. J. NOTERDAEME

Te Snellegem staat de kerk nagenoeg aan de oostgrens van de parochie. Dat wettigt het vermoeden dat een groot deel van de oorspronkelijke parochie is verloren gegaan, en dat de grenzen ervan vroeger veel verder naar het oosten toe lagen. Het is gekend dat de graaf van Vlaanderen in 941 de oostelijke helft van zijn fiscus aan de St.-Pietersabdij te Gent heeft geschonken. Er was veel kans in die oostelijke helft van de fiscus, waarmede de abdij in 941 werd begiftigd, tenminste een deel terug te vinden van het gebied dat voor de oorspronkelijke parochie verloren ging. Het was niet moeilijk de oostelijke helft van de fiscus uit 941 te reconstrueren. Ik deelde in 1948 de uitslag van een eerste voorlopig onderzoek aan Prof. J. Dhondt mede, die mij aanmoedigde de studie van de fiscus Snellegem verder door te drijven. Een drukke briefwisseling volgde hierop, waarin ook Dr. L. Voet, en vooral Prof. Fr. Ganshof werden betrokken. Onverwachte resultaten werden weldra bereikt: Snellegem bleek een Merovingisch kroondomein te zijn geweest, dat zich uitstreckte tot aan de Reie, zodat de stad Brugge ontstaan is in de verste uithoek van haar domein¹.

Een eerste uiteenzetting van ons onderzoek verscheen in 1955 in *Sacris Erudiri*² en in 1956 volgde in de Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Gent de beschrijving van het Oosthof, de centrale hoeve van het domein. Thans komt de fiscus Snellegem aan de beurt.

Welke zijn de oudste gegevens in verband met de fiscus Snellegem?

I

Het belangrijkste stuk is het diploma van 8 juli 941, de schenkingsakte van graaf Arnulf I, waardoor deze de Sint Pietersabdij hervormde, en haar een deel van haar vroegere eigendommen, die verloren waren gegaan of door zijn voorgangers ontruikt, terugchonk. Bij deze gelegenheid deed de graaf ook giften waarbij hij zijn eigen domeingood aan-

(1) Brugge ontstond in de fiscus Weinebrugge, die zelf een onderdeel was van de fiscus Snellegem.

(2) J. NOTERDAEME, *Sacris Erudiri*, Brugge 1955: *Studiën over de vroegste kerkgeschiedenis van Brugge; De fiscus Weinebrugge en de herkomst van de St Salvatorskerk te Brugge*, *Sacris Erudiri*, Brugge 1955 blz. 131 en vlg. en J. NOTERDAEME - E. DEKKERS, *St Eligius in de Pagus Flandrensis. De kerk te Snellegem*, *ibidem* blz. 140 en vlg.

sprak, en schonk hij aan de abdij goederen die haar nooit hadden toebehoord. Het diploma van 941 laat beide mogelijkheden, voor wat de fiscus Snellegem betreft, open. Het diploma van koning Lotharius, van 964, dat volgt, maakt echter duidelijk onderscheid tussen de goederen welke « *locus praedictus (Sint Pieters) antiquitus dinoscitur possedissee* », en deze welke « *prefatus.. comes ex propria hereditate concedisse* ». Snellegem wordt aldaar onder de laatste groep geplaatst, en had dus vóór 941 nooit aan de abdij toebehoord.

*In pago denique Flandrensi... et in ipso pago medietatem fisci mei qui uocatur Snetblingebem cuius pars media coniacet a plaga orientis, ex qua medietate mansum I dum aduixero abbati et fratribus supradicti monasterii consensio, et residue medietatis partem post excessum uite mee ut habeant, teneant atque possideant totis uiribus concupisco*³. Na het woord *habeant* werd *ibidem* door dezelfde hand aan de regel toegevoegd.

De graaf schonk dus de helft van zijn domein Snellegem aan de abdij: *media pars*, t.t.z. de helft die *coniacet a plaga orientis*. t.t.z. die ligt ten oosten. De graaf schonk in de oostelijke helft één mansus in volle eigendom aan de abdij; hij behield voor zich zelf tot aan zijn dood het vruchtgebruik van de halve fiscus, met uitzondering van het vruchtgebruik van de reeds gemelde mansus.

II

Op 20 oogst 950 bekrachtigt koning Lodewijk IV het diploma van graaf Arnulf. Wij vernemen in dit stuk dat de mansus I, die in volle eigendom was geschonken, de hoeve van het domein was waar de major of meier met twaalf lijfeigenen verbleef *ac in ipso pago dedit predictis monachis, post discessum suum, medietatem fisci sui qui uocatur Snetblingebem, mansum unum presentialiter cum mansionario ac majore Folberto aliisque mancipiis*⁴.

III

Op 10 juli 953 volgt de werkelijke schenking van de halve fiscus: de abdij komt in het onmiddellijk bezit van de helft van het domein.

... statui et deliberavi ad eorum mensam medietatem fisci mei qui uocatur Snellenghem in pago Flandrensi siti, quem antea pro me et pro uxore mea... ad jam dictum monasterium legaliter tradidi in tali tenore ut quamdiu advixerim fructum usuarium habuissem et post excessum uite mee, cenobite ad supradictum locum Deo militantibus ad suorum mensam recepissent... sicut jam dictas res donavi ad jam dictum sanctum

(3) M. GYSSELING - A.C.F. KOCH, *Diplomata Belgica*, 1950, Teksten I, nr 53.

(4) A. FAYEN, *Liber Traditionum*, Gent, 1906, blz. 61. Het diploma werd in de 14de eeuw verbeterd door iemand als B voorgesteld. B voegt na het woord mansum het woord itaque, schrijft Fulberto in de plaats van Folberto, en voegt « numero XII » na de woorden « aliisque mancipiis ».

*locum, in presenten diem dimittam illis ad eorum necessitatibus ac annuis stipendiis serviendas cupio, et presens et deinceps cum omnibus appendiciis suis, terris, pratis, silvis, pascuis, mancipiis his nominibus, Fulpertus etc. (sans en nommer d'autres) et aliis ibi aspicientibus quorum nomina Deus scit, teneant, possideant, totis viribus concupisco*⁵.

In 941 had de graaf aan de abdij slechts één hoeve in volle eigendom geschonken, en het vruchtgebruik van wat er van de halve fiscus overbleef voor zichzelf behouden tot aan zijn dood. In 953 keert hij op deze laatste beslissing terug en schenkt hij de ganse halve fiscus in volle eigendom.

IV

Op 22 februari 964 bevestigt koning Lotharius, op verzoek van graaf Arnulf, de Sint-Pietersabdij in haar rechten en bezittingen... *que uero infra continentur, prefatus uenerabilis comes ex propria hereditate concessisse. Id est in Flandris medietatem fisci qui uocatur Snellingebem; de UUai(ne)bruce X mansa in loco nuncupato Bugginsela*⁶.

Hier vernemen wij dat de schenking geen teruggave was van vroeger bezit van de abdij, maar een werkelijke gift uit de bezittingen van de graaf «*ex propria hereditate*». Snellegem was dus geen domein dat vroeger aan Blandinium had toebehoord, en dat b.v. door Boudewijn II geusurpeerd was. Dezelfde bemerking geldt voor wat betreft de fiscus Waynebruce: ook deze was vroeger nooit in het bezit van de Sint-Pietersabdij geweest. Het kon ook niet anders, vermits Waynebruce een onderdeel was van de fiscus Snellegem.

V

Koning Lotharius bevestigt de abdij op 5 mei 966, in de haar door graaf Arnulf gelegateerde goederen... *in Flandris medietatem fisci qui uocatur Snellingebem*⁷.

VI

Koning Hendrik I bevestigt in 1038 de abdij in haar rechten en bezittingen... *medietatem fisci qui uocatur Snellingebem*⁸.

De laatste twee stukken brengen niets nieuws meer bij. Bemerkt dat de echtheid van het diploma van 1038 wordt betwist.

(5) A. VAN LOKEREN, *Chartes et Documents de l'abbaye de St Pierre, Gand*, 1868, T. I, blz. 28-29, nr 22.

(6) M. GYSSELING - A.C.F. KOCH, *Diplomata Belgica*, nr 60.

(7) *Ib dem*, nr 63.

(8) *Ibidem*, nr 92.

VII

Op de rugzijde van het diploma uit 941, werd er, in het midden links, in de tiende eeuw, een zeer belangrijke nota geschreven. De tekst luidt als volgt: *Noticia de concambio Arnulfo comitis. Postea uero quam predictus Arnulfus markysus medietatem prelibati fisci sancti tradidit altario Petri apostoli, fecit concambium ex eo ad iam dictum monasterium. Dedit ergo cum consensu Lodouuico rege de abbatia quam tenet ecclesiam I in loco nuncupante Afsna, que dedicata est in honore beate Marie genetricis Dei, et mansos VIII (ex quibus coniacent iuxta) monasterium V in loco qui dicitur Uestrehem et in alio (loco nuncupante Malata) IIII. Reciproca quippe uicissitudine recepit illustris uir (Arnulfus medietatem) ecclesie que constructa est in memoratu fisco, et curtem dominicatam cum arborata et mansos seruiciales VIII que ipse tradiderat ut diximus ad plurime dictum cenobium*⁹.

In deze «*Noticia de Concambio*» vernemen wij dat de graaf andere goederen bij de Sint-Pietersabdij gelegen aan de abdij heeft afgestaan, en terug in het bezit is gekomen van duidelijk bepaalde goederen van zijn domein Snellegem, die hij vroeger aan de abdij had geschonken. De vraag kan gesteld worden: is de *Noticia* een zakelijke beschrijving van de ganse halve fiscus Snellegem, of van slechts een deel ervan? In 966 en in 1038 wordt nog steeds gesproken van de halve fiscus Snellegem als bezit van de abdij. Hoe is dat uit te leggen? Indien de verwisseling ging over de ganse halve fiscus, heeft de rechtsvordering van de abdij in 966 en in 1038 geen zin meer.

Er is slechts één uitleg mogelijk: door het concambium werd er slechts een deel van de halve fiscus Snellegem uitgewisseld. De halve kerk — de curtis + de boomgaard en de 8 mansi vormden slechts een klein deel van de halve fiscus die aan de abdij werd geschonken, een onderdeel ervan, dat, voor wat de uitgestrektheid betreft, niet in aanmerking kwam tegenover de totale oppervlakte.

Het is dan ook begrijpelijk dat de abdij, na de verwisseling, aanspraak blijft maken op de halve fiscus Snellegem. De graaf heeft echter in 953 door het concambium, terug bezit genomen van het leeuwenaandeel van de halve fiscus, t.t.z. het leeuwenaandeel van de opbrengst ervan. Hetgeen er van de halve fiscus overbleef was zeer uitgestrekt, doch had niet veel waarde en bracht niet veel op: de abdij liet dan ook weldra haar rechtsvordering op die zeer drassige meersen, op die verspreide mansi en op de uitgestrekte heidegronden van de halve fiscus vallen. Na 1038 is er inderdaad nooit meer spraak van Snellegem als eigendom van de abdij: de graaf is er de onbetwiste eigenaar van. Reeds een goede halve eeuw later schenkt hij een groot stuk van de oostelijke helft van zijn fiscus Snellegem, namelijk de Bencebruch, aan de abdij van Sint-Andries.

In welk jaar had het *concambium* plaats? Na 10 juli 953. Tot op deze dag was volgens het diploma, de toestand nog immer dezelfde als in

(9) M. GYSSELING en A.C.F. KOCH, *a.w.*, nr 53, blz. 143. Het onleesbare aangevuld naar de copie van ca 1035, 73 v°.

941: de halve fiscus was toegezegd, echter nog niet overgemaakt (de mansus uitgezonderd). De verwisseling kan dus geen plaats hebben gehad vóór 10 juli 953, dit natuurlijk in de veronderstelling dat het diploma echt is. Moest het blijken vals te zijn, dan werd de verwisseling gedaan na 20 oogst 950, datum van het diploma van Lodewijk IV. Deze koning stierf in 954. Na deze datum kan de verwisseling geen plaats hebben gehad. Wij kennen dus de datum *a quo* (10 juli 953), en de datum *ante quem* (954).

Het *concambium* is dus te plaatsen in 953 of 954.

Welke was de oorzaak van de ruiling? Hier tasten wij in het duister. Het is nochtans niet te veronderstellen dat de graaf er het initiatief van heeft genomen. In 953, twaalf jaren na de schenking van de halve fiscus Snellelem, verstevigt hij zijn gift door haar niet alleenlijk te bevestigen, maar door ook afstand te doen van het vruchtgebruik dat hij zich had voorbehouden. Het is in die omstandigheden niet te veronderstellen dat hij enkele maanden daarna zou gezocht hebben opnieuw in het bezit te komen van een deel van dezelfde halve fiscus, waaraan hij zoeven had verzaakt. Het is meer waarschijnlijk dat de monniken zelf een verwisseling die hen voordelig scheen, aan de graaf hebben voorgesteld. Afstee, Sint-Denijs-Westrem, Maalte, lagen veel nader bij de abdij dan Snellelem. Deze goederen waren vroeger bezittingen geweest van de abdij. De graaf had ze in 953 in handen. Hij schrijft: « *de abbatia quam tenet* ». Wellicht waren de horigen of laten van de abdij, die voor de Noormannen waren gevlucht, reeds sedert lange tijd tot hun vroegere woonplaatsen teruggekeerd. De abdij kan er aan hebben gehouden deze opnieuw in haar familia op te nemen. Het ver afgelegene Snellelem was voor haar van minder belang dan deze goederen die in haar onmiddellijke nabijheid lagen, en oude bezittingen waren.

Een ruiling in de echte zin van het woord was het *concambium* niet. Graaf Arnulf was de lekeabt van de abdij, en hield als dusdanig, een groot deel van het Blandiniumdomein in handen. De graaf bleef er, ook nadat hij het klooster had hersteld, voort aanspraak op maken. De Sint Pietersabdij kwam dus terug in het bezit van iets dat haar rechtmatig toekwam. Zeer gevat schrijft L. Voet dan ook dat het hier een ruiltransactie gold waarbij de graaf niet eigen domeinelementen aansprak, doch wel dit van de partij waarmede hij de overeenkomst aanging¹⁰.

Wat heeft de graaf teruggekregen in ruil voor de goederen die hij in Oost Vlaanderen aan de abdij afstond? De Noticia geeft daar een duidelijke antwoord op:

1. De helft van de kerk van Snellelem.
2. De centrale boederij van de fiscus, de *mansus dominicatus*, het Oosthof.
3. De boomgaard, die naast de gebouwen van deze hoeve lag.
4. Acht *mansu servitiales*, acht kleine boederijen, waar lijfeigenen op woonden.

(10) L. VOET, *De brief van abt Othelbold aan gravin Osgiva*, Brussel, 1949, blz. 94.

Een omstandige beschrijving van het Oosthof, van de boomgaard, en van de 8 mansi verscheen in 1956 in de Handelingen voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. Wij komen hierop niet meer terug.

Over de fiscuskerk, die naast het Oosthof stond, volgen enkele gegevens. De oudste bidplaatsen die in de Vlaanderengouw in de 7e of 8e eeuw werden opgetrokken, zijn verdwenen. Zij werden gebouwd of opgericht uit hout en leem. Onze eerste landelijke kerkjes waren klein en arm-tierig. De opgravingen die in 1956 te Roksem werden gedaan, en waar men in de zandgrond nog de overblijfselen van de houten palen, waarmee de kerk werd opgetrokken, terugvond, komen dit getuigen ^{10bis}. De kerk te Snellegem was ongetwijfeld een houten kerk: hout was er te Snellegem in overvloed. Snellegem ligt gedeeltelijk in het houtland. Aan leem was er geen gebrek: er lagen grote leemputten in de noordhoek van Snellegem. Het eerste kerkje stond op dezelfde plaats waar de Romaanse kerk gebouwd werd. Daar het middenschip en de toren van deze kerk nog bewaard zijn gebleven, konden de opgravingen die in 1956 en 1957 werden gedaan, niet dezelfde uitslagen geven als te Roksem ^{10ter}.

In de stukken die werden voorgelegd is er spraak van de « *ecclesia que ibi constructa est* » — van de kerk die er gebouwd werd. Van welke kerk is er hier spraak? Van een houten kerk of van een stenen kerk? Werd de houten kerk in brand gestoken door de Noormannen? Werd er in de tiende of negende eeuw een nieuwe kerk gebouwd? Wij weten het niet. Wij weten slechts dat de kerk van Snellegem de fiscuskerk was, wellicht de eerste kerk van de kustgouw Vlaanderen, en de *ecclesia matrix*, de moederkerk van vele kerken in het ronde.

De kerk Snellegem is immers ouder dan de Sint Salvatorskerk te Brugge, die een hulpkerk van Weinebrugge (Sint Michiels) was, die uit de 8e eeuw dateert, en die zelf een hulpkerk was van de moederkerk van Snellegem. De kerk van Sint Salvators te Brugge is dus geen stichting van Sint Eloi.

De grote bisschop van Doornik staat prachtig levensgroot gestandbeeld onder de predikstoel in de Sint Salvatorskerk; hij houdt op de hand een zwaar marmeren blad, dat een rol perkament moet verbeelden, waarop het grondplan van de kerk getekend staat. Wie zou er durven aan twijfelen dat hij de stichter van de kerk is geweest?

De Sint Salvatorskerk bezit echter geen enkel archiefstuk, geen enkel perkamenten stuk noch bewijs, waardoor zou kunnen worden uitgemaakt dat de kerk door Sint Eloi werd gesticht.

Z.E.H.M. English schreef dan ook, toen hij vernam dat Snellegem

(10 bis) Deze opgraving werd in 1956 door de Rijksdienst voor Opgraving verricht o.l.v. Prof. Dr. J. Mertens en Dr. Luc Devliegher. Op het driebeukig houten kerkje, waarvan de paalgaten teruggevonden werden, volgde een eenbeukige kruiskerk, waarvan de funderingen, bestaande uit veldsteen en wit zand, gedeeltelijk bewaard bleven.

(10 ter) In 1956 en 1957 stelde de Rijksdienst voor Opgravingen een onderzoek in te Snellegem. Er werd vastgesteld dat een driebeukige transeptloze kerk eerst later voorzien werd van een kruisbeuk met vieringstoren, maar met behoud van het oude plan voor het koor en de benedenkerk.

een Merovingisch kroondomein was: *Snellegem zal een koningsdomein geweest zijn. Onze vorsten steunden Sint Elooï in zijn missiearbeid. De Kerk te Snellegem vereert St.-Elooï als patroon, en is zeer waarschijnlijk een stichting van Sint Elooï*¹¹. Een jaar daarop kwam hij tot hetzelfde onderwerp terug: *'t Is in de jaren 600 dat Sint Elooï, de vroegere goudsmid en muntmeester van de koning, bisschop wordt. Hij verblijft te Noyon. Af en toe komt hij naar zijn missiegebied, dat vroeger bisdom Doornik was. Zo weten wij zeker dat hij kwam preken te Kortrijk, te Gent, en « apud Flandrenses », dat is, bij 't volk op de kustvlakte, het Brugs ommeland. Een oude traditie beweert zelfs dat hij te Brugge kwam, en er onze St.-Salvatorskerk stichtte. De jongste opzoekingen schijnen die oude traditie in 't ongelijk te stellen: Sint Elooï zou, meer waarschijnlijk, zijn kerk gesticht hebben te Snellegem*¹².

Op 16 december 1952 behandelt hij voor de derde maal hetzelfde onderwerp: *'t zou dus — in de veronderstelling dat de nieuwe theorie gelijk heeft — ze blijft nog meen ik een hypothese ofte veronderstelling die veel kans heeft de historische werkelijkheid het dichtst te benaderen — 't zou dus hierop neerkomen, dat Sint Elooï op zijn missiereis « apud Flandrenses », geen kerke getimmerd heeft op onzen Brugsen grond — die misschien nog onder water stond of onder water liep, en waar dus nog geen mensen woonden. Maar hij zal waarschijnlijk een kristenheid hebben gesticht en een kerkske gebouwd te Snellegem. We kunnen niet bewijzen dat hij te Snellegem geweest is, maar 't wordt waarschijnlijk. Snellegem ligt in het houtland, dat niet overstroomd was. Het is een oud koninklijk domein, waar er heel vroeg een kleine bevolking moet geweest zijn. Voegen wij daarbij dat Sint Elooï in zijn missiearbeid door het koninklijk gezag gesteund werd. Het wordt haast zeker dat hij, op zijn missietocht in die kleine kuststreek, op die koninklijke hoeve zal verbleven hebben. En het feit dat Snellegem een Sint-Elooïskerk is, kan ons gemakkelijker doen geloven dat de apostel er een kerk gesticht heeft*¹³.

Sint Elooï zou dus, om de nieuwe theorie samen te vatten, in zijn visitatiereis *apud Flandrenses*, een kerk hebben gesticht te Snellegem, of de eerste schikkingen hebben genomen om er een te doen stichten. Waarop steunt deze nieuwe theorie? We weten dat Sint Elooï de Vlaanderengouw heeft bezocht. Deze gouw was heel klein. Ze lag langs de kust tussen de IJzer en het Zwin. Een groot deel van deze kustgouw kwam bij hoogtij onder water. Slechts op een kleine strook van deze gouw voelde men zich veilig, omdat deze hoger lag dan de polderstreek en nooit onder water kwam. In dat gedeelte dat men de zandstreek of het houtland zou noemen, lag het koningsdomein Snellegem. Het centrum van dit domein was de villa of hoeve van Snellegem, waar de domesticus en vertegenwoordiger van het Merovingisch gezag woonde. Is het denkbaar dat Sint Elooï een visitatiereis in die Vlaanderengouw zou hebben ingezet, en niet eens dat koningsdomein zou hebben bezocht?

(11) Parochieblad Brugge, 9 december 1951.

(12) Ibidem, 2 november 1952.

(13) Parochieblad Brugge, Dagklapper, 16 december 1952.

Hij droeg, toen hij te Parijs aan het hof van de koning verbleef, de zorg over de schatkamer van de koning. Het bestaan van de koningsdomeinen was hem bekend. In alle geval zal hij, indien hij er nog niet van op de hoogte was, te Doornik hebben vernomen dat er in het noorden van zijn bisdom Doornik, in de Vlaanderengouw, een kroondomein lag. Is het denkbaar dat hij een missiereis in de Vlaanderengouw zou hebben ondernomen, en er niet eens zou hebben aan gedacht een bezoek aan dat kroondomein te brengen. De bekeringsaktie *apud Flandrenses*, zo lezen wij in zijn levensbeschrijving, was nog niet ingezet. De ploeg van de missionering had nog geen voren getrokken door de Vlaamse grond. De bevolking was er nog heidens, en Sint Eloi wist dat de Franken, welke nog niet tot het kristen geloof waren bekeerd, de eerste geloofsboden heel koel en wantrouwig ontvingen. Op de centrale hoeve van het kroondomein Snellegem was er echter voor de bisschop geen gevaar. De goede betrekkingen die hij onderhield met de koning te Parijs waren voor de missionerende bisschop meer waard dan een aanbevelingsbrief. De domesticus zou het niet aandurven de bisschop te weerstaan. Hij zou hem desnoods beschermen en met zijn gezag steunen. Het is dan ook meer dan waarschijnlijk dat Sint Eloi op de koninklijke hoeve te Snellegem heeft verbleven, en er de domesticus te kennen heeft gegeven dat het tijd werd dat ook de Franken die op zijn domein woonden zich tot het kristendom zouden bekeren. Hij zal de stille wenk hebben gegeven op zijn domein een kerk te bouwen. Dat wordt haast een zekerheid als wij bedenken dat het eerste kerkje naast de hoeve werd gebouwd, en aan de heilige Stefanus werd toegewijd. Hierin zien wij de hand van Sint Eloi. De kerken naast een palatium in een koninklijk domein werden bij voorkeur aan de heilige Stefanus toegewijd. Te Parijs had Sint Eloi aan het hof de titelheilige leren kennen, en toen hij te Doornik aanlandde, vond hij er dezelfde heilige als titelheilige van de kerk naast het palatium. Sint Stefanus was de gevierde heilige van de Merovingische vorsten. Geen wonder dat Sint Eloi de heilige Stefanus aanduidde als titelheilige van de eerste kerk die in Vlaanderen, en dan nog in een kroondomein, zou worden gesticht.

Euwen later, toen de romaanse kerk te Snellegem werd gebouwd¹⁴, kreeg deze kerk Sint Eloi als titelheilige. Waarom? Zonder twijfel omdat de traditie nog voortleefde dat Sint Eloi de stichter van de kerk was. De kerk van Snellegem werd op aanvraag van de graaf, in wiens bezit zij was, geschonken aan de abdij van Sint Kwinten op de berg, in Vermandois. *In nomine Sanctae et individuae Trinitatis. Nullo pene fidelium incognitum esse constat sanctae Dei ecclesiae cultores, apostolos videlicet et eorum successores, domus Dei decorem dilexisse, et ecclesiastici ordinis honorem ampliassse. Quapropter ego Baldricus Tornacensium atque Noviomensium episcopus, Henrici abbatis de monte S. Quintini monachorumque suorum precibus exoratus, ut altare de villa Snellenghen dicta, in Flandrensi pago sita, eis concederem, consilio et assensu*

(14) Broeder FIRMIN, *De Romaanse Kerkelijke Bouwkunst in West-Vlaanderen*, 1940, blz. 98 en vlg. en Z.E.H. ENGLISH, *Romaanse Bouwkunst in West-Vlaanderen*, 1939, blz. 91 en vlg.

*Lamberti archidiaconi nostrorumque clericorum, perpetuo tenendum eis concessi et donavi, tali videlicet conditione, quod presbyter in eodem loco serviens curam animarum eidem altari pertinentium gerat, et unoquoque anno in festivitate Sanctorum apostolorum Simonis et Judae, episcopo seu ejus ministris sonniatam, XII videlicet denarios solvat, atque synodalia jura, ceterasque consuetudines, ut mos est in vicinis ecclesiis, faciat et solvat, sicque liberum ab omni munerum exactione maneat. Quod ne quis violare praesumat sub anathemate interdixi et sigilli mei impressione corroboravi. S. domni Baldrici episcopi. S. Lamberti archidiaconi. S. Berneri. S. Desiderii. S. Radulfi. S. Manechmi. S. Bernardi. S. Desiderii decani. S. Dudini de Ostrerca. S. Petri decani. S. Gunteri prepositi. S. Balduini cantoribus. S. Guarmundi scholastici. S. Letberti. S. Geldulfi. Actum anno dominicae Incarnationis MCII indictione X, regnante rege Philippo, episcopante domno Baldrico. Ego Guido cancellarius conscripsi*¹⁵. De Zusterabdij, St Kwinten ten eilande, kreeg in Vlaanderen de kerk van Oostkerke. De monniken van deze abdij hebben hun kerk in Vlaanderen aan de heilige Kwinten toegewijd, wat begrijpelijk is. Waarom hebben de monniken van St Kwinten ten berge een ander gedragslijn gevolgd? Ze hebben slechts het hoogaltaar van de kerk van Snellegem aan Sint Kwinten toegewijd. De kerk zelf kreeg als titelheilige Sint Elooï. De monniken van de abdij zullen hebben vernomen dat Sint Elooï de stichter was van de kerk welke ze hadden verkregen en daarom hem als titelheilige hebben genomen van de nieuwe kerk.

Te Snellegem, zoals later te Zerkegem en te Sint Michiels, werd de kerk gesticht op de villa zelf, t.t.z. op de curtis en naast de woning van de domesticus. Deze stond een perceel af van de weide die voor de woning lag, en dit perceel werd het atrium of gewijde grond waarop de kerk en de pastorij gebouwd werden.

Te Snellegem lag het atrium naast het Maelhof. Het is niet uitgesloten dat de Franken dàar hun gerechtszittingen hielden, en gewoon waren er samen te komen om hun geschillen te vereffenen. Het Maelhof was langs alle kanten te bereiken, omdat kleine voetwegen door de kouters heen, er naartoe leidden. In dit geval was die plaats de bestgelegene om er een kerk te bouwen: ze lag in het centrum van het domein, op het hof van de domesticus, en was de gewone vergaderplaats. De voetwegen door het kouterland lieten de bewoners toe langs de kortst mogelijke weg de kerk te bereiken. Ze werden geleidelijk de kerkwegen en de lijkwegen voor de begrafenissen.

De kerk te Snellegem in 941.

In 941 werd de helft van de kerk van Snellegem geschonken aan de Sint Pietersabdij te Gent. Wat is te verstaan door de helft van de kerk? Meer dan eens werd de helft of een vierde deel of een nog kleiner deel van een kerk weggeschonken. De helft van de kerk is vóór de Grego-

(15) MARTÈNE et DURAND, *Veterum scriptorum... amplissima collectio*, I, p. 599. Parisiis 1727.

riaanse hervorming op te vatten in de letterlijke zin van het woord: de helft van het gebouw en van al de inkomsten aan het gebouw verbonden; t.t.z. de offeranden, het casueel en de tienden.

De kerk was een bron van inkomsten, en werd zoals een boomgaard, een mansus of een molen, als fiscusgoed beschouwd. Alles wat opbracht werd als fiscus aanzien. In de studie die volgt wordt de fiscus slechts territoriaal beschouwd, en dan nog in brede zin. Het gaat er niet enkel om de omvang van de landerijen die in cultuur werden gebracht, dus om hetgeen werkelijk opbracht. Het gaat er om de uitgestrektheid ervan, ongeacht of het land bebouwd was of niet. Ook het stuk van 941 staat in verband met de omvang van de fiscus, vermits er sprake is van de *oostelijke helft*.

I. DE GRAFELIJKE FISCUS.

Snellegem was een *regius fiscus*, een koninklijke fiscus. Snellegem was de *caput fisci* van een uitgestrekt kroondomein. Wij zouden kunnen de studie van de fiscus Snellegem beginnen met deze van het kroondomein Snellegem, en daarna deze van het grafelijk domein, om te eindigen met de beschrijving van hetgeen er thans nog van het domein in het huidige Snellegem te vinden is. Wij zullen een ander methode volgen, en beginnen met de beschrijving van de gemeente Snellegem, t.t.z. van wat er thans nog van de fiscus is terug te vinden, of althans er zonder twijfel heeft toe behoord, om dan geleidelijk op te klimmen tot de grafelijke, en tot de koninklijke fiscus. Het zal ons op die wijze niet moeilijk vallen, de halve fiscus *ex parte orientis*, die grotelijks verloren ging, terug te vinden. Wanneer wij eens de grafelijke fiscus uit 941 hebben gereconstrueerd, zal het ons mogelijk worden een beeld te vormen van wat het kroondomein eens was in het Merovingisch tijdperk.

Snellegem ligt in het westen van Brugge, op 9 km. van de stad, in het houtland, in de zandstreek. Wanneer men de kaart van Snellegem beziet, dan staat men verwonderd over haar zeer eigenaardige vorm, en ook over de ligging van de kerk op de kaart. Snellegem strekt zich met een zeer langgerekte strook grond uit, naar het noorden toe, tot aan de vaart Brugge-Oostende. Wanneer wij schrijven: Snellegem ligt in de zandstreek, dan is dit slechts gedeeltelijk waarheid. De noordhoek van Snellegem ligt in de polderstreek. De enge langgerekte strook grond in het noorden van de gemeente zit ingeschoven tussen de gemeenten Varsenare en Jabbeke. Vóór de Franse omwenteling reikte deze strook nog verder naar het noorden toe. Snellegem paalde vroeger aan de Ieperleed, die, bij het delven van de vaart Brugge-Oostende, werd rechtgetrokken. Zo is het uit te leggen dat er 12 Ha. van het grondgebied Snellegem noord lagen van de vaart. Met de Franse Omwenteling ging dat deel over naar Stalhille.

Ook de ligging van de kerk doet zeer eigenaardig aan. De kerk staat bijna aan de oostelijke grens van de parochie. Het is duidelijk dat de

huidige parochie voor wat haar grondgebied betreft, niet beantwoordt aan wat zij oorspronkelijk is geweest, en dat het oostelijk deel ervan werd afgenomen. Daar de kerk in 941 op dezelfde plaats stond waar zij nu nog staat, en er in 941 spraak was van de oostelijke helft van Snellegem, kan het niet anders of een groot deel van Snellegem is langs de oostkant verloren gegaan. De centrale hoeve van de fiscus, het Oosthof, en de kerk die er naast werd gebouwd, bevonden zich oorspronkelijk in het midden van Snellegem, in het midden van de fiscus, en dus tussen de twee helften van het domein.

Snellegem heeft thans een bevolking van iets meer dan 1200 inwoners. De bevolking groeit voor het ogenblik niet meer aan. In 1956 waren er 1208 inwoners - in 1910: 1284 - in 1890: 1187 - in 1840: 800 - in 1831: 705 - in 1815: 527 - in 1796: 496¹⁶.

Hoeveel woningen waren er in vroegere tijden?

In 1882 waren er 95 woningen - in 1814: 90 - in 1802: 68 - in 1478: 49. In het laatste getal zijn de woningen van de pastoor, van de kostenier, van de smid en de woningen die als hofstedeken vermeld werden en ongetwijfeld zeer bescheiden waren, begrepen.

Het aantal landbouwers interesseert ons het meest. In 1822 waren er 47 landbouwers - in 1815: 41. Tussen 1786 en 1794 waren er 18 landbouwers die een of meer paarden op stal hielden: één met één paard - twaalf met twee - vier met drie - en één met vier (op de hofstede: de Ieftepoort).

Wij kunnen uit deze gegevens geen besluit trekken wat betreft het aantal mansi in de fiscus Snellegem. Het staat echter in alle geval vast dat dit aantal niet zeer groot was, en wat betreft Snellegem zelf onder de 50 lag. Hierbij moeten natuurlijk de mansi worden gevoegd die op de andere parochies lagen, die uit de fiscus Snellegem zijn ontstaan.

Grondverdeling

Snellegem heeft een oppervlakte van 1116 hectaren. In de 18e eeuw waren er 1128 hectaren. Hoe was de bebouwing van deze grond verdeeld?

Volgens de opgave van August de Beuckelaere, burgemeester van Snellegem in 1802, kwamen er in dit jaar 2109 gemeten, een lijne en 23 roeden in aanmerking. De bebouwde grond was verdeeld als volgt: 1431 gemeten en 83 roeden land - 8 gemeten, een lijne en 44 roeden meers - 649 gemeten, 2 lijnen en 46 roeden bos - en 19 gemeten, 2 lijnen en 50 roeden veld. Het bebost gedeelte was dus zeer uitgestrekt. Er moet worden in acht genomen dat de bebouwing van het Vloethemveld in 1770 in gang was gestoken en in 1802 reeds ver gevorderd was. Het was 632 gemeten groot, waarvan 340 gemeten op Snellegem lagen.

Hoe was de grondverdeling in vroegere tijden?

In 1681 was de totale oppervlakte in land, weide, bos en meers 1962 gemeten 1 lijne en 17 roeden. Hiervan lagen er volgens de ommeloper 1487 gemeten, 2 lijnen en 37 roeden ten zuiden van de hoge dijken en

(16) Jos. DE SMEDT, *De eerste volksoptelling in het Leyedepartement*, in Bie-korf, 1927, blz. 207.

474 gemeten, 1 lijne en 80 roeden ten noorden ervan. Deze splitsing mag niet onopgemerkt worden voorbijgegaan. Het grondgebied dat ten noorden lag van de hoge dijken was vóór 700 nog waddegebied. Voor het berekenen van de omvang van de koninklijke fiscus komt dit noorderlijk gedeelte van Snellegem slechts gedeeltelijk in aanmerking en volledig wat betreft de uitgestrektheid van de grafelijke fiscus. In 1681 hebben wij dus een oppervlakte van nagenoeg 1962 gemeten kultuurgrond. In 1478 was deze oppervlakte iets kleiner. Het was niet mogelijk de juiste berekening te maken, omdat ieder beloop van de ommeloper van 1681 niet volledig overeenstemt met een Begin van het register van de Wateringen van 1478. Zeven Belopen liggen immers in een Begin, waarvan een deel op een andere gemeente ligt. Voor 13 Belopen was de vergelijking mogelijk. Deze 13 Belopen hadden in 1478 een oppervlakte van 1288 gemeten, 2 lijnen en 57 roeden, en in 1681 een oppervlakte van 1334 gemeten, 1 lijne en 6 roeden. De oppervlakte kultuurgrond was dus in de loop van twee eeuwen, zonder rekening te houden met de 7 Belopen, waarover wij geen gegevens hebben, aangegroeid met 47 gemeten. In 1478 zal de totale oppervlakte van de grond die in cultuur was gebracht, geschommeld hebben rond de 1900 gemeten, dus 200 gemeten min dan in 1802. Men mag aannemen dat deze oppervlakte in 941 nog iets kleiner was.

Hoe waren in vroegere tijden de hofsteden over het grondgebied van Snellegem verspreid? Lagen ze rondom de centrale boerderij en in de nabijheid ervan, of lagen ze verdeeld over het ganse grondgebied?

Het Oosthof stond in de late Middeleeuwen, nadat de fiscus Snellegem tot 1128 hectaren was gereduceerd, aan de oostgrens van de gemeente. Oorspronkelijk stond het in het centrum van de fiscus. Een naam op haim postuleert een bepaalde woning, dikwijls een afgezonderd groot hof, waarvan men de sporen, door de tijden heen, moet kunnen terugvinden, ook wanneer dit hof de kern van een parochie werd ¹⁷.

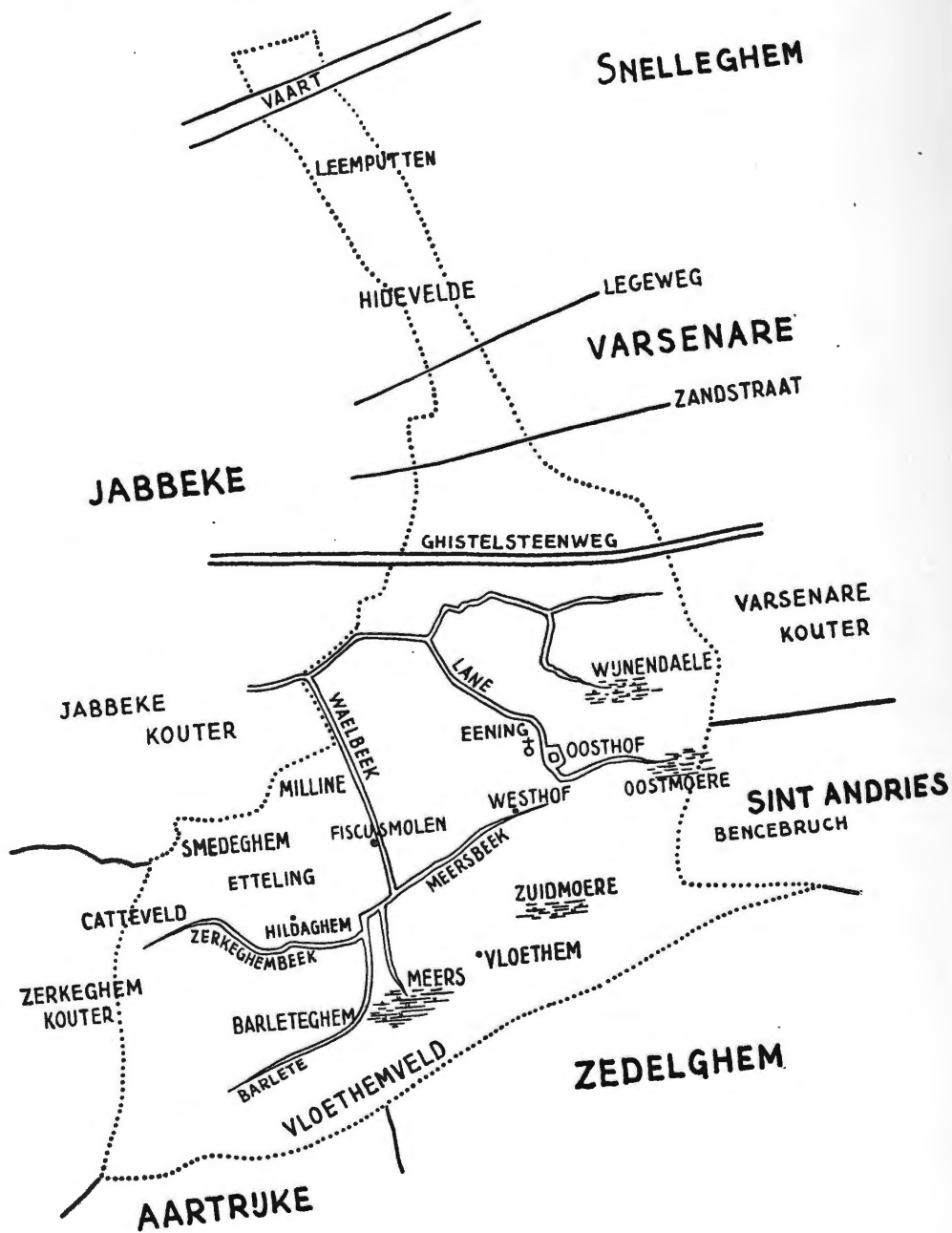
Dit hof is te Snellegem zonder enige moeite terug te vinden: het is het Oosthof, waarvan men de sporen reeds vóór 941 ziet opduiken. Een dorpscentrum is er te Snellegem nooit geweest. De hofsteden lagen vroeger over het ganse grondgebied verspreid, en ver van elkander verwijderd. De dorpskom is zelfs nu nog te Snellegem zeer klein, en is slechts in de laatste dertig jaren op de oude réserve van het Oosthof ontstaan.

BESCHRIJVING VAN SNELLEGEM

Eerste Beloop.

Het eerste Beloop uit de Ommeloper van 1681 ligt ten noorden van de vaart Brugge-Oostende en werd onder het Frans Bewind rond de jaren 1800 aan Stalhille afgestaan. De vaart heeft de Ieperleed rechtgetrokken; de Ieperleed lag een weinig meer noord van de vaart. Het

(17) J. LINDEMANS, Eigen Schoon, 1951, afl. 3 en 4.



eerste Beloop lag tussen de vaart en de Ieperleed en was 26 gemeten en zestien roeden groot. De vaart werd dus in het zuiden van dit Beloop gegraven. Artikel 9 van de Ommeloper vermeldt: 17 roeden afgedolven - art. 10: 8 roeden afgedolven en art. 11: 5 roeden afgedolven, anno 1664 - art. 12. 7 roeden afgedolven als voorn. - art. 13: 70 roeden afgedolven en art. 14: 45 roeden afgedolven.

Bemerk dat de abdij van Sint Pieters te Gent bezittingen had in dit Beloop. Artikel 5 luidt als volgt: Den abt van Sint-Pieters te Gent eenen stryck metten oosthende aen den heerwech, ende metten westhende aen hun selfs landt: 1 gemet 18 roeden. Art. 8: Den abt van Sint Pieters te Gent ... mette noortzijde aen die van Sint-Andries bij brugge ... ende mette westhende aen selve die van Sint-Andries landt: 5 gemeten 40 roeden. De abdij van Sint-Pieters was dus in dit beloop van Snellegem in het bezit van een weide of meers, groot 6 gemeten en 58 roeden. Wanneer is zij in het bezit ervan gekomen? De zes gemeten zijn in alle geval geen overblijfsel van de halve fiscus Snellegem die in 941 aan de abdij werd toegezegd. Zij lagen in de uiterste noordhoek van Snellegem, dus niet in de oostelijke helft van de fiscus.

Tweede en Derde Beloop .

Het tweede beloop lag tussen de vaart en de Tollenaarsbeke en het derde beloop tussen deze beek en de Legeweg. Het tweede beloop was 125 gemeten en 75 roeden groot en het derde 41 gemeten twee lijnen en 37 roeden.

Het tweede beloop ligt zeer laag en daar vindt men uitsluitend meersen. Het derde is gedeeltelijk weide- of akkerland.

De eerste drie belopen zijn vullanden. Dit betekent dat ze door de Wateringen gelijk werden gesteld met de polderstreek en het volle watergeschoot betaalden. Het eerste beloop lag in het 91e Begin van de Vullanden, het tweede in het 87e, en het derde in het 88e.

Gedurende de oorlog 1940-1945, waaneer de Duitsers in 1944 het noorden van Brugge door het zeewater lieten overspoelen, stonden het eerste en het tweede en gedeeltelijk het derde beloop onder water. Wij kunnen dus met reden besluiten dat deze drie belopen tussen de jaren 300 en 700 door de zee overspoeld werden. De beschrijving van het derde beloop begint ten noordoosthende in « ten Yvelde ». Daar lag de jegenote « Ydevelde ». Hidevelde wordt reeds vermeld in 1215¹⁸.

De drie belopen zijn, voor wat de fiscus betreft, de minst belangrijke in het Merovingisch tijdperk: ze stonden immers onder water, zoniet alle drie, dan toch zonder twijfel het eerste en het tweede.

Na 700 trok het zeewater zich terug, naar de laagte die de bedding zou worden van de Ieperleed, die het water zou afvoeren naar het Zwin te Brugge. De grenzen van de fiscus Snellegem reikten in het Karolingisch tijdperk en daarna, in het noorden tot aan de Ieperleed.

De eerste drie belopen, en zelfs het vierde, hadden als grens in het

(18) R. A. Br., oork. nr 7361 bl.

Oosten de Kwetshagestraat. De weg is zeer oud. Hij begint aan de zandstraat en loopt rechtdoor naar het noorden om te eindigen aan de Ieperleed. Hij is drie kilometer lang en scheidt Snellegem van Varsenare. De weg heeft gediend als afbakening bij de scheiding en dagtekent zeker uit die tijd, uit de negende of tiende eeuw.

In de verre noordhoek lag er een jegenote genaamd de « quaetshaeghe — ook nog Quathago »¹⁹. t.t.z. kwade hage, slechte hage. Een hage is een partij land, waar laagstammig hout op groeit. In de noordhoek werd vroeger veel leem gedolven. De aanwezigheid van leem zal wel de reden zijn geweest waarom Snellegem een toegang heeft willen bewaren tot aan de leemgronden en nooit afstand heeft willen doen van de verre noordhoek. De leemputten, ontstaan door het delven van het leem, worden reeds vermeld in 1223²⁰.

Vierde Beloop.

Het vierde beloop lag in het zesde Begin van de Wanlanden. « gheldende anderhalf gemet een ». Men betaalde er dus slechts de twee derden van het watergeschot. Het vierde beloop lag tussen de Legeweg en de Zandstraat. Het vierde beloop vormt de overgang tussen de polderstreek en de zandstreek. Aan de Legeweg vindt men kleigrond en aan de Zandstraat reeds volop zandgrond. Dit beloop was 77 gemeten en 89 roeden groot.

De hoge dijken of het vijfde beloop.

Het vijfde Beloop lag tussen de Zandstraat en de steenweg op Gistel, in het vierde Begin van de Wanlanden « gheldende drie gemeten een ». Men betaalde er dus slechts een derde van het watergeschot. Dit moet ons niet verwonderen. Wij staan hier immers te midden van de hoge dijken, t.t.z. van de oude duinenreeks die de kustgrens vormde tussen de jaren 300 en 700. Het vijfde Beloop werd gedurende de Duinkerkaanse Transgressie II nooit overspoeld. De hoge dijken vormden een vaste duinengordel waarover het zeewater niet heen kon. Karel de Flou schrijft in zijn woordenboek naast het woord hoge dijken: « Eene reeks hoogliggende landen loopende van op Sint-Andries tot nabij Ghistel ». Hij citeert de hoge dijken te Sint-Andries, te Varsenare, Snellegem, Zerkegem, Roksem en Ettelgem. Het is duidelijk dat de hoge dijken een duinengordel vormden rond het poldergebied. Het toponiem is nog niet uitgestorven te Jabbeke, Zerkegem en Roksem. De hoge dijken zijn nog overal goed te herkennen: een magere, brede streep zandgrond, met hier en daar nog hoogten en laagten en duinenkammen zoals aan onze kuststreek.

(19) K. DE FLOU, *a.w.*, deel 8 kol. 1050: Quaethaghe, anno 1560 — Kerkarch. Snellegem, Rentenregister, anno 1799, art. 5: jegenote ghenamet Quathago ofte leempitten.

(20) R. A. Br., oork. 7004 bl.

De hoge dijken vormden dus de noordergrens van de Merovingische fiscus Snellegem. De noordergrens van de Karolingische fiscus was de Ieperleed.

Wij mogen echter bij het woord hoge dijken niet denken aan dijken die werden aangelegd om de schorren in te dijken. Deze laatste waren niet breed en waren mensenwerk. De hoge dijken uit de jaren 300-700 waren zeer breed en niet door mensen aangelegd.

Op de hoge dijken treft men twee grote wegen aan: de Zandstraat en de steenweg Brugge-Gistel. De Zandstraat was de oude verbinding tussen Brugge of beter het Zand te Brugge en Oudenburg. De steenweg op Gistel is jonger dan de Zandstraat. Wij zullen verder zien dat de kerken van Jabbeke, Varsenare en de Sint-Salvatorskerk langsheen de Zandstraat zullen worden gesticht, en de kerk van Sint-Andries, die jonger is dan de voorgaande kerken, langsheen de steenweg op Gistel.

De oudste vermelding van de hoge dijken bij K. de Flou, dateert, voor wat Snellegem betreft, uit het jaar 1738. De hoge dijken te Snellegem worden echter reeds geciteerd in het register van de Wateringen van 1478 en 1491²¹.

Zuid van de Hoge Dijken.

Wij komen zo geleidelijk aan het oudste deel van de fiscus Snellegem, aan dit gedeelte dat niet werd overspoeld door de Duinkerkiense Transgressie II. In dit oudste gedeelte vindt men de kouter- en praattoniemen, de kouterlanden en de weiden uit het Gallo-Romeinse tijdperk. In het noorden vindt men geen enkel kouter- op praattoniem. De Franken hebben de Hoge Dijken en het gebied ten noorden van de Hoge Dijken, slechts na 700, in cultuur kunnen brengen. Zo is het te verklaren dat er aldaar geen kouter en geen praattoniemen te ontdekken zijn. Ook daar waren vóór de vierde eeuw kouterlanden en prata (weiden), doch de zee heeft deze verzwolgen en meteen hun toponiemen. Het zuiderlijk deel ligt 10 tot 14 meters boven de zeespiegel, en is zandgrond. Het gedeelte ten noorden van deze dijken lag veel lager.

Het kernelement van de fiscus Snellegem vóór de jaren 750-800 lag ten zuiden van de Hoge Dijken. Vermits de villa Snellegem de *caput fisci* de hoofdvilla was van de Merovingische fiscus, moet dit gedeelte van Snellegem dat nooit werd overspoeld, het centrum zijn geweest van de fiscus. Het moet ons dan ook niet verwonderen dat wij hier de centrale hoeve van het domein zullen terugvinden.

Zuid van de hoge dijken lagen er, volgens de Ommeloper uit 1681,

(21) R. A. Br., Reg. 408 Wat. van Blank., anno 1748: de Hoodijcx — en ibid. Reg. 411, anno 1491: de hogedijcx. — Het vijfde Beloop was 184 gemeten en een lijn en 63 roeden groot. In dit Begin lag er een zeer grote hofstede, met brede walgrachten en een warande, die in de oude kaarten bekend staat als de Vlaminckpoorte. De oude stenen poort is nu met ieftegroen omgroeid en de hofstede wordt daarom ook genaamd de Ieftepoort. De naam Vlaminckpoort staat waarschijnlijk in verband met de Brugse familienaam de Vlaminckpoorte.

nagenoeg 1500 gemeten grond, die in cultuur waren gebracht. In 1478 was de oppervlakte cultuurgrond iets kleiner. Hierbij werd er rekening gehouden met de bossen. Op de 1500 gemeten uit 1681 waren er 180 gemeten bos; de overige gronden waren verdeeld over akkergronden, weiden en meersen.

De 1500 gemeten uit de Ommeloper van 1681 lagen in het Beloop 6 tot en met 20. Deze stemmen overeen met Begin 24 van de Wateringen van Blankenberge tot en met Begin 38.

De Kouter.

Het grootste deel van de 1500 gemeten was kouterland, Het woord Kouter is alhier nog niet uitgestorven: het leeft nog voort in de volksmond in: de kouter, de kouterslag, de korte kouter, kouterland.

Het veel omstreden kouterprobleem werd onlangs zeer degelijk in het licht gesteld door M. Gysseling, die, voor wat Oudenburg betreft, tot het besluit komt: « *Uit de Kouter te Oudenburg is dus wel gebleken dat het woord oorspronkelijk geheel of ten dele de akkerlanden van vóór de Germaanse landname aanduidt. Vermits het woord daarenboven een leenwoord is uit het latijn (cultura, van colere, bebouwen), en dus niet ouder kan zijn dan de Gallo-Romeinse periode, duidt het, geheel of ten dele, de akkerlanden aan uit de Gallo-Romeinse tijd* ». Terecht vestigt M. Gysseling er de aandacht op dat het woord Kouter productief gebleven is in het huidige kerngebied d.i. in West-Brabant en Zuid-Vlaanderen en dat niet elke kouter aldaar een Keltisch dorp of een Keltische nederzetting kan aanduiden. Aan de pèriërie van het poldergebied komen koutertoponiemen veel minder voor — in het Poldergebied zelf zijn koutertoponiemen volledig onbekend, wat er op wijst dat reeds ten tijde van het begin der inpoldering (8e eeuw) het woord niet meer productief was. Het bestaat er dan ook niet in het dialect ²².

Deze enkele gegevens vormen slechts een onvolledig beeld van wat de Snellegemse kouter eens is geweest. De koutertoponiemen zijn immers verspreid over een zeer uigestrekt gebied. Het feit dat er langs alle zijden koutertoponiemen zijn bewaard gebleven, bewijst dat de kouter zich over een groot gebied uitstreckte. Veel koutertoponiemen zijn immers verloren gegaan of werden door andere vervangen. De Frankische namen die aan de hofsteden werden gegeven die op de kouter werden opgericht, deden veel koutertoponiemen verdwijnen. Grote percelen kouter kregen een nieuwe naam. Het is niet altijd mogelijk dit te bewijzen, doch één voorbeeld kan volstaan. Op het einde van de 15e eeuw werden er twee topniemen gebruikt voor één en hetzelfde perceel. In 1478 vindt men in het Register van de Wateringen een perceel bij de Waelbeek dat de naam draagt van: de groenackere. In het Register uit 1494 duikt aldaar de oudste naam op: de groenkouter. Het gaat hier zonder twijfel om hetzelfde perceel: in beide gevallen is het perceel 226 roeden groot, kapelanieland van Sint-Donaas te Brugge en gelegen in hetzelfde Begin.

(22) M. GYSSELING, *Toponymie van Oudenburg*, blz. 73-77.

Na 1494 is de naam groenkouter volledig verdwenen, om de plaats te ruimen voor deze van groenakker, naam die nu nog in de volksmond te Snellegem voortleeft. De groenkouter of groenakker was in 1478 slechts 226 roeden groot. Het vierde perceel echter van dit 31e Begin paalde met de westzijde aan de Waalbeek. Het was 6 gemeten en 50 roeden groot. Het volgende perceel was kerkland Snellegem. Het lag « in den middel van 't zelve parscheel »; het was 2 lijnen 50 roeden groot. Het werd aan de kerk geschonken door Jan van den leemputte (zie obituarium van Snellegem, kerkarchief aldaar), en lag « in een jeghenote die men heet de groen ackere » (zie obituarium). De groenakker of groenkouter heeft hier dus reeds een oppervlakte van 8 gem. en 100 roeden. Het zesde perceel, 216 roeden groot, werd volgens het obituarium, aan de kerk geschonken door « Heer Martin Van der Loo, priester, die gaf de kercke twee lijnen landts ... in de groenackere ». De gift werd gedaan vóór 1478 — het perceel staat als kerkland ingeschreven in het register van de wateringeng uit 1478. Het zevende perceel, dat in 1494 in het register van de wateringeng uit dit jaar de groenkouter werd genaamd, en kapelanieland was van Sint-Donaas, was zoals men weet, 226 roeden groot. Wij komen hier dus, bij nader onderzoek, een groenkouter te ontdekken die 10 gemeten groot was, en waarvan nog geen tiende deel als toponiem terug te vinden is. De groenkouter was echter nog groter: het is immers duidelijk dat de percelen 1-2-en 3-, die de hoek vormden van de Waalbrugge en rondom omsloten waren door de groenkouter, vroeger ook tot de groenkouter behoorden.

Wij hebben er reeds op gewezen dat er te Snellegem ten noorden van de Hoge Dijken geen koutertoponiemen te ontdekken zijn. In het Poldergebied zijn er geen te vinden. Ook Snellegem, zoals Oudenburg, bestaat uit twee zeer van elkander te onderscheiden delen: ten noorden van de hoge dijken ligt de alluviale grond, ten zuiden ervan de diluviale grond. In dit laatste gedeelte ligt de Snellegemse kouter die de Franken, toen zij de streek binnenvielen, hebben bezet. « Kouter » is een door de Franken aan de Gallo-Romeinen ontleend woord en duidt de gronden aan die reeds in akkerland waren gebracht vóór de komst van de Franken. In tegenstelling met Oudenburg komt het woord kouter nog immer te Snellegem in de hedendaagse toponymie voor. Het komt zelf voor op de kaart uitgegeven door het Militair Cartografisch Instituut, en het komt er voor in het simplex: « kouter ».

Door de overgebleven toponiemen kunnen wij ons een gedacht vormen van de ligging en de uitgestrektheid van de kouter te Snellegem. Welke zijn die toponiemen?

In het 25e Begin van de Wateringeng van Blankenberge, 7e Beloop van de Ommeloper van Snellegem uit 1681:

« metten noordhende anden ghistelwech ende Ryckemaescoutere ²³.

« lancx den Ghistelwech up den coutre: 4 gemeten 1 lijne ²⁴.

« noordt vander kercke, in 't 25e Begin, up den coutre, in 1506 r.

(23) R.A. Brugge, Reg. 408 Water, Blank. anno 1478, nummer 44.

(24) Ibidem, nummer 45.

landts ghemeene en onverdeelt ²⁵.

« op den selven couter... een parthye van vijf ghemeten twee lijnen ses roeden (grotendeels identisch met het voorgaande perceel) ²⁶.

« cum noorthende anden Ghistelwech... gh. de couters: 1988 r. — identisch met het voorgaande perceel, doch groter ²⁷.

In het 31e Begin (13e Beloop).

« den Waelbrugghe couter: 2316 roeden ²⁸.

« de groenkouter: 226 roeden ²⁹.

« de noordkouter: 300 roeden. Dit perceel was het derde perceel, oost van de waelbeke ³⁰.

« de oostkouter: streckende metten westhende aende waelbeke » ³¹.

In het 32e Begin (14e Beloop).

« de Westcouter: 620 roeden ³².

In het 34e Begin (16e Beloop.)

« de couter: over de laene, een groote plaetse ghenamt de couter, 5936 roeden ³³.

« het couterkin: bezet up 12 lijn lants dictum couterkin ³⁴.

« de oostkouter: 8 ghem. ende een half ghemet lands noordwest vander kercke west over de lane... heet de oost couter ³⁵.

In het 30e Begin (12e Beloop) — Gans het gebied west van de Waelbeke tot aan het Catteveld heet op de Militaire Kaart: de Kouter.

De oudste koutervermelding die wij hebben aangetroffen dateert uit min of meer 1300: 1 line leghes up die couter ³⁶. Hier is er spraak van de kouter rond de fiscusmolen, t.t.z. rond de Waelbrugge.

De kouter te Snellegem was dus zeer uitgestrekt. De Franken die zich te Snellegem kwamen vestigen hebben zich echter niet tevreden gesteld met deze Gallo-Romeinse kouter: ze hebben daarbij nog veel heidegrond tot akkerland herleid, en ook bosgrond geroid. De akker-, inken- en camptoniemen zijn daar een bewijs voor.

De Snellegemse kouter strekte zich nog verder uit buiten de gemeente Snellegem. Langs de westkant vinden wij hem terug te Jabbeke. De kouter te Jabbeke paalde aan de Snellegemse kouter, en was er slechts van gescheiden door de Ysebaertstraat. Was deze kouter gedeeltelijk

(25) Kerkarchief Snellegem, Register Kerkgronden, anno 1631, folio 29 v.

(26) Kerkarchief Snellegem, Nieuwe Register, anno 1698, art. 64.

(27) R. A. Brugge, Reg. Water. Blank., anno 1628, acq. nr 6209-9, folio 23 r.

(28) Kerkarchief Snellegem: Nieuwe Register, 1698, art. 54 — per oude register 55. Ommeloper, anno 1681, art. 697.

(29) R.A. Br., Reg. 411, Water. Blank., anno 1494. Begin 31. Wordt ook genoemd de groenakker in: R.A.Br., 408 anno 1478. Water. Blank., Begin 31 nummer 7: 2 l. 26 r.

(30) R.A.Br., Reg. 408, Water. Blank., nummer 3: Heer Boudin Spoets capelrije land (kapelanie van Sint-Donaas). Het perceel paalt zuid aan de Eernegemse straat.

(31) Kerkarchief Snellegem, Nieuwe Register, anno 1698, art. 3.

(32) R.A.Br., Reg. 408 Water. Blank., nummer 232.

(33) R.A.Br., Reg. Water. Blank., anno 1628, 6009 acq., nr 6, folio 36 r.

(34) R.A.Br., Kerkrekeningen Snellegem anno 1567, nr 68.

(35) R.A.Br., Leenen Burg Brugge, anno 1435, het Oosthof Snellegem.

(36) R.A.Br., Renteboek Sint-Jans Hospitaal, omstreeks 1300, fol. 160.

een réserve van het Oosthof? De percelen 4 en 5 van het Westhof droegen in 1683 nog de naam van: de Jabbeke kouter³⁷. Het Oosthof en het Westhof bewerkten elk een deel van deze kouter. Er lag daar een perceel dat tien gemeten groot was. Het droeg de naam van: de tien gemeten. Volgens de kaart uit 1683 werd de helft van de tien gemeten (perceel A) gebruikt door het Oosthof, en de andere helft (nummer 6) door het Westhof.

In het register van de Wateringen van Blankenberge uit 1478 (het oudste register), staan al deze percelen bekend als eigendom van de heren van Meetkerke die op het Oosthof woonden. Volgens het leenboek van Aalst uit 1405 hadden de heren van Roden achterlenen te Snellegem en te Jabbeke³⁸. Die lenen zijn, voor wat Snellegem betreft: het Westhof, en voor wat Jabbeke betreft: het kouterland aan de Ysebaertstraat. De heren van Roden waren reeds in de tweede helft van de twaalfde eeuw in het bezit van het Oosthof en van het Westhof en dan ook van het kouterland te Jabbeke. Het is mogelijk dat deze kouter reeds eeuwen vroeger met het Oosthof was verbonden en een réserve van het Oosthof was.

De kouter te Jabbeke werd reeds in 1268 vermeld: *J mensura preter XVj virgas dicta Couter*³⁹. Dezelfde kouter vinden we nog meer westwaarts terug te Zerkegem in 1680: Lant ... ghe-naempt de Coutere⁴⁰.

De Snellegemse kouter had ook een verlengsel langs de Oostkant van Snellegem. De kouter werd te Varsenare vermeld in 1248: *Supra Contra*⁴¹.

Bemerkt dat al deze koutertoponiemen terug te vinden zijn in het domein of de fiscus Snellegem, vermits al deze gemeenten deel uitmaakten van de fiscus.

De Praet.

Geografisch hebben wij te Snellegem dezelfde indeling voor de praetoponiemen als voor de koutertoponiemen. Er is geen enkel praetoponiem ten noorden van de hoge dijken te ontdekken — in het poldergebied —. Ten zuiden ervan echter — in de zandstreek — zijn zij bewaard gebleven. Dat kan geen louter toeval zijn. De praet bestond

(37) Zie de kaart in *Het Oosthof te Snellegem*, Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, 1956, blz. 52.

(38) R.A.Gent, Fonds Land van Aalst, nr 1512, kopie 17de eeuw.

(39) K. DE FLOU, *Woordenboek der Toponymie*, Deel 8, kol. 539; en R.A.Br., oork. 7437. De kouter lag zuid van de steenweg op Gistel.

(40) *Ibidem*, kol. 554: ande oostzijde van zijn selfs voorschreven hofstede diversche stux, genaempt de Coutere, mette oostzijde inden halven Lantwegh, streckende metten noorthende inde Lanestraete: 7 g. 1 l. 71 r. — nr 7 van de Ommeloper uit 1680 - 8ste Beloop - 14e Begin nr 8 behoort toe aan de kerk van Snellegem int selve stick: 1 lijne — nr 9 behoort toe aan de dis van Snellegem: int selve stick 1 l. 50 r. Gans de noorderlijke helft van dit Beloop is kouterland. Het 8ste Beloop lag zuid van de steenweg op Gistel.

(41) *Ibidem*, kol. 551-552.

alhier reeds vóór de jaren 700, en het woord was niet meer productief bij de inpoldering na de jaren 700.

Praet is een woord dat aan het Latijn is ontleend. Het is mogelijk en zelfs waarschijnlijk dat de praettoponiemen te Snellesem tot de Gallo-Romeinse tijd teruggaan. Zij zijn de volgende:

In het 24e Begin - 11e Beloop.

« Ysepraet - noordwest vander kercken in een jegenooete gheheeten Ysepraet ⁴².

In het 25e Begin - 7e Beloop.

Praet - « ende heet de Praet » 940 roeden ⁴³.

« heet de Praet - 1270 roeden ⁴⁴.

Begin 30 - 12e Beloop.

Praet « ende heet de Praet » 490 roeden. Deze Praet lag bij Hildeghem en heet nu nog: het pretje ⁴⁵.

De volksmond weet nog te spreken van een tweede praet in hetzelfde Begin, die nu het Pretje genaamd wordt, en noord van de Eernegemstraat ligt. De eerste praet lag zuid van Hildeghem en de tweede praet ligt noord ervan.

Begin 32 - 14e Beloop.

Praetbilk « twee ghemeten lands... ende heet de praebelc ⁴⁶.

« de praebilck... 540 roeden, identisch met de voorgaande ⁴⁷.

Begin 35 - 17e Beloop.

Praetstuk « int praetstick ⁴⁸.

Het obituarium van Snellesem kent ook nog: de voorpraet, groot 126 roeden. De ligging van de voorpraet kon niet worden teruggevonden ⁴⁹.

Het cartularium van de abdij van Vicogne uit 1233 vermeldt een Terra de Ydepraet, alsook een Terra de Idenpraet. Uit de tekst blijkt dat beide weiden te Snellesem lagen, en niet met elkander te vereenzelvigen zijn ⁵⁰.

Wij vestigen de aandacht op het toponiem Praebelc. Het verdwijnen van het simplex *praet* ten voordele van het compositum *praebilk* laat vermoeden dat men het woord *praet* al vroeg niet meer verstond, ver-

(42) Stadsarch. Brugge, Dénombrement, anno 1435, folio 177: Zegherken van Straten houdt een leengoedt groot zijnde 3 ghemeten lands lettelt meer of min liggende in de prochie van Snellesem noordwest vander kercken in een jegenode gheheten Ysepraet an doostzide es ghelant Jacop van themseke ende ande westzide heinryc van meetkercke. Het leenboek uit 1501, berustend in het Rijksarchief te Brugge, heeft hier de tekst slecht gecopieert. Er staat « noordoost vanderkercke in een jegenooete gheheeten Ysenpaert (folio 223v.).

(43) R.A.Brugge, Reg. 408, Water. Blank. anno 1478.

(44) Ibidem, Reg. 421 anno 1553.

(45) Ibidem, Reg. 421 en Kerk. Snell., Ommel. 1681, art. 565.

(46) R.A.Br., Reg. Proossche, 612, folio 62v., anno 1429.

(47) Kerkarch. Snell., Ommel. 1681, art. 540.

(48) R.A.Br., Reg. 408, Water. Blank. anno 1478.

(49) Kerkarch. Snell., Obituarium, copie van 1532: « een lijne 26 r. ... heet de voorpraet ».

(50) Arch. Départ., Rijssel. Cart. Abdij van Vicogne, anno 1233, 59 H 96 folio 130.

mits het vervangen werd door het woord *bilk*, dat dezelfde betekenis heeft als *praat*.

De percelen met de naam *praat* in het *simplex* of het *compositum* liggen voor zover wij hun ligging hebben teruggevonden, aan de rand van het *Kouterland*. De *bilken* vóór de centrale hoeve staan niet als *praatoponiemen* bekend. Zij heeten: *Poortebilk* en de *Zuidbilken*. Mag men er uit besluiten dat deze *bilken* niet bestonden in de *Gallo-Romeinse* tijd, en speciaal werden aangelegd vóór de ingang van de *curtis indominitata*, toen deze in het midden van de *fiscus* werd ingericht?

Wij kennen nu in grote lijnen het kerngebied van de *fiscus Snellegem* in het *Merovingisch* tijdperk. De *Franken* hebben de *kultuurgrond* nog uitgebreid, doch veel *akkergrond* hebben zij hier niet bijgewonnen. Zij hebben ongetwijfeld enkele percelen *heidegrond*, die de *Gallo-Romeinen* hadden laten *braak* liggen bebouwd, doch zeer talrijk waren deze niet. Het uitgestrekte *Vloethemveld*, dat 280 hectaren groot was, waarvan er 150 op *Snellegem* lagen, was in de dertiende eeuw nog *Veld*. Ook het *kleiner Veld*, het *Catteveld*, werd slechts zeer laat ontgonnen.

Toch heeft hun *landhonger* hen ertoe gebracht de *schrale* gronden die in de nabijheid lagen van de *Kouter* te bebouwen. Wij kunnen dat afleiden uit de *Inktoponiemen* die wij er aantreffen. Een *Ink* is een *akkerland* dat gewonnen werd op de *heide*. De *Inktoponiemen* dagtekenen niet uit het *Gallo-Romeins*, doch uit het *Frankisch* tijdperk. De *Franken* hebben dus de naast de *Kouter* *braakliggende* en *onvruchtbare* gronden in *kultuur* gebracht en het *akkerland* meer uitgebreid. Hier volgen enkele voorbeelden:

« De *Stallinc*, de *Cleene Stallinc*, de *Vallynck* en de *Scherpinc* werden gewonnen op een « grote partij *veltigh* land ». Dit lag rechts van de *kerkstraat*, zuid van de *hoge dijken*, in het 35e *Begin*.

De « *Millinc* » — ook *Mullinc* geschreven — lag in het 30e *Begin*, zuid van de *oude Bruggeweg*, naast de *Kouter*.

De « *Palynck* » lag in het 33e *Begin*, aan de *periferie* van het *vroonhofland*. De *Palynck* was een *paalstuk*, een *Ink* die het *vroonhofland* afpaalde.

De *Ettelinc* lag in de *hofstede* *Hildegem*, noord van de *Eernegemstraat*. (Zie *obituarium Snellegem*, *fondatie* van *Jacob*, f. *Michiel Huusch*: een *gemet landt ende heet Ettelinc*). Het lag in een *meerder perceel*, dat *waarschijnlijk* dezelfde naam droeg, en in 1478 drie *gemeten* groot was, en toebehoorde aan *Jacop* f. *Jans suens*.

Nummer 15 van de *beschrijving* van het *Oosthof* uit 1435 luidt als volgt: *vijf ghemeten* en *half land* noord van de *kerk*, oost over de *Lane*, en heet *Eeninc*. De *Eeninc* draagt in 1683 de naam van « de *hoge Lane* ». Het lag dus hoog. De *Lane* was *onvruchtbaar* en is het nog. Men heeft er vóór enkele jaren *bos* van gemaakt. De *Lane* werd ook de *Quaede Lane* genaamd. De *Gallo-Romeinen* hebben deze *arme grond* niet bebouwd. De *Franken* hebben er toch *akkerland* van gemaakt. De *Eeninc* lag niet aan de *periferie* van het *vroonhofland*, doch *midden* erin. Wij zouden ook nog kunnen verwijzen naar de *akker- en campoponiemen*,

doch deze zijn er geen bewijs voor dat de percelen met deze naam reeds in kultuur werden gebracht vóór 941.

Snelleghem.

Het meest belangrijk toponiem dat ons uit het oud kroondomein is overgebleven zal wel de naam zijn waaronder, in de schenkingsakte van 941, het domein zelf vermeld werd: Snethlinghem. Wij hebben hier dus een Ingahem-toponiem. Later komen de volgende vormen voor: Snellingim (tussen 950 en 1050) - Snellegeem, 1196 - en Snelleghem, ook Sneldeghem in de dertiende eeuw. Het zou betekenen: de woonplaats van de afstammelingen van Snethlo, van Snello. De assimilatie van thl tot ll is goed uit te leggen. Snello en Snelling waren in alle geval persoonsnamen. Er was een Snello getuige in 1167 (Cart. Bergues I, blz. 132), en een Snelling in 1109. (Cart. Form.). De Snellings zijn zelfs nu nog niet uitgestorven in ons land.

Was Snethlinghem oorspronkelijk de naam van de centrale hoeve? Hierop durven wij ons niet uitspreken. De oudste attestaties van de hoeve zijn slechts uit de veertiende eeuw. Zij draagt dan de naam van Oosthof. Het Oosthof werd gebouwd op de Oostkouter. De naam kan dus in verband staan met de Oostkouter. Doch dat is bijlange niet zeker. De hofstede staat zuid van de kerk, en lag naast de zuidbilken. De naam kan zijn ontstaan wanneer het hof werd gesplitst. Men kan aan de centrale boerderij de naam hebben gegeven van Oosthof en aan de nieuw opgerichte boerderij die er uit werd genomen deze van Westhof, omdat zij west van het voornaamste hof lag. Ook het Westhof lag zuid van de kerk. Wij laten deze vraag in het midden. Meer bevoegden zullen ze misschien oplossen.

Hyldenghem.

De hofstede met deze naam was de belangrijkste uit de westelijke fiscus. Het boerenhof bestaat heden nog, alsook een deel van de walgrachten. Het ligt ten westen van de parochie, in het westende, zoals men te Snellegem zegt. Het lag in het 30e Begin, nagenoeg in de hoek waar het 30e, 27e en 29 Begin samenkwamen. De Hofstede had in 1478 een oppervlakte van 70 gemeten, 2 lijnen en 70 roeden.

In 1478 stond er vóór de ingang van het hof een grote stenen poort⁵¹. Het boerenhof was in dat jaar een Sint-Janshuishofstede. Ze behoorde toe aan het Sint-Janshuis of het Sint-Janshospitaal te Brugge. Ze was reeds veel vroeger in het bezit van het hospitaal. De rekeningen van het Sint-Janshuis komen het bewijzen: in 1329 verpacht het haar landbouwuitbatingen te Eeklo, Snelleghem, Wenduine en Ter Lepe — in 1325 worden tien hofsteden van het Sint-Janshuis vermeld, waaronder « den hove te Snellegheem — in 1281 komt de vermelding: item recep-

(51) R.A.Br., Water. Blank., Register 408, Begin 29, nummer 18: vor de poorte van den hove van Sint-Janshuis.

tum *de curtibus* ... Snellegheem: ontvangen van de hofsteden ... te Snelleghem⁵². Hyldenghem was in 1281 een van de tien hofsteden, een van de tien curtes van het Sint-Janshuis te Brugge. Wellicht was het omdat deze hofstede reeds toebehoorde aan het hospitaal, dat de graaf Gwijde van Dampierre in 1296 het uitgestrekte Vloethemveld, dat aan Hyldenghem paalde, aan het Sint-Janshuis schonk. De oudste vermelding van Hyldenghem vinden wij in de rekeningen van de stad Brugge⁵³. In 1297 verschijnt daar: Sybille, filia ade de Hyldenghem. Sibilla verkreeg het poortersrecht te Brugge. Haar moeder was van Hyldenghem, ze had er gewoond en was er wellicht geboren. Karel de Flou schrijft in zijn groot woordenboek voor toponymie naast het woord Hilleghem: een niet meer bekende plaats rond Brugge. Hij had in de rekeningen van de stad Brugge de namen ontmoet van Pieter en Jan van Hilleghem, twee wildwerkers (bontwerkers) die werden betaald, de eerste voor een « herevaert ter Beerst », en de tweede voor een « herevaert te Henegau »⁵⁴. De onbekende plaats rond Brugge is het Hyldenghem uit 1297, het Sint-Janshuis. De curtis van het Sint-Janshuis te Snelleghem werd in 1339 Hilleghem genaamd. De vorm Hilleghem vinden wij in het Register van de Wateringen uit 1478 terug in de Hilleghem strate⁵⁵. Deze straat liep langs de hofstede Hyldenghem. In 1553 vinden wij in het register van de Wateringen: Helleghemsche straete en Heldeghemsche straete⁵⁶ en in 1617: Elegemsche straete en Hilleghemsche straete⁵⁷. In het Obituarium van Snelleghem uit 1532 wordt deze hofstede genaamd Hildeghem⁵⁸, en wij vinden dezelfde benaming in de Ommeloper van Snelleghem uit 1681. Er is dus geen twijfel mogelijk: Hyldenghem is te vereenzelvigen met Hilleghem.

In de Liber traditionum vinden wij hetzelfde toponiem terug: in pago Bragbatinse, in loco qui vocatur Hildengim (elfde eeuw) — in loco qui vocatur Hildeningahim (fragment uit de 10e eeuw) — en verder in hetzelfde fragment: Hildingahem. In de 12e en 13e eeuw wordt dezelfde curtis reeds genaamd Hilleghem en Hilenghem. Wij staan hier blijkbaar voor dezelfde benaming als deze van de curtis te Snelleghem, waarvan de oudste vorm is Hildeningahem. Het is niet vermetel te veronderstellen dat de curtis reeds bestond in het grafelijk domein in 941 en zelfs vroeger.

(52) La Flandre, T 6, blz. 362.

(53) Stadsarch., Brugge, Rekeningen jaar 1297, folio 17v.

(54) Ibidem, jaar 1339, folio 211 v. en 212 v.

(55) R.A.Br., Reg. Water. Blank. Nummer 408, « ande beke vand' Hilleghem strate ».

(56) Ibidem, nummer 421, anno 1553.

(57) Ibidem, nummer 426, anno 1628.

(58) Arch. Kerk Snelleghem, Obituarium folio 7 « west vander kercke, bij Hildeghem, — en folio 21 r. « de cruce, tussen der lete ende Hildeghem. » Het « Cruuskin » - de cruce - is ons bekend uit de kerkrekeningen van Snelleghem, zie R.A.Br., anno 1567: up 2 ghem. dictum Cruuskin. Het Cruusken lag in de nabijheid van Hildeghem. De weg naar Hildeghem werd in 1618 genaamd « de Hildeghemsche wech »: Arch. Burg. Godshuizen, Sint Janshospitaal, Hofsteden, Snelleghem, nr 10.

De oppervlakte binnen de walgrachten bedroeg 85 aren. Deze van de centrale hoeve bedroeg bijna twee Hectaren.. Hildeningahem was dus van minder belang. De walgrachten bestaan nog langs drie zijden. In de nabijheid van de hofstede lag de Ettelinc⁵⁹. Ook het Ceunynx stick lag in de nabijheid. Dit toponiem, dat zonder twijfel domaniaal, grondheerlijk is, kan verwijzen naar het oud koningsdomein Snellegem⁶⁰.

Het is niet uitgesloten dat de mansus Hyldenghem gedurende enkele jaren dienst heeft gedaan als centrale hoeve van de halve fiscus Snellegem, in het westen gelegen, die eigendom van de graaf was gebleven tussen 941 en 953. Haar ligging in betrekkelijke nabijheid van de fiscusmolen had haar daartoe als het ware voorbestemd.

De hofstede wordt thans bewoond door de landbouwer Alois Viaene.

Smedeghem⁶¹.

Het obituarium van Snellegem heeft op folio 15 de volgende vermelding: een lijne landt ande zuutsijde vanden Cattevelde ... ende heet Smedeghemstick. Zo stond het in het obituarium uit 1532 dat verloren is gegaan (zie het woord Smedeghemstick in het woordenboek van K. de Flou). In de kerkrekeningen van Snellegem van het jaar 1567, nummer 30, staat er: van een lijne lants in Smekins stick. De 18e eeuwse copie van het obituarium van Snellegem vermeldt het Smedeghens stick. De betekenis van Smede in Smedeghem, Smedevoorde en andere Smeet- en Smede-toponiemen is duister. Een hofstede Smedeghem hebben we niet kunnen terugvinden. De ligging van het Smedeghemstuk is echter gekend. Het lag aan de zuidzijde van het Catteveld. Het Catteveld lag ver in het westen van Snellegem, aan de rand van de Kouter.

Het Smedeghemstuk lag in het 28e Begin van de Wateringen, en werd reeds vóór 1478 aan de kerk van Snellegem geschonken. De kerk heeft dat perceel in 1869-1870 verkocht. Thans is het eigendom van Juffrouw Maria Coppieters. Het ligt in de hofstede van Hendrik Paepe, op kouterland in Sectie C nummer 85 bis.

Barleetghem.

Barleetghem staat vermeld in het obituarium van Snellegem van 1532 (copie uit de 18e eeuw). Het lag aan de rand van het uitgestrekte Vloethemveld: « ander half gemet landt ... metten westhende an den wegh die comt van Sint-Janshuigoede naar 't velt ende heet Barleetghem »⁶².

(59) Kerk. arch. Snell., Obituarium 18e eeuwse copie, folio 3 v. tweede deel. De Ettelinc is disland: Kadaster, Sectie C, nummer 49.

(60) R.A.Br., Reg. Water. Blank., nummer 426, anno 1628: een stick cum westzijde ande leetstraete ende es ghenamt het Ceunynx stick». Het was 666 r. groot.

(61) R.A.Br., Reg. 408, Water. Blank. anno 1478, Begin 28, perceel 6. en Ommeloper Snellegem, anno 1681, art. 402, kerkarch. Snellegem.

(62) Kerkarch. Snell., Obituarium - copie van obituarium uit 1532, 2e deel, Fondatie Pieter, filius Jans Maertins - anno 1510 « ander half gemet tusschen Sint-Janshuys lant ande noortzijde ende ant oosthende commende metten westhende anden wegh die comt van Sint-Janshuigoede naer 't velt ende heet barleetghem.

Het bedoelde Sint-Janshuisgoed is de hofstede Hildeghem. In 1768 is er in het kerkarchief van Snellegem nogmaals vermelding van Baarleetghem⁶³. Het lag ver zuidwaarts van de kerk, in het 38e Begin van de Wateringen en het 20e Beloop van de Ommeloper. Veel verwante toponiemen komen deze gegevens aanvullen.

Baerlete: « in 't velt gheheeten den baerlete: anno 1478 - 38e Begin⁶⁴.

« te baerlete, oost bij den hil⁶⁵.

« Verre zuid suydt west vande kerkcke, te baerlete, oost bij den hil, in den houck vanden velde, in 't 20e Beloop, anno 1628⁶⁶.

Baerleetkin: « van een gemet lant heet barleetkin » anno 1567⁶⁷.

Baerlete busch: « een strinck busch ende meersch ghenamemt de baerlete busch, metten noortsijde, westzijde en som suytsijde aen ons gheduchts heeren veldt. anno 1681⁶⁸. Ons gheduchts heeren veldt is de naam die vroeger werd gegeven aan het Vloethemveld, eigendom van de graaf van Vlaanderen.

Het Baerletebos was toen 400 roeden groot.

Baerlete dam: « drie strynghe busch dat men heet baerlute dam - 610 roeden⁶⁹. In 1631 heet dezelfde dam: Borlute dam⁷⁰.

Baerlete hille: lag in het Begin 38⁷¹.

Baerlute: « twee sticxs 't noorderste up beeden henden langst, ghenamemt de langhe en corte baerlute. - 1448 roeden⁷². In 1681 is het: de langhe ende corte borluyte⁷³.

Vloethem.

De hofstede Vloethem lag in het 32e Beloop van de wateringen van Blankenberge, en in het 14e Beloop van de Ommeloper van Snellegem, zuidwest van de kerk. De naam verschijnt voor de eerste maal in het obituarium van Snellegem in een tekst uit circa 1300: obiit, Zegher van Vloethem qui contulit... enz. In 1478 hebben wij in het register van de wateringen: de dreve van den hove te Vloethem⁷⁴ en in 1494: 't hof te Vloethem⁷⁵. In 1681 wordt de hofstede beschreven als volgt: d'hofstede metten synghele ende walgrachten rontsomme ghenamemt Vloethem⁷⁶.

(63) Arch. Kerk Snell., 14 bladen papier: inkomen en lasten van de kerk, anno 1768.

(64) R. A. Br., Reg. Water. Blank., nr 408.

(65) Ibidem, reg. 421, anno 1553.

(66) Ibidem, Reg. Water. Blank., 6209 acq., 1-6.

(67) Ibidem: Vrije, Reg. 13459, Kerkrekeningen van Snellegem.

(68) Kerkarch. Snell., Ommeloper anno 1681, art. 1078.

(69) R.A.Br., Reg. Water. Blank., nr 421, anno 1553.

(70) Arch. Kerk Snell., Register Kerkgronden.

(71) R.A.Br., Reg. Water. Blank., nr 408, anno 1478.

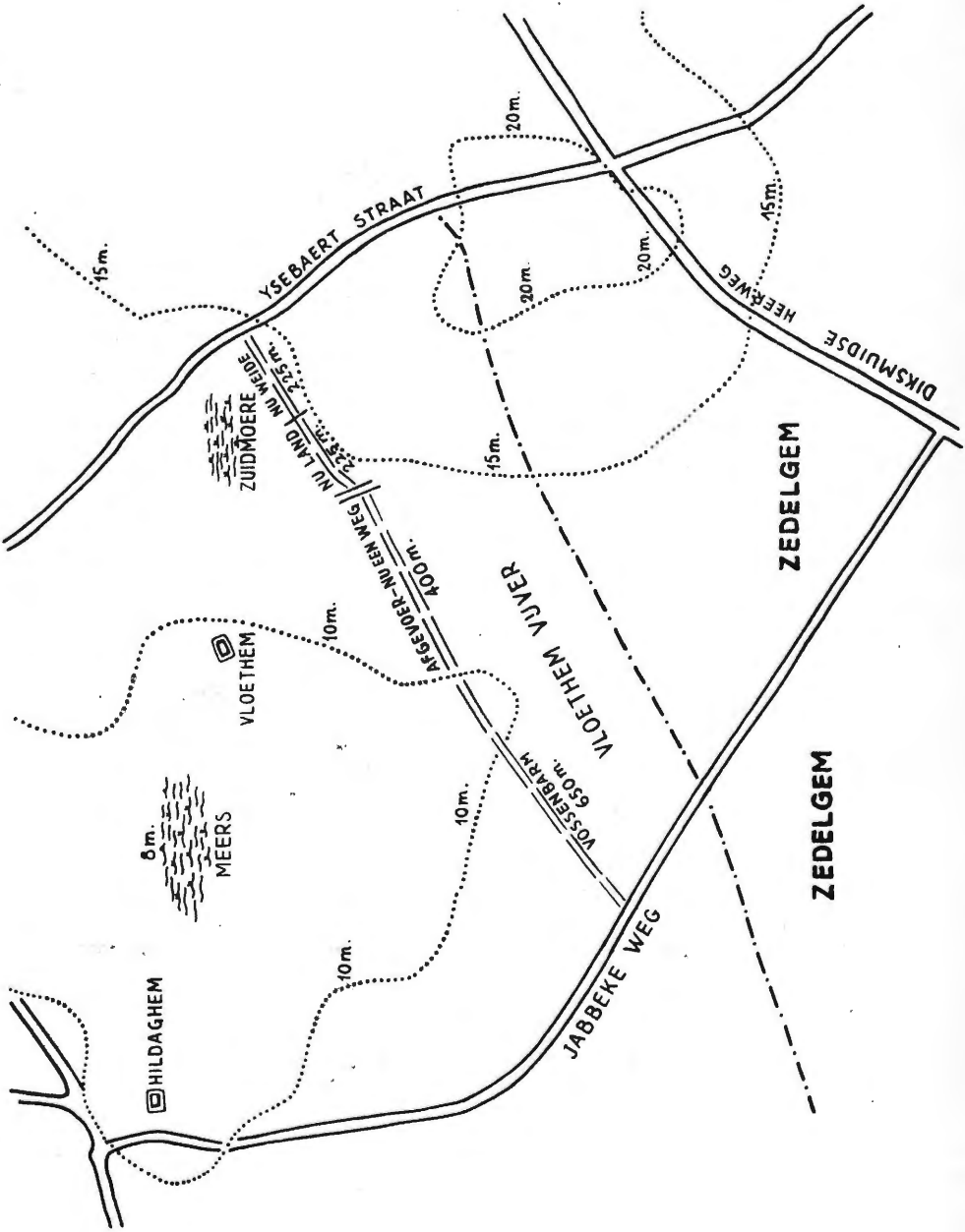
(72) Ibidem, reg. 421, anno 1553.

(73) Arch. Kerk Snell., Ommel. uit 1681, art. 552.

(74) R.A.Br., Register van de Water. Blank., anno 1478, nr 408... ende es tgoedt te Vloethem metten lande.

(75) R.A.Br., Reg. van de Water. Blank., anno 1494, Begin 32.

(76) Kerkarch. Snell., Ommeloper anno 1681, art. 773. Reeds in het register



De walgrachten zijn gedeeltelijk gedempt, maar nog goed terug te vinden. De hofstede is niet verdwenen: nieuwe gebouwen hebben de oude meer dan eens vervangen. Binnen de walgrachten ligt er een oppervlakte van circa 80 aren. Dat wijst er op dat wij hier staan voor een belangrijk hof. Ook Hildeghem had dezelfde oppervlakte binnen de walgrachten. Enkele mansi serviciales, die wij denken te hebben teruggevonden, hadden slechts 15 aren binnen de walgrachten. Het Oosthof echter, de centrale boerderij van het domein, had nagenoeg 2 Hectaren binnen de walgrachten.

De hofstede lag aan de rand van het Vloethemveld. Het water kwam regelmatig als in stortvloed van de hoger gelegen gronden waarop de Diksmuidse Heerweg werd aangelegd, het laaggelegen veld onder water zetten: vandaar de naam Vloethem. De aanpalende gronden werden wellicht in de laatste periode van de Frankische kolonisatie in cultuur gebracht. De hofstede Vloethem dagtekent uit deze tijd. Het is te vermoeden dat zij reeds bestond in de tiende eeuw.

Ons gheduchts heeren velt of Vloethemveld.

In 1296 of wat vroeger schonk de graaf Gwijde van Dampierre 210 bunderen en twee gemeten veld en heidegrond aan het Sint-Janshospitaal te Brugge. Het bewijs van deze schenking vinden wij in een oorkonde die berust in het Sint-Janshospitaal. Ze luidt als volgt: Ic Jan die Busere ruddere doe te wetene allen den ghenen die dese lettren zelen zien ende horen lesen dat die meestere ende die broedere van den hospitale van Sente Jans huus in Brugghe mie ghenoech hebben ghedaen van minen rechte van ride ende van blase ghelde als van twee hondert ende tiene buunen ende twee jemeten woestinen ende velds liggende tussen de prochien van Snelleghem Zedelghem ende Artrike enter binnen welke woestine ende velt voorseyt zi ghecreghen hebben jeghen minen heere de grave van Vlaenderen ende in oorconden van dese dinghen zo hebbic dese letteren gheseghelt met minen zeghele. Dit was ghedaen int jaer ons heeren als men screef dusentich twee hondert neghentich ende zesse, tsondaghes ver Sente Marien Maddaleenen daghe⁷⁷.

Het Vloethemveld heette in de 17e eeuw nog: « ons gheduchts heeren velt », een oude herinnering aan de eigenaar vóór 1296, de graaf van Vlaenderen⁷⁸. Het bleef eigendom van het Sint-Janshospitaal tot aan de Franse Omwenteling. Het kwam toen in het bezit van de Commissie van Openbare Onderstand te Brugge. Het Vloethemveld was 210 bunderen en twee gemeten of 632 gemeten (280 Hectaren) groot. Een groot deel hiervan, 103 hectaren, werd na de oorlog 1914-1918, ingepalmd

van de wateringen uit 1553, Begin 32 lezen wij: d'hofstede metten singhelen, wallen ende walgrachten rontsomme ghe-naemt Vloethem. Andere toponiemen zijn: Vloethem beke, Vloethem Veld, Vloethemveld bosschen, Vloethem vijver, Vloethem vijver barm, Vloethem weg.

(77) Arch. Sint-Janshospitaal, Brugge, nr 249.

(78) Kerkarch. Snelleghem, Ommeloper anno 1681, 20ste Beloop, passim.

door het leger voor een munitiepark, waarvan 46 hectaren op Snellesem lagen, 22 op Aatrijke, en 35 op Zedelgem⁷⁹.

Het Vloethemveld lag ten noorden van de Diksmuidse Heerweg. De Jabbekeweg doorkruist het van noord naar zuid. De hofstede Hildeghem paalde aan het Vloethemveld. Hildeghem behoorde reeds vóór 1281 toe aan het Sint-Janshospitaal te Brugge. Wellicht kreeg het Sint-Janshuis het uitgestrekte veld ten geschenke om het in cultuur te brengen. Het Vloethemveld ligt merkelijk lager dan de Diksmuidse Heerweg, en werd regelmatig overstromd door het water dat kwam van de hoger gelegen heerweg. De broeders van het Sint-Janshuis hebben een deel van het Veld vruchtbaar gemaakt. Ze hebben een lange dijk opgeworpen, 1600 meter lang, van de Jabbekeweg tot aan de Ysebaertstraat. Particulieren konden zulk een werk niet aanvangen. Het is dan ook te vermoeden dat de leiding en financiering ervan in de handen was van de broeders van het Sint-Janshuis. Het oprichten van de barm had voor gevolg dat het opgevangen water bleef staan vóór de barm en tientallen hectaren grond konden worden bebouwd. Een ander gevolg was dat het water bleef staan en dat er na korten tijd een vijver ontstond in het Vloethemveld. Vandaar de toponiemen: St. Jans Vijverbosch, Nieuwe vijverbosch, Slijkvijverbosch, Palingvijverbosch, Maraschbosch, Vijverdreef, enz. De barm werd later gedeeltelijk afgevoerd, en het water in de Waalbeek afgeleid. Van 1770 af werden methodisch bosbeplantingen aangelegd. De laatste vijvers werden in 1880 drooggelegd en bebost. De barm bestond reeds vóór 1553. In dat jaar is er spraak van 't maraish over Vloethem vijvere barm⁸⁰. De vijver zelf wordt reeds vermeld in 1478⁸¹. De barm bestond toen dus reeds. Hij kreeg de naam van « Het hospitaal van Sint-Jans in brugghe barm »⁸². Wat er nog overbleef van de barm wordt nu de Vossenbarm genaamd⁸³. Slechts een derde van de barm is blijven bestaan; het overige werd in verschillende perioden afgevoerd.

Het Catteveld.

Het Catteveld was veel kleiner dan het Vloethemveld. Vandaar de naam Catteveld. Catte heeft hier de betekenis van klein, zoals in vele andere Cattetoponiemen. Het Catteveld lag in het uiterste westen van Snellesem, en gedeeltelijk op Zerkegem. Het paalde ten oosten aan de kouter van Snellesem en ten westen aan deze van Zerkegem. Het strekte zich te Snellesem uit over het 27e Begin van de Wanlanden en had er een oppervlakte van nagenoeg 25 Hectaren.

Het Catteveld te Snellesem wordt vermeld in 1478, in het oudste register van de Wateringen.

(79) Van de 280 hectaren lagen er circa 80 op Zedelgem en 40 op Aatrijke. De overige hectaren lagen op Snellesem. Wij komen daar later op terug.

(80) R.A.Br., Register Water. Blank., nr 421, anno 1553, Begin 30.

(81) Ibidem, Reg. 408, anno 1478, nr 41, Begin 30.

(82) R.A.Br., Kaarten Mestdagh, nr 1585, anno 1763.

(83) J. NOTERDAEME, *De Vossenbarm te Snellesem*, in Bieckorf, 1954, bl. 77.

De Oostmoere en de Zuidmoere.

Zuid van de Hoge Dijken lagen er te Snellegem twee moeren.

De Oostmoere lag in de oostelijke helft van de fiscus, ten oosten van het Oosthof. Ze was tamelijk uitgestrekt, vermits ze ook de naam kreeg van de grote Ydemoere⁸⁴. In 1478 was er reeds een deel drooggelegd, dat dan de naam kreeg van Oostmeersch, en ook die van Gemeene weide. De Oostmoere werd langs de zuidkant afgedamd door een barm.

De Zuidmoere lag in de westelijke helft. Vooraleer de Vossenbarm werd opgericht, verspeelde zich het water dat van de hoogte 20 en de Diksmuidse heerweg vloeide, gedeeltelijk in de Zuidmoere en gedeeltelijk in de Vloethemmersen. De Zuidmoere is thans drooggelegd en is een complex van zeer slechte meersen waar de biezen weelderig groeien. De zuidmoere werd reeds vermeld in het obituarium van 1532; daar is er sprake van een fondatie in de volgende bewoording: *Jan fs Rycquaerts Landmeters ende Lisabette sijn wijf die gaven der kercke van Snelleghem vier schellingen grt. 'tsjaers erfvelicke renten die staen beset op de helftscheede van XIX gemeten een lijne LIX roeden lant liggende Zuytwest vander kercke in een jeghenote die men heet Zuytmoere*. De fondatie dagtekent van 1469. Een nog ouder tekst, uit de 14e of 13e eeuw, vermeldt in het obituarium de zuidmoere als volgt: « *Obijt Henricus Ysebaert en Mendala ejus uxor... assignaverunt X d. super mensionem... de Zuytmoert*. Een woord tussen mensionem en Zuytmoert is onleesbaar.

Hiermede hebben we een klein overzicht van het deel van Snelleghem, het oudste deel, dat ten zuiden van de Hoge Dijken lag. Wij zouden er nog kunnen bijvoegen dat meer dan één beek dwars door de kouter liep. De voornaamste beek was de Waalbeek, die haar oorsprong vond in de Vloethemmersen, en vandaar, door de kouter heen, naar het noorden vloeide. Onderweg, ten zuiden van de kouter, werd zij aangevuld door de Zerkegembeek, de Baerlete, en de Meersbeek. De Laene heeft haar oorsprong in de Oostmoere, slurpt onderweg de Muizelbeek op, om zich uiteindelijk te werpen in de Waalbeek, ten noorden van de Snellegemse kouter.

Wanneer wij dit overzicht willen samenvatten, dan komen wij tot het besluit dat de Snellegemse kouter gans het centrum van Snellegem innam, en honderde hectaren groot was. De kouter was in het noordwesten begrensd door de Poelais en in het noordoosten door de Hoge Dijken; in het oosten door Wijnendaele en de Oostmoere; in het zuiden door de Zuidmoere en de Vloethemse meersen, met daarachter het Vloethemveld; in het westen door hetzelfde veld en het Catteveld.

(84) E.H. J. NOTERDAEME, *Het Oosthof te Snellegem*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 1956, blz. 61, kaart en blz. 103. In de oostelijke helft lag er, ten noorden van de Oostmoere, een broekland, genaamd Wijnendale: zie *ibidem*, kaart blz. 61 en blz. 102: Wijnendaele.

De oostelijke helft van de fiscus Snellegem in 941.

Wij zullen ons niet vergissen, wanneer wij als vertrekpunt van onze opzoekingen naar de oostelijke helft van de fiscus vooropstellen dat de centrale boerderij van het domein nagenoeg in het centrum van de fiscus lag. Ook de kerk naast de hoeve moet nagenoeg in het centrum van de parochie hebben gelegen. Het Oosthof en de kerk staan echter nu daaromtrent aan de uiterste oostgrens van de parochie. Voor een parochiekerk is dat zeer abnormaal. De oostkant van de parochie werd door de ene of andere omstandigheid van de parochie losgemaakt en bij een andere parochie gevoegd.

Slechts drie van de twintig Belopen van de Ommeloper liggen ten oosten van de kerk. Wij vinden deze terug in het 35- 36- en 37e Begin. Nagenoeg gans het 35e Begin, gans het 36e en gans het 37e Begin lagen in de oostelijke helft van de fiscus. De oppervlakte hiervan was circa 146 hectaren. Ook de 80 hectaren van het vronhofland die in het 33e en 34e Begin lagen, dienen vanzelfsprekend bij de oostelijke helft te worden gevoegd⁸⁵. Wij komen aldus te Snellegem zelf, wat de oostelijke helft van de fiscus betreft, aan een oppervlakte van 226 hectaren.

Snellegem was in de 18e eeuw 1128 hectaren groot. In de tiende eeuw lagen de 80 hectaren van het Vloethemveld die bij Zedelgem en de 40 hectaren die bij Aartrijke werden ingelijfd, nog in de fiscus. Wij komen aldus aan een oppervlakte van 1248 hectaren. Hiervan lagen 226 hectaren in de oostelijke helft. Wanneer wij deze aftrekken van de 1248 hectaren, dan blijven er nog 1022 hectaren over voor de westelijke helft van de fiscus. De oostelijke helft, vermits deze een helft was, moet daaromtrent even groot zijn geweest.

Waar is deze helft terug te vinden? Waaruit bestond deze helft? Wij kunnen er vier delen in onderscheiden.

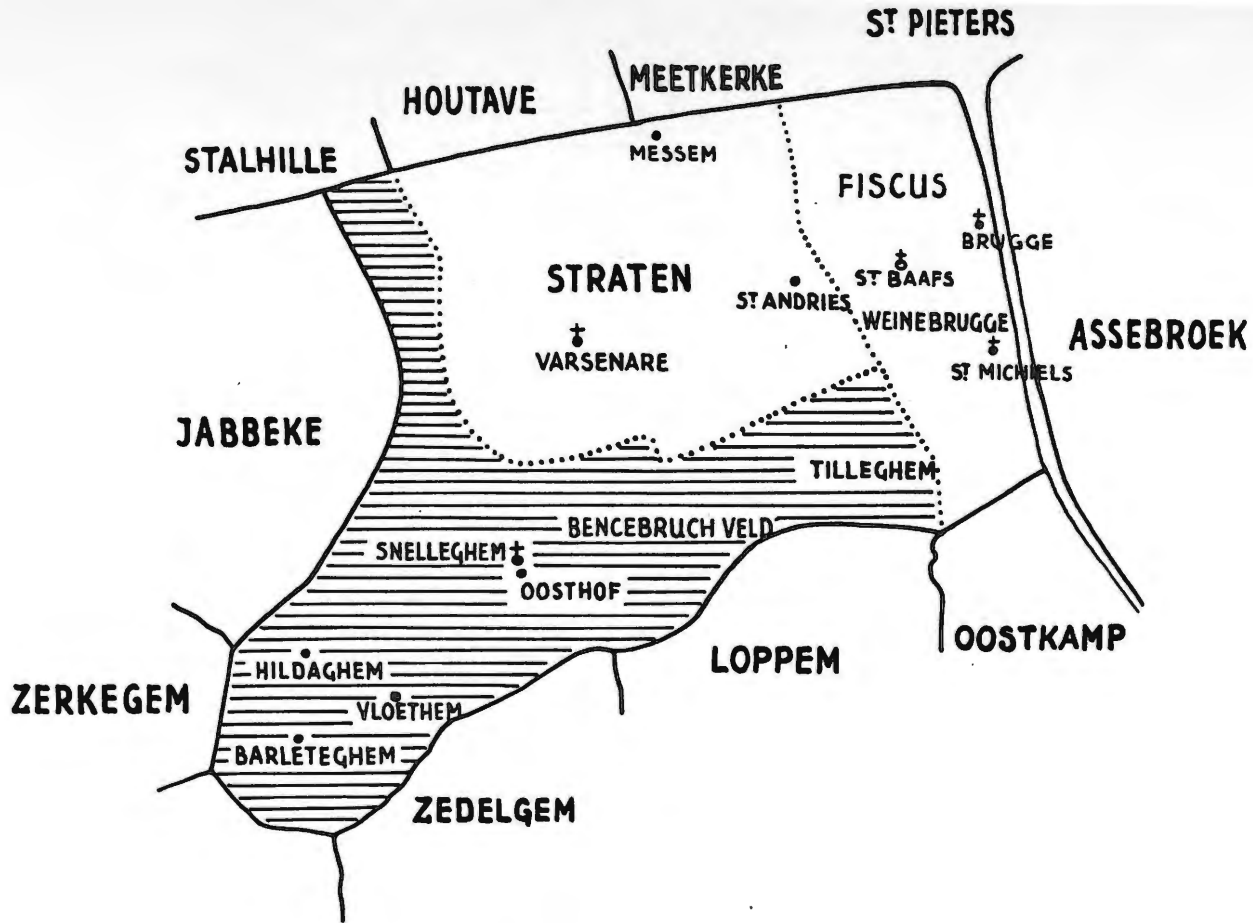
1. De 226 hectaren die te Snellegem lagen.
2. De Benebruch: 115 hectaren.
3. Het Veld van Sint Andries: 420 hectaren.
4. De heerlijkheid van Tillegem: 340 hectaren.

De oostelijke helft had dus een oppervlakte van circa 1100 hectaren, wat daaromtrent overeenstemt met de oppervlakte van de andere helft.

I. De 226 hectaren te Snellegem.

Het eerste stuk van de oostelijke helft van de fiscus was vanzelfsprekend het Oosthof en de percelen die te Snellegem ten oosten van het Oosthof lagen. Deze curtis lag op de scheidingslijn van de twee helften. Uit de beschrijving hierboven blijkt dat er te Snellegem 226 hectaren in de oostelijke helft van het domein lagen. Dat is veel te weinig om te kunnen de helft van de fiscus vormen.

(85) In het Oosthof lagen er 50 hectaren ten oosten van de woning van de meier, en 80 hectaren ten westen ervan, en niet omgekeerd, zoals blijkt uit de studie van het Oosthof in aangehaald werk op blz. 62.



FISCUS SNELLESEM IN 941

II. De Bencebruch.

Wij moeten verder in oostelijke richting zoeken om de ontbrekende hectaren terug te vinden. Aan de oostgrens van de 226 Snellelemse hectaren lag er een complex broeken dat de naam kreeg van Bencebruch.

In het begin van de twaalfde eeuw schonk de graaf van Vlaanderen de Bencebruch aan het onlangs gestichte klooster van Sint Andries bij Brugge. De Bencebruch was dus tot dan toe grafelijk domein gebleven. In 941 lag de Bencebruch in de grafelijke fiscus van Snellelem. De oorkonde luidt als volgt:

« In nomine Sancte et Individue Trinitatis. Ego Balduinus, filius Rodberti Comititis, gratia Dei comes Flandrensis, notum facio omnibus tam presentibus quam posteris, terram que vocatur Bencebruch me, pro anima patris mei, ecclesie sancti Andree apostoli tradidisse. Feci autem hanc traditionem per castellanum meum Walterum, filium Rodberti castellani et ne quis in posterum infringere presumeret, carta et sigilli mei impressione confirmavi. Facta est autem traditio hec Brugis coram subscriptis testibus: S. Bertulfi prepositi Brugensis, S. Fromaldi brivarii, S. Lamberti Nappin, S. Lamberti de Redenburc, S. Folcardi filii Isaac, S. Hugonis de Dudesela, S. Dodini preconis de Lissawega et Heionis fratris ejus, S. Thancmari et Herberti de Straten »⁸⁶.

De schenking werd gedaan tussen de jaren 1111 en 1115. Er werd in de schenkingsakte geen nadere bepaling gegeven van de ligging, de oppervlakte en de aard van de grond die aan het klooster werd geschonken: *terram que vocatur Bencebruch*, zo staat er in de oorkonde: het land dat Bencebruch wordt genaamd. Wij moeten dus in andere bronnen zoeken, om de Bencebruch nader te kunnen beschrijven.

Wat betekent het woord Bencebruch? Bence of Pense betekent, aldus De Bo⁸⁷, alles wat, zoals de ingewanden, aaneenhangt en dooreengekronkeld is: een pense peemen en strekgras. Mijnheer, zo zegde mij onlangs een landbouwer te Snellelem terwijl wij een weide betraden naast het hof: vroeger was deze weide zeer slecht, een echte penserie. De betekenis van Bence, Pense leeft nog voort in het woord pensejagen, jagen in de pense.

Bruch is hetzelfde als Bruc, Broc, Broek⁸⁸. Bencebruch betekent dus een moerassige meers of broek, waar vlotgras, strekgras en biesen op groeien. Later noemde men deze Broek de Beysbroek, en nu nog de Biesbroek. Wij mogen ons dus niet laten verleiden door de beschrijving die de monnik Arn. Goethals in zijn *Chronica Monasterii Sancti Andree* ons geeft: ...contulit nobis omnem terram que vulgo Bensebrouck appellatur, non longe a nostro monasterio sitam, cum omnibus appendiciis suis, que valde ampla est, spaciosa et lignifera⁸⁹. De graaf, zo

(86) F. VERCAUTEREN, *Actes de comtes de Flandre*, 1908, blz. 174, nr 77. Het oorspronkelijk stuk berust in het archief van het Seminarie te Brugge, Varia, I, nr 2. Het draagt geen datum.

(87) L.L. DE BO, *Westvlaamsch Idioticon*, bij het woord pense.

(88) In 1214 schreef men Bencebroch — dus zoveel als broek. Zie: R.A.Br. oork. 7359 bl.

(89) A. GOETHALS, *Chronica Monasterii Sancti Andree*, p. 22.

schrijft hij, schonk aan het klooster de grond die Bencebruch heet, zeer uitgestrekt is en bebost. De Bencebruch was in 941 geen bos, maar hoofdzakelijk een aaneenschakeling van broeken en meersen, die dikwijls onder water stonden. Men kan er zich nu nog een gedacht van vormen van wat de Bencebruch vroeger was: een deel van de Bencebruch is nog onveranderd gebleven zoals in de tiende eeuw: aan de oostgrens van Snellegem liggen er nog zeer lage meersen, waar de biezen weelderig groeien, en die de biesbroeken worden genaamd.

Een deel van de Bencebruch werd later bebost. De bencebruch werd echter zoals Arn. Goethals het schrijft, hoofdzakelijk gegeven door de graaf, *pro convenienti monachorum sustentatione*: om in de behoeften en het onderhoud van de monniken te voorzien. De bedoeling van de gift was: aan de monniken de hun ontbrekende weiden of meersen te bezorgen die hun vlees en melk, kaas en boter zouden verschaffen.

Wij kennen dus de aard van de grond. Hoe uitgestrekt was de Bencebruch? De Bencebruch staat beschreven in de Ommeloper van Sint Andries als volgt: Eene plaetse van lande, onder veldt, busch en zayland,, over een vijver gheenaemt den verbrande vijver ... groot int geheele 264 gemeten 150 roeden, metten bewalde hofstede naest de suuthende, omtrent den midden van de selve partie staende en waer Jan van Hille als forestier up woont, verhaeckende aen noorthende; 't naest oosthende noortwaert tot aen Snelleghem veldt, dat in het IX begin ligt⁹⁰.

De Bencebruch was 115 Hectaren groot — of juist gerekend 116 Ha. 96 aren. Het is mogelijk dat in de loop der eeuwen enkele Hectaren werden genaast, en dat de Bencebruch in de twaalfde eeuw iets minder dan 115 Hectaren was. De Bencebruch maakte in de tiende eeuw deel uit van het grafelijk domein Snellegem.

In 941 en zelfs in 1111, toen de graaf gifte deed van de Bencebruch aan het klooster van Sint-Andries, lag de Bencebruch nog in de parochie Snellegem. In 1208 beweerde de pastoor van Snellegem dat hij recht had op de tienden van de Bencebruch, ten minste op een deel ervan, op de tienden die de pastoor toekwamen, ja zelfs dat de bewoners ervan aan zijn rechtsmacht waren onderworpen. Er ontstond hierdoor een geschil tussen de pastoor van Snellegem en de abt van de abdij van Sint-Andries. Uit het vonnis dat in die zaak werd geveld vernemen wij, dat de bewoners van de Bencebruch sedert meer dan 40 jaren hun kinderen lieten dopen in de kerk van Sint-Andries, dat zij er het Sakrament van het huwelijk ontvingen, er hun Pasen hielden, door de kerk van Sint-Andries in stervensnood werden bediend en er werden begraven. De oorkonde luidt als volgt:

In nomine Sancte et Individue Trinitatis. Ego, permissione Dei Sancti Salvatoris Brugensis decanus universis sancte matris ecclesie filiis presentem paginam inspecturis in perpetuum notum fieri volo quod cum ecclesia Sancti Andreae de dono illustris viri Balduini, filii Roberti Flandrensिस comitis terram de Bencebroch cum tota decima tam in animalibus quam

(90) August VAN SEYBROUCK, *De Bloedput van het Beverhoutsveld*, in Bieckorf, 1892, blz. 141.

in frugibus centum fere annis quiete et pacifice possedisset, in nostri temporis tempestate accidit quod quidam sacerdos de Sneldeghem Lambertus nomine sue juris ignorantia sive persuasione sinistra decimam ejusdem terre ausu temerario invasit, asserens eam ad cujusdam laici dominium pertinere. Cui abbas Beati Andree obvians constanter proposuit se per testes ydoneos et omni exceptione majores in nostro capitulo probaturum non solum dictam decimam, verum etiam mansionarios praelibate terre suo successorumque suorum dominio jure hereditario subjacere. Super quibus testibus tam abbati quam presbytero diem prefiximus audiendis quibus a nobis diligenter examinatis et adjuratis quatenus omni timore, amore et odio postpositis, secundum quod viderant et audierant veritati testimonium perhiberent, affirmabant tam decimam quam submansores supradicte terre quicumque fuerint ad ecclesiam Sancti Andree jure perpetuo pertinere, asserentes parvulos quorundam baptismum consecutos, adultos quoties necessitas exigebat matrimonia contraxisse, eucharistiam, extremam unctionem ac sepulturam quadraginta annis et amplius a sepedicte ecclesia percepisse. Quorum testimonio audito et approbato, communicato prudentium virorum consilio, submansores cum tota decima abbati sancte Andree adjudicavimus eternaliter possidenda. Praefatus itaque sacerdos se cognoscens errasse, que injuste abstulerat, cum omni reddidit integritate. Precaventes igitur quantum in nobis est ne forte, super hac causa denuo contingat calumpniam suboriri, litteris eam decrevimus mandari, et tam sigilli nostri quam abbatis de Echout cum nominibus testium et subscriptoribus assidentium cartam hanc munimine roborari. Nomina testium sunt haec:

Lambertus sacerdos et monachus Sancti Andree.

Lamminus Boidin.

Sattin de Straten.

Willelmus et Walter Rufes de Smeldenghem.

Illorum qui interfuerunt et subscripserunt nomina sunt haec:

Ego Adam, Sacerdos et Monachus Sancti Andree vidi et audivi et subscripsi.

Ego Sigerus, sacerdos et monachus ejusdem ecclesie vidi et audivi et subscripsi.

Ego Lampsinus et Willelmus Stoppel, sacerdotes et canonici Sancti Salvatoris vidimus et audivimus et subscripsimus.

Ego Fromaldus sacerdos Beati Amandi vidi et audivi et subscripsi.

Ego Godescalcus, capellanus Sancte Marie Magdalene vidi et audivi et subscripsi.

Actum publice in domo Decani Brugensis anno Domini Mo CCo VIII. Quibus litteris sic ut premittitur diligenter inspectis nos eas transscribi mandavimus ac sigillo nostro muniti in testimonium veritatis⁹¹.

Uit het feit dat de getuigen in 1208 verklaren dat het klooster van Sint-Andries reeds meer dan veertig jaren de Sakramenten toedient aan de bewoners van de Bencebruch, kan men niet besluiten dat deze vroeger

(91) R.A.Brugge, Oorkonde nr 7333 bl. - Vidimus.

onbewoond was. De getuigen bevestigen slechts hetgeen zij hebben beleefd.

De 264 gemeten die Bencebruch werden genaamd hebben ongetwijfeld hun naam ontleend aan de broeken en meersen welke de kern en het middenpunt vormden van de Bencebruch. Een deel van deze broeken was ongetwijfeld in de tiende eeuw onbewoonbaar, doch het is niet uitgesloten dat er hier of daar een woning stond. Een oorkonde uit 1253 (januari 1252) vermeldt een curtis of hoeve, die aan de monniken van Sint-Andries toebehoorde en de naam droeg van Bencebrouc⁹². De curtis van de Bencebruch was een curtis van belang. In de 15e eeuw deed de abt van Sint-Andries een poort bouwen vóór de ingang van de curtis en hij deed het gebouw optrekken. « *Fecit etiam fieri quamdam portam ad censam nostram de Bensebrouck in cujus superiori parte valde solaciosa et decora fecit extrui cubicula* »⁹³. De « Landemaete » uit 1678 geeft ons een volledige beschrijving met het grondplan van deze curtis⁹⁴. De curtis was omgeven door brede walgrachten, waarover de brug met ingangspoort. De curtis was verbonden door een brede en rechte laan met de oude Diksmuidse Heerweg⁹⁵. Ze verdween in de tweede helft van de 18e eeuw. In 1948 hebben wij een deel van de grondvesten van de oude landhoeve blootgelegd. Ze staken tot meer dan 1 meter 50 cm. onder de grond, waren zeer breed en met grote moefen aangelegd. Binnen de walgrachten is er een oppervlakte van 30 tot 35 aren. Nu is die plaats een partij zaailand. Het perceel wordt nu nog het « Oude hof » genaamd. Over deze curtis kan men nog veel meer vernemen in het voortreffelijk werk van ridder St. van Outryve d'Ydewalle: *Geschiedenis van het Veld*.

In de Bencebruch komt nog een tweede plaats in aanmerking voor een mogelijke hoeve in de tiende eeuw. De ommeloper van Sint-Andries uit 1693 vermeldt in het eerste Begin (een deel van de Bencebruch) ... de vervallen hofstede gheenaemt Leghuyt. Op die plaats werd in de 19e eeuw het kasteel « De Beysbroek » gebouwd. De hofstede Leghuyt stond in het park van het kasteel.

Het is niet uitgesloten dat er een paar van de mansi serviciales, van de latenhoeven, die in de tiende eeuw door de graaf aan de Sint-Pietersabdij te Gent werden geschonken, in de Bencebruch lagen.

De naam Beysbroek werd later gegeven aan gans de eigendom van de abdij te Sint-Andries, in het zuidwesten van de parochie gelegen. Zo komt het dat op de kaart van de Beysbroeck, in 1753 opgemaakt, niet enkel de Bencebruch, doch ook de honderde hectaren van het Veld (waarover hieronder) uitgetekend staan.

Waarom maakte de pastoor van Snellegem aanspraak op zijn aandeel in de tienden van de Bencebruch? Omdat de Bencebruch vroeger deel uitmaakte van de parochie, en omdat hij oordeelde dat de bewoners van de Bencebruch zijn parochianen waren gebleven.

(92) R.A.Br., oork. 7418 bl.

(93) *Chronicon monasterii* door Goethals, a.w., blz. 152.

(94) R.A.Br., Acq. nr 3550.

(95) Stan VAN OUTRYVE D'YDEWALLE, *Geschiedenis van het veld*, 1921, blz. 93 in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis - Société d'Emulation -*

Het geschil was nog maar onlangs vereffend, toen er nieuwe betwistingen ontstonden. De pastoor had beweerd dat de Bencebruch geen geestelijk goed was, maar een laici dominium, eigendom was van een leek. Uit de betwisting die volgde weten wij wat hiermede was bedoeld. De burggraaf van Diksmuide, Diederik van Beveren, beweerde immers in 1214 dat hij recht had op de tienden van de Bencebruch en eiste zijn aandeel in deze tienden op. Ook deze betwisting toont ons het verband tussen Snellesem en de Bencebruch. In 1214 was de ridder Gerardus van Roden, Heer van Snellesem. Hij hield de tienden van Snellesem in leen van de gravin. Ook de ridder Diederik van Beveren, burggraaf van Diksmuide, was tiendeheffer te Snellesem, en hield de tienden in leen van de gravin. In 1224 stichtte de ridder Diederik van Beveren, burggraaf van Diksmuide, een kapelanij in de Sint-Salvatorskerk te Brugge met een tiende te Snellesem.

« Ego Th(eodoricus) dominus de Beverne castellanus de Dixmuda omnibus quibus litteras presentes inspiciere contigerit notum facio quod decimam iacentem apud Snellengheem quam tenebam in feodum a domina comitissa Flandrie et Hanonie, mera voluntate mea de assensu uxoris mee libere et absolute resignavi in manus predictae comitisse coram hominibus suis ad opus cuiusdam capellanie in ecclesia Sancti Salvatoris Brugen(sis) instituende ... Actum anno Domini MoCCoXXo quarto, mense Junio »⁹⁶.

In 1258 verkocht de ridder Diederik van Beveren aan de abdi van Vicogne de goederen die hij nog te Snellesem bezat.

« Universis presentes litteras inspecturis Theodoricus, dominus de Beverna, castellanus Dixmude, et Margareta, ejus uxor, salutem. Universitati vestre tenore presentium notum facimus quod nos terras omnes arabiles et non arabiles, prata, mansum quemdam cum appenditiis, molendinum ad ventum, redditus, homagia, et bona omnia quecumque nomine censeantur, ad feodum de Snellenghien pertinentia, que habebamus in territorio de Snellenghien et aliis locis circumvicinis vel habere poteramus que ad dictum feodum pertinent, de assensu karissime Domine mee Margarithae Flandrie et Haynonie Comitisse de qua predicta tenebamus in feodum, ecclesie beate Marie Viconiensi vendidimus... Datum anno millesimo ducesimo quinquagesimo octavo mense Septembri »⁹⁷.

De ridders Diederik van Beveren en Gerardus van Roden waren verwant met elkander. Wij konden niet achterhalen op welke wijze, doch het feit blijkt hieruit dat beiden hun tienderchten hadden zowel te Snellesem als te Beveren Waas.

Het is dus niet te verwonderen, zo de Bencebruch vroeger in Snellesem lag, dat Diederik van Beveren, tiendenrechten te Snellesem opeist. Wij laten de oorkonde volgen waardoor blijkt dat Diederik van Beveren aanspraak heeft gemaakt op deze tienden. « In nomine Patris et filii et Spiritus Sancti Amen Universis Xri fidelibus quibus presentium tenor

(96) Cart. A 94 Sint Salvatorskerk Brugge, fol. 189. Arch. Bisdóm.

(97) Arch. Départ. Rijssel, Tweede Cart. van de abdi van Vicogne, 59 H/96, fol. 129-130.

litterarum innotuerit. Hugo dei gratia prepositus Watiniensis. Johannes Sancti bertini. et Godefridus de Claromarisco priores. eternam in domino salutem. Universitati vestre presentis scripti testimonio declaramus quod nos Auctoritate Apostolica iudices delegati in causa que inter venerabiles viros. W. beati Andree de brugis abbatem et conventum eiusdem loci ex una parte. et nobilem virum Th. Castellanum de Dixesmudo uertebatur ex altera super decima de bencebroch. partibus convocatis. lite contestata. Auditis hinc inde propositis. productis testibus. et diligenter examinatis. Attestationibus publicatis. et a partibus transcriptis. et iuris ordine in omnibus plenius observato. tandem communcato prudentium virorum consilio. possessionem eiusdem decime. quam de iure dicti abbatis. tam per testium depositiones. quam per auctentica instrumenta evidenter constabat per sententiam in presenti scripto redactam memorate ecclesie adjudicavimus contradictores pariter et rebelles auctoritate Dei Patris omnipotentis et nostra a summo pontifice nobis in hac parte commissa anathematis sententia innodantes. Actum publice apud Houdamonstra anno Domini m. cco. XIII, mense novembris in octavo omnium sanctorum »⁹⁸.

Het is dus bewezen dat de Bencebruch vroeger deel heeft uitgemaakt van Snellegem.

De Bencebruch werd als nationaal goed verkocht in 1798. Het goed van de abdij werd in tien loten verdeeld.. De Beysbrouck (Bencebruch + Het Veld) was toen 981 gemeten groot. De Bencebruch zelf viel bijna uitsluitend in het zevende lot, groot 138 gemeten en 33 roeden, waar vroeger de curtis Bencebruch stond — en in het achtste lot, groot 106 gemeten en 179 roeden, waaronder een perceel genaamd Den Leghuyt, waar het kasteel De Beysbroek werd gebouwd, thans eigendom van de Weledele Heer André Otto de Mentock.

Het Veld van Sint Andries.

In 1253 verkocht de gravin van Vlaanderen 300 bunderen t.t.z. 900 gemeten veld, te Sint Andries gelegen, aan de abdij van Sint Andries. De ligging van deze grond, een stuk uit het grafelijk domein en uit de oostelijke helft van de oude fiscus Snellegem, werd in de verkoopakte zeer duidelijk beschreven.

De 300 bunderen lagen ten zuidwesten van de abdij. Ze waren doorsneden door de Diksmuidse Heerweg die het Veld in twee helften splitste, een noorderlijke en een zuiderlijke helft. De 300 bunderen strekten zich in het westen uit tot aan de Bencebroek. Van 1251 af maakten Bencebroek en Veld een geheel uit, dat geleidelijk de naam overnam van Beysbroek. Het veld was voor het grootste deel onbebouwde grond, met hier en daar sporadisch een vlek die in kultuur was gebracht.

Wij laten hier de oorkonde volgen waardoor de gravin laat weten dat zij de 300 bunderen aan de abdij heeft verkocht.

« *Margareta, Flandria et Haynonie comitissa universis presentes litteras inspecturis eternam in Domino salutem. Noverit universitas vestra quod nos bene et legitime vendidimus abbati et conventui Sancti Andree juxta Brugis trecenta bonaria Wastine jacentia juxta monasterium eorundem versus meridiem usque ad viam publicam que de Brugis tendit versus Artrikam, extendentia se versus Versnaram, Snelleghem et curtim eorundem que vocatur Bencebrouc et ultra dictam viam publicam versus Lophem, Sanctum Michaëlem et Brugas, de quorum pretio nobis recognoscimus esse satisfactum: de quolibet vero bonario tenetur predicti abbas et conventus nobis persolvere sex denarios Flandrenses ad breviam nostrorum reddituum in die beati Bavonis annuatim et predicta bonaria bona fide mensurata prefatis Abbati et conventui deliberari fecimus per fidelem nostrum Rasonem de Gavera, militem, evocatis ad hoc ministris curie nostre et illi qui de jure fuerant evocandi, legitime perequirari fecimus, et per Hugonem, dictum Buzere de Basse Velda, incornari. Et predictis omnibus rite peractis, memoratum Abbatem nomine ecclesie sue de predictis bonariis bene et legitime fecimus investiri omnimoda tamen nobis et nostris heredibus sive successoribus alta et bassa in predictis justitia remanente, pacifice et quiete sub annuo censu predicto in perpetuum possidendam, Guidone filio nostro comite ad hec omnia consensum adhibente. In cujus rei testimonium et robur perpetue firmitatis presentes litteras nos et predictus filius noster sepeditis Abbati et conventui contulimus sigillorum nostrorum munimine roboratas. Actum anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo secundo mense Januario ⁹⁹.*

In 1261 verkocht de gravin nog 14 bunderen heidegrond aan dezelfde abdiij van Sint-Andries:

Margareta, Flandrie et Haynonie comitissa, universis presentes litteras inspecturis salutem. Noverit universitas vestra quod preter trecenta bonaria Wastine que viri religiosi abbas et conventus monasterii Sancti Andree juxta Brugis possident a nobis legitime comparata, sicut in litteris nostris super hoc confectis et ipsis traditis continetur, adhuc quatuordecim bonaria Wastine super quibus Willelmus dictus Bertolf a nobis fuerat calumpniatus, pro eo quod pater suus ipsa bonaria dicebatur comparasse, nos dictum Willelmum a prefata calumpnia absolventes, dictis abbati et conventui vendidimus et de eisdem bonariis mensuratis et rite deliberatis prenomi-natos abbatem et conventum legitime fecimus investiri, precio eorundem nobis integre persoluto. Debent ante predicti abbas et conventus de quolibet bonario dicte wastine, sicut de aliis trecentis bonariis que primitus emerunt a nobis, solvere nobis Brugis ad breviam Wastinarum nostrarum sex denarios Flandrenses annui census in festo beati Remigii annuatim. In cujus rei testimonium et munimen presentes litteras predictis abbati et conventui tradidimus sigilli nostri appensione munitas. Datum anno Domini MoCCo sexagesimo primo in die Beati Remigii - 1 oktober ¹⁰⁰.

(99) R.A.Br., oork. 7333 bl. Vidimus.

(100) R.A.Br., oork. 7333 bl. Vidimus.

De Beysbroek heeft in de loop van vijf eeuwen weinig verandering ondergaan. In het jaar 1272 schonk Lucia filia Goes een gemet land dat paalde aan het bos dat toebehoorde aan de abdij en zuid van de kerk lag, en in 1297 deed Wouter de Bus gift aan de abdij van «achte en twintich gemeten ende vichtich roeden woestijn lattel meer of min beoorden den broecke van Bensebroec, ende acht ghemeten en een lyne ende thiene roeden westwaert van der wooninghe van Bensebrouck¹⁰¹.

West van de woning Bensebroek, dat is te zeggen op de gemeente Snellegem. De Bencebruch, in het begin van de twaalfde eeuw door de graaf geschonken, en de 314 bunderen Veld door de gravin geschonken, lagen op het grondgebied van de gemeente Sint Andries, en paalden aan de gemeente Snellegem. In de loop van de eeuwen werden nog enkele hectaren grond door gift of door aankoop toegevoegd aan het domein van de abdij. Toen de Beysbroek in 1798 als nationaal goed werd verkocht, meldde men in de verkoopakte dat deze goederen gelegen waren «onder het territoir der communen van Snellegem en Sint Andries, voortskomende van de gewezen abdye van dien naem».

In de Ommeloper van Snellegem uit 1681 staan de volgende percelen nog als eigendom van de abdij bekend: in het 18e Beloop, artikel 1007 - in het 19e Beloop, de artikelen 1008- 1012- 1019- 1021- 1022- 1026- 1029- 1031- 1071- 1077. Het artikel 1012 droeg er nog de naam «het Abstick». Eigendom der abdij van Oudenburg, schrijft K. de Flou in het 1e deel van zijn woordenboek voor Toponymie. Hier is er ongetwijfeld spraak van de abdij van Sint Andries. Het abtstuk was 3 gemeten en 41 roeden groot. Al deze percelen werden in 1798 als nationaal goed verkocht. Ze waren samen 9 gemeten en 37 roeden groot, en lagen ten oosten van de kerk van Snellegem, in de 226 hectaren die wij reeds hebben vermeld. Wij hoeven er hier dus geen rekening mede te houden. Wanneer de Beysbroek als nationaal goed werd verkocht, had deze nog een oppervlakte van 981 gemeten en 18 roeden. Sommige percelen waren in de loop van de tijden reeds weggevallen, waaronder een perceel meer dan 100 gemeten groot, waarop een klooster van Karthuizerinnen werd gesticht¹⁰². In grote trekken was het domein echter gaaf gebleven tot het aangeslagen en verkocht werd.

Wat hebben wij nu teruggevonden van de oostelijke helft? Drie brokstukken ervan: Te Snellegem oost van de kerk 226 hectaren - de Bencebruch 115 hectaren en het Veld van Sint Andries 420 hectaren, samen 761 hectaren. Dat is nog veel te weinig om de oostelijke helft van de fiscus te kunnen vormen. Wij moeten nog verder in het oosten zoeken.

Tillegem.

De heerlijkheid Tillegem lag aan de oostgrens van het Veld van Sint Andries. Tillegem is het vierde en verst afgelegen stuk van de oostelijke

(101) Uitgegeven door St. VAN OUTRYVE D'YDEWALLE, *Geschiedenis van het Veld, in Société d'Emulation*, blz. 39.

(102) St. VAN OUTRYVE D'YDEWALLE, *De Karthuize Sint-Anna-ter-woestijne (1350-1792)*.

halve fiscus Snellegem. Nagenoeg gans de heerlijkheid lag in de gemeente Sint Michiels. Enkele hectaren ervan lagen op Loppem. Tillegem paalde ten westen aan het Veld van Sint Andries en ten Oosten aan de fiscus Weinebrugge. Het lag dus buiten deze fiscus en maakte deel uit van de fiscus Snellegem. De parochie Sint Michiels werd voor de twee derden gevormd uit een deel van de fiscus Weinebrugge en voor een derde (Tillegem) uit de fiscus Snellegem.

Het grootste en vruchtbaarste gedeelte van Sint Michiels lag in het domein Weinebrugge, dat zelf een onderdeel was van de fiscus Snellegem. Vroeger stond een groot deel van dit gebied gedeeltelijk onder water. Toen het water zich na 700 terugtrok, ontstonden aldaar broeken en wijnen, of meersen die af en toe onder water liepen. Het domein Weinebrugge begon in het zuiden aan Stokveld en eindigde in het noorden aan de Ieperleed.

Tillegem lag ten westen van de grenslijn van Weinebrugge.

Gans de fiscus Weinebrugge kwam in het Sijseelse terecht. Tillegem heeft nooit deel uitgemaakt van het Sijseelse, daar het buiten Weinebrugge lag. Tillegem maakte een ambacht uit op zichzelf.

Tillegem was grafelijk domein. Volgens Sanderus, die de grafelijke brieven had gelezen, werd Tillegem in 1285 verkocht met de goedkeuring van graaf Gwijde van Dampierre. Hij schrijft: In litteris Joannis Chistellani, Domini de Vormizele ad annum 1285 legitur Joannes de Tillegem, eques, filius Walteri de Wachtebeke, equitis, qui prefatum dominium vendidit Joanni Huberto approbante illam rem Guidone Flandrorum comite, quas originales vidi¹⁰³.

Jan I van Gistel was gehuwd met Elisabeth van Vormezele, de oudtse dochter van Walter, Heer van Vormezele. Jan II van Gistel was door het huwelijk van zijn vader Heer van Vormezele geworden. Tillegem hing leenroerig af van de Heren van Vormezele. Het moet ons dan ook niet verwonderen dat er een oorkonde heeft bestaan van Jan II van Gistel in verband met de verkoop van de heerlijkheid Tillegem.

Het is voor deze studie van belang te vernemen dat Tillegem in laatste instantie verkocht werd met de goedkeuring van de graaf van Vlaanderen. Tillegem was dus oud grafelijk domein.

Het staat vast dat Tillegem leenroerig afhing van de Heren van Vormezele. Tillegem was een heerlijkheid «releveerende van die van Vormezele» «Gehouden van den hove ende heerlijkede van Vormezele naar 't uitwijzen van de casselrije van Ipre»¹⁰⁴. Sanderus schrijft dat de zoon van Walter van Wachtebeke de heerlijkheid van Tillegem heeft verkocht. Wachtebeke was een leengoed in de nabijheid van Vormezele¹⁰⁵. Het is duidelijk dat Walter van Wachtebeke de heerlijkheid Tillegem van de Heren van Vormezele in leen hield.

(103) Sanderus, *Flandria Ill. II*, blz. 119.

(104) GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Cout. Bourg Bruges*, I, blz. 111. - *Aveu de 1524. Etat de biens*, nummer 15738. Zie aldaar, blz. 107-111 de beschrijving van de heerlijkheid Tillegem. In 1591 stonden er op de heerlijkheid 2409 grote bomen.

(105) K. DE FLOU, *a.w.*, Deel 16, Kol. 1006: Wachtebeke, een leengoed te Zonnebeke.

Wanneer kwamen de Heren van Vormezele in het bezit van Tillegem?

Op deze vraag kan geen duidelijk antwoord worden gegeven. In de stadsbibliotheek te Brugge berust er een handschrift voorzien van een schutsblad en genummerd 71. Het schutsblad vermeldt geen jaartal. Het maakt deel uit van een cijnsrol van het Sint Donaaskapittel te Brugge en wordt gedateerd circa 1120. Op dat cijnsblad staat de vermelding: Tillegem: de terra Rogeri prepositi. Als oude vermeldingen hebben wij nog: Sado de Thillingem 1159; Sire Grars de Telengeim 1250; Godefridus de Thillighem 1263¹⁰⁶.

Tillegem werd waarschijnlijk door de graaf van Vlaanderen aan de Heer van Vormezele in leen gegeven. Het jaartal kan niet worden achterhaald. De Heren van Vormezele verschijnen reeds vroeg rond en te Brugge. In 1275 koopt de stad Brugge hun het Vormezeelse af. Tussen de heerlijkheden « qui avaient des enclaves dans le territoire de Bruges », citeert Kan. Duclos « Le Vormezeelsche, seigneurie dont nous ne pouvons pas suivre la trace territoriale ». De heerlijkheid Tillegem werd onrechtstreeks vermeld in 1089¹⁰⁷. In dat jaar bevestigde de graaf het kapittel van Sint Donaas in het bezit van de kerk van Sint Michiels in de villa Weinebrugge, de koninklijke fiscus uitgezonderd, « *excepto regio fisco* ». Slechts de heerlijkheid Tillegem kan voor die laatste benaming in aanmerking komen¹⁰⁸. Tillegem lag inderdaad in de koninklijke fiscus Snellegem. Tillegem heeft nooit deel uitgemaakt van de fiscus Weinebrugge. Gans de fiscus Weinebrugge werd opgenomen in de heerlijkheid Sijsele. Tillegem echter niet, omdat het in een ander fiscus lag. Toen de kerk Sint Michiels aan het kapittel van Sint Donaas werd geschonken, dat is nog vóór 1089, was Tillegem reeds in de parochie Sint Michiels ingelijfd. Het bleef echter aldaar nog de naam van regius fiscus dragen, en verschijnt dan ook onder die benaming in 1089. Het domein Tillegem was te klein om een afzonderlijk kroondomein te vormen. Het moet dus een onderdeel zijn geweest van een ander kroondomein. Hiervoor kan slechts aan Snellegem worden gedacht. Tillegem was het vierde en laatste stuk van de oostelijke helft van de fiscus Snellegem.

De ommeloper van de heerlijkheid Tillegem in de *prochie van Sint Michiels ende Lophem*, uit 1673 berustend in het Rijksarchief te Brugge en genummerd 44, beschrijft op de laatste folio de parochie Sint Michiels als volgt:

(106) K. DE FLOU, *a.w.*, Deel 15, kol. 912.

(107) M. GYSSELING en A.C.F. KOCH, *Diplomata Belgica ante annum Millesimum Centesimum scripta*, Brussel, 1950, blz. 295, n. 170.

(108) Het woordenboek van K. DE FLOU vermeldt meer dan een koningstoponiem in verband met Tillegem: Cuenyncx busch te Tillegem - 1575 Cout. Bourg Bruges, I-108; Koningsbosch - Busch dat oock leen js ghe-naemt den Conincxbusch 1673. Ommel. Till. 32; 's Conincx bilck te Tillegem - 1714 Ommel. Sint Michiels 36 r.; Conincx Wal - 1692 Till. 11. Deze toponiemen verwijzen naar een koningsdomein, naar de regius fiscus.

In de andere helft van de fiscus Snellegem lag er een stuk land in de hofstede Hildeghem dat genaamd werd Cueninck stick - 666 roeden groot. Register Water. Blank. anno 1617, R.A.Br., 6209 acq. nr 6. Ook hier is de naam domaniaal.

De prochie consisteert in zes Branchen:

<i>Sijssle:</i>	746 gem.	1 lijne	61 roeden
<i>Tillegem:</i>	714 gem.	1 lijne	67 roeden
<i>Can.</i>	39 gem.	0 lijne	72 roeden
<i>Maendagsche:</i>	3 gem.	1 lijne	35 roeden
<i>Paele landen:</i>	452 gem.	2 lijne	47 roeden
<i>'t Vrije:</i>	43 gem.	2 lijne	96 roeden
<i>Can. buyten Paele:</i>	97 gem.	2 lijne	9 roeden

De heerlijkheid Tillegem had op de twee parochies samen een oppervlakte van 965 g. 1 lijne en 118 roeden of 427 ha. Er lagen dus 251 gemeten of 111 ha. op Loppem. Wij vermoeden dat Tillegem zich op deze gemeente heeft uitgebreid. Slechts 60 gemeten (27 ha.) van het Tillegemse op Loppem waren leen van de Burg van Brugge^{108bis}.

De heerlijkheid Tillegem had dus te Sint Michiels een oppervlakte van 714 gemeten 1 lijne en 67 roeden. Hierbij dienen waarschijnlijk gevoegd rond de 60 gemeten die op Loppem lagen. Wij vermoeden dat Tillegem in de tiende eeuw een omvang had van circa 340 hectaren.

Wanneer wij deze voegen bij de 226 hectaren in Snellegem en de 115 hectaren (de Bencebruch) + de 420 hectaren (het Veld van Sint Andries) in Straten, dan komen wij aan een totaal van circa 1100 hectaren, nagenoeg de omvang van de andere helft van de fiscus Snellegem. Wij zijn er ons van bewust dat de totale omvang in werkelijkheid misschien wel enkele tientallen hectaren meer of eerder min kan zijn geweest. De slotsom zal in elk geval benaderend met de werkelijkheid overeenstemmen.

II. SNELLEDEM, KONINKLIJK DOMEIN.

In zijn uitgebreide studie over de koninklijke domeinen in de Maasvallei schrijft Felix Rousseau: *Nombre de biens du fisc, mentionnés seulement dans les textes du Xe et XIe siècles, possédaient certainement cette qualité à une époque antérieure et — à n'en pas douter — avaient appartenu aux Carolingiens*¹⁰⁹.

Het domein Snellegem behoort tot deze domeinen. Het wordt slechts in 941 voor de eerste maal vermeld, en toch is het veel ouder. De vermelding *Regius fiscus*, waardoor een stuk van het domein Snellegem werd bedoeld, laat daarover geen twijfel mogelijk. Ook de vele koningstoponiemen die wij in dat domein aantreffen komen het bevestigen.

Het kroondomein Snellegem was veel uitgestrekter dan het grafelijk domein. Grote brokstukken ervan waren in 941 reeds uit het domein weggevallen. Het kroondomein Snellegem strekte zich uit over de gemeen-

(108 bis) GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutumes du Bourg de Bruges*, T. I, p. 442.

(109) Felix ROUSSEAU: *La Meuse et le pays Mosan en Belgique*, 1930, *Annales de la Société Archéologique de Namur*.

ten Zerkegem, Jabbeke, Snellegem, Varsenare, Sint Andries, Sint Michiels en het grondgebied van Brugge, dat ten westen van de Reie lag, en dat het oudste gedeelte was van Brugge. Dat mag ons niet verwonderen: een koninklijke villa kon in omvang met twee of drie of meer moderne plattelandsgemeenten overeenstemmen.

Wanneer wij een blik werpen op de kaart van Snellegem, dan valt het dadelijk op, hoe de noordhoek van de gemeente met een smalle strook van verscheidene kilometers lang geklemd zit tussen de gemeenten Jabbeke en Varsenare. Hoe is dat uit te leggen? Wanneer het domein Snellegem werd verbrokkeld en nieuwe parochies in het domein ontstonden, werd Snellegem verplicht een deel van haar grondgebied aan de nieuw opgerichte parochies af te staan. Bij het einde van de Duinkerkiense Transgressie II, werd het waddengebied noord van de hoge dijken geleidelijk bewoonbaar. Waar het water zich terugtrok, was de grond goed en vruchtbaar. De ene mansus na de andere rees er als het ware uit de grond. Gans het uitzicht van de fiscus veranderde. De bewoners van de zandgrond ten zuiden van de hoge dijken, trokken het noorden in, om zich aldaar te vestigen. De kerk van Snellegem lag te ver van hen af voor de parochiale bediening. Nieuwe parochies werden voor hen in het noorden van de fiscus opgericht: Jabbeke, Varsenare en Bethferkerke. Het is nog niet uitgemaakt welke van beide laatste kerken de oudste is.

De kerken van Jabbeke en van Varsenare werden opgericht langsheen de Zandstraat en deze van Bethferkerke langsheen de steenweg op Gistel. Deze drie kerken zijn veel jonger dan de kerken van Snellegem en Zerkegem die in het houtland lagen. De nieuwe parochies werden opgericht ten behoeve van de bevolking die zich ten noorden van de hoge dijken had gevestigd. Ze namen aldaar geleidelijk gans het terrein in. Hetzelfde verschijnsel deed zich voor langs de oostkant van de fiscus Snellegem, langs de linkeroever van de Reie en van het Zwin. Dàar ontstond zelfs na 700 een nieuw domein, het domein Weinebrugge, dat van de fiscus Snellegem afhing. Het domein Weinebrugge zal later op een ogenblik waar het zijn volledige onafhankelijkheid tegenover Snellegem zal hebben verworven, zelf als fiscus te voorschijn komen. In het noorden van de hoge dijken is dit niet geschied. Het grondgebied ging nochtans voor Snellegem verloren. Snellegem heeft echter een toegang weten te behouden tot de leemputten en in het uiterste noorden tot de Ieperleed.

Wie de geschiedenis schrijft van het kroondomein Snellegem, kan deze in twee perioden verdelen: het tijdperk vóór 700-800, en het tijdperk na 700-800. Vóór 700 lag het zwaartepunt van de fiscus in het houtland, in het zuiden. Nadien heeft het zwaartepunt van de fiscus zich geleidelijk verlegd naar de polderstreken, naar het noorden van de hoge dijken en naar de broeken en wijnen langs de linkeroever van Reie en Zwin.

Nu wij daar de aandacht op hebben getrokken, zullen wij dezelfde lijn volgen die wij reeds hebben gevolgd en het domein geografisch verdelen in twee helften, een oostelijke en een westelijke helft. In de

oostelijke helft moeten wij nader kennis maken met Straten en met Weinbrugge, en in de westelijke helft met Jabbeke en met Zerkegem.

Het domein Straten.

Tot nu toe werd algemeen aanvaard dat de ridders van Straten, die van oudsher in dit domein woonden, hun naam aan het domein hadden ontleend. Het domein zou de naam van Straten hebben verkregen omdat het door verscheidene straten was doorkruist. Het is te vrezen dat deze uitleg te eenvoudig is, en met de werkelijkheid niet overeenstemt. De oudste wegen van het domein heetten: de Diksmuidse Heerweg, de Zeeweg en de Zandstraat, die vroeger de Oudenburgsen Weg werd genaamd. Er was dus vroeger geen spraak van straten maar van wegen. Wij moeten dus zoeken naar een ander uitleg voor de eigenaardige naam van het domein.

Straten was in 941 reeds afgescheiden van het domein Snellegem. Wij vermoeden dat Straten toen reeds was weggeschonken door de graaf van Vlaanderen, en dat de ridder die Straten in leen verkreeg, afkomstig was uit Straten, in het noorden van Frankrijk. Er zijn aldaar twee plaatsen onder die naam gekend: Straten, Estrée in het kanton Etaples, en Straten, Estrée-Blanche in het kanton Norrent-Fontes¹¹⁰. De ridders die zich hier hebben gevestigd zouden hun naam hebben overgezet aan het domein waarin zij kwamen wonen, en niet omgekeerd.

Het domein werd reeds zeer vroeg bewoond. Voorwerpen uit het IJzer-tijdperk werden te Varsenare (in Straten) in 1917 opgedolven door Duitse soldaten, die op 750 meter ten noorden van de kerk loopgraven aanlegden. «Durant l'occupation, les Allemands ont découvert deux fonds de cabanes distants l'un de l'autre d'environ 150 mètres. Ils étaient de forme circulaire; leur profondeur était 1m.50 et leur diamètre moyen de 1m60. On y a recueilli dans une terre noirâtre et charbonneuse, qui en occupait le fond, des morceaux de meules en grès et de très nombreux fragments d'une poterie grossière et mal cuite, ornés, presque tous, de stries de coups d'ongle. Cette poterie est semblable à celle des gisements de la Panne et appartient à l'époque de La Tène¹¹¹.

Zou de naam Varsenare niet verwijzen naar een Keltische nederzetting? Het toponiem komt voor de eerste maal voor in 1003 onder de vorm van Fresnere. De oudste vormen zijn Fresnere, Firsnere, Versnara, Versenare. Hydroniemen, als dus M. Gysseling, d.i. namen van waterlopen, zijn in ons land vaak Keltisch: daar de naam van een waterloop vaak overgegaan is op die van een aanliggende nederzetting, zijn een aantal dorpsnamen dan ook oorspronkelijk Keltische waternamen. Een Keltisch suffix in waternamen was ara.

Het is te vermoeden dat wij dit suffix te Varsenare terugvinden, des te meer daar er een beek liep dwars door het domein en de kerk naast

(110) K. DE FLOU, *a.w.*, Deel 4, kol. 44 en 45.

(111) Baron DE LOË, *Notions d'archéologie préhistorique belgo-romaine et française*. Touring Club de Belgique, Bruxelles, p. 150 en POLLET en J. HELSEN: *Toponymie van Varsenare*, 1933, blz. XIII.

deze beek werd gebouwd. De parochie zou dan, zoals de parochie van Jabbeke en meer andere, de naam van de beek hebben overgenomen die langs de kerk vloeide.

De kerk van Varsenare was waarschijnlijk de oudste kerk van het domein Straten.

Wanneer werd de eerste kerk van Varsenare gesticht? Vaste gegevens ontbreken. Toch kan men benaderend de ouderdom ervan aanduiden. De kerk Varsenare is ouder dan de kerk die in de oostelijke uithoek van het domein werd gebouwd, Bethferkerke. Van die kerk schrijft Baldericus, bisschop van Doornik, in 1100, dat zij van overouds Bethferkerke werd genaamd¹¹². In een oorkonde van de graaf Robrecht van hetzelfde jaar, staat er: *aliare de Bethferkerka quod et Straten appellatur*. — Wellicht werd de kerk door een ridder Bethfer van Straten gesticht en ook naar zijn naam genoemd. Hoe het ook zij, Bethferkerke is merkelijk ouder dan 1100. De kerk klimt nochtans niet op tot de eerste kerstening van de streek. Ze werd *kerk* genaamd, de kerk van Bethfer. Daar de kerk van Varsenare de oudste kerk is van het domein, dus ouder dan Bethferkerke, moet zij reeds lang vóór 1100 zijn gesticht geweest. Wij kunnen nog meer benaderend het tijdstip van de stichting bepalen. De kerk van Varsenare werd gesticht ten gerieve van de bevolking die zich had nedergezet op de schorregronden die na 700 droog waren geworden. Wij kunnen veilig aanvaarden dat de landbouwers uit de magere zandgronden het terugtrekkend water hebben gevolgd en geen eeuwen hebben gewacht om zich in die vruchtbare poldergronden te vestigen. Een bewijs hiervoor is dat het domein Houtave, noord van Varsenare, in volle poldergrond, reeds een kerk bezat vóór de inval van de Noormannen, dus in de negende eeuw. Het is te vermoeden dat Varsenare reeds vóór Houtave een kerk bezat.

In het jaar 1116 heeft de gravin Clementia, de gemalin van de graaf Robrecht van Vlaanderen, aan de bisschop van Doornik gevraagd de kerk van Varsenare te schenken aan de abdij van Burburg, die zij zelf had gesticht. De abdij was haar lievelingsabdij en zij heeft haar met veel milde giften bedacht. Het moet ons dan ook niet verwonderen dat zij de kerk van Varsenare aan deze abdij heeft geschonken. De herbouwde kerk werd toegewijd aan de H.H. Mauritius en zijn gezellen, die wel zeer werden vereerd in Bourgondië maar in onze streek schier nog onbekend waren. Het is te begrijpen dat de gravin Clementia van Bourgondië de verering van de H. Mauritius in onze streken heeft pogen te verspreiden. Dat maakt het waarschijnlijk dat de kerk door haar toedoen werd herbouwd en aan de Heilige Mauritius en zijn gezellen toegewijd. De oude en vervallen kerk was wellicht aan een andere heilige toegewijd, die bij het bouwen van de nieuwe kerk heeft moeten plaats

(112) Oorspronkelijk, Archief Groot Seminarie Brugge. Rijksarchief Brugge, afschrift uit de dertiende eeuw, Cart. nr 11381 bl. Afschrift 16e eeuw in *Chronica monasterii Sancti Andreae juxta Brugas*, Stadsbibl. ms. nr 443 — en een tweede kopie aldaar nr 569. Copie begin 17e eeuw in Cart. abdij St Andries Rijksarchief Brugge., *Découvertes*, nr 106 - en cart. *Découvertes* nr 250 - *Miraeus Opera Diplomatica*, I, blz. 272. — J. WBALE, *Chronica monasterii S. Andreae*, 1868, blz. 13.

ruimen voor de heilige Mauritius. Ook elders zijn daar voorbeelden voor. Te Snellegem heeft de heilige Stefanus, de eerste patroon van de kerk, moeten wijken voor de heilige Eligius, toen de oude kerk door de romaanse kerk werd vervangen ¹¹³.

Varsenare was dus, naar onze bescheiden mening, het eerste centrum van het domein Straten. « In den beginne, aldus A. van Zuylen van Nyevelt in zijn geschiedkundige schets van Varsenare, schijnt Varsenare samen met St-Andries, éénzelfde bestuurlijke en rechterlijke omschrijving gevormd te hebben, onder de benaming Straten. Eerst naderhand werd Varsenare van het oorspronkelijk ambacht afgescheiden, en kwamen twee ambachten, dit van Straten en dit van Varsenare, tot stand. Varsenare schijnt oorspronkelijk behoord te hebben, zonet geheel, dan toch grotelijks, aan de heren van Straten, die er een leenhof, met kasteel en wat daarbij hoort, bezaten » ¹¹⁴. Varsenare en St-Andries (t.t.z. Bethferkerke), vormden dus vroeger samen één ambacht — één domein, het domein dat Straten werd genaamd, toen een ridder van Straten dit domein in leen verkreeg van de graaf. Straten was immers een grafelijk domein. Ch. Piot schrijft in zijn groot werk over de ridders van Straten: « La Seigneurie relevait en fief immédiat du comte de Flandre » ¹¹⁵. Indien het zo is dat de eerste graaf van Vlaanderen Boudewijn I het kroondomein Snellegem van zijn schoonvader Karel de Kale heeft verkregen en Straten deel uitmaakte van het kroondomein, is dit zeer goed te begrijpen.

De eerste ridder van Straten die zich in het domein vestigde, heeft zich niet nedergezet in het centrum van het domein, naast de kerk van Varsenare, doch aan het oostelijk uiteinde van het domein. Welk van hierbij de bedoeling? Wellicht heeft hij zich willen zo dicht mogelijk bij Brugge vestigen. Of had hij het inzicht er een nieuw parochiaal centrum te stichten? Er kwam in alle geval een bedehuis naast de woning van de heren van Straten. Bethfer van Straten zou er de stichter van zijn geweest. Onmogelijk is dat niet, het is zelfs waarschijnlijk. De vroegste vermelding van een ridder van Straten dateert slechts uit 1067 ¹¹⁶, en deze van de kerk uit 1100 ¹¹⁷. De kerk was toen parochiekerk en aan de H.

(113) Quapropter ego Lambertus, Dei gratia Tornacensium ac Noviomensium presul, notifico tam futuris quam presentibus me, ad petitionem domine Gothildis, abbatisse Brogburgensis ecclesie in honore sancte Marie edificate, et ad suggestionem Clementie, venerabilis Flandrensium comitisse, bona intentione condescendisse hoc altare de Versennare... tradidisse. Cart. de l'abbaye de Bourbourg 13e siècle, f. 34, Bibliothèque nationale de Paris, n° 9920. Cart. de l'abbaye de Bourbourg, J. De Coussemaker, 1882-91, p. 282. - Actes et Documents anciens, Duvivier, Brux., 1898, p. 233.

(114) J. POLLET en J. HELSEN, a.w., blz. 7.

(115) Ch. PIOT, *Histoire de la maison de Straten*, Brussel, 1877, blz. 2. Voor Sint-Andries, zie: Stan. VAN OUTRYVE d'YDEWALLE, *Geschiedenis van de parochie Sint-Andries*.

(116) Ch. PIOT, *Notice historique et généalogique de la maison de Straten*, 1878, « Athélard de Straten signa en témoin les lettres de 1067, p. 390. - Miraeus, *Donationes Belgicae* ».

(117) Ego Robertus, universe Flandrie post Deum princeps, a Domino Baldrico impetravi ut altare de Bethferkercka que et Straten appellatur in honore B. Andree fundatum, libertate donarem et ex Dominicatura mea duas partes decimarum ejus-

Andreas toegewijd. Uit de oorkonde van 1100 blijkt dat de graaf van Vlaanderen, Robrecht van Jerusalem en de ridder Tanemar van Straten, ten tijde van de eerste kruistocht in het H. Land verblijvende, er beslist hadden een klooster te stichten op het domein Straten, te Bethferkerke. De parochiekerk zou terzelfvertijd dienst doen als kloosterkerk voor de kleine priorij van Sint Andries, een afhankelijkheid van de abdij van Afflighem, die er werd gesticht, en die later een zelfstandige abdij werd. De parochie Sint-Andries breidde zich geleidelijk uit en betrok gans het Veld en de Beysbroek in haar parochiaal gebied, zodat de grenzen ervan gebracht werden tot op enkele honderde meters van de kerk Snellegem. De parochie kon zich echter nooit uitbreiden naar het oosten toe. Daar botste zij op de grenzen van de fiscus Weinebrugge en op het parochiaal gebied van St-Salvators. De St-Salvatorskerk werd in de negende eeuw gesticht en heeft de omvang van haar parochiaal gebied tegenover de kerk en de abdij van Sint-Andries ongeschonden weten te bewaren. Hieruit volgt dat Bethferkerke jonger is dan de St-Salvatorskerk.

De Sint Salvatorsparochie was intussen uitgegroeid tot een stadsparochie en het viel haar wellicht moeilijk de parochiale bediening tot in de nabijheid van de kerk van Straten te vrijwaren. Was het om deze reden dat de Sint Salvatorskerk overging tot het stichten van een landelijke parochie in het westen van Brugge en er de hulpkerk van Sint Baafs heeft opgericht? Bedenken wij daarbij dat de Sint Salvatorskerk onder het patronaat stond van de bisschop van Doornijk en het haar daardoor niet moeilijk viel door het stichten van een nieuwe landelijke parochie alle uitbreiding van Bethferkerke in het oosten te verhinderen.

Messem.

Wij kunnen het domein Straten niet verlaten zonder Messem te vermelden. A. Fayen heeft Messem geïdentificeerd met Meessen, Messines. Wij moeten Messem daar niet zoeken. Meshem lag in het kroondomein Snellegem, in Straten. Volgens een oorkonde van 29 juni 960, schonk graaf Arnulf de mansus Messem aan de Sint Pieters abdij te Gent: *terram quoque in Meshem*¹¹⁸. De oorkonde werd vervalst tussen 900 en 1035. De schenking werd bevestigd door het diploma van Hendrik I uit 1038: *et mansum I indominicatu in Meshem*¹¹⁹.

De ligging van Messem is gekend¹²⁰. De mansus lag in het noordwesten van de parochie Sint Andries, aan de grens van Varsenare, langsheen de Leegweg en de Lane, bij de Ieperleed, in broekland. Dat bewijst dat de mansus gewonnen werd op het water. Wij brengen gaarne het woord Messem in verband met Mesvoorde: een doorwaadbare plaats te Knesselare — met Messem, een nederstuk te Leffinge — en met Messem-

dem ecclesie tam mea quam omni potestate absolvens, libertati et memorato apostolo, ad construendum inibi coenobium monachorum, tradidi... F. VERCAUTEREN, *Actes...* Brussel, 1938, blz. 76-77, nr 25.

(118) M. GYSSELING-A.C.F. KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 57.

(119) *Ibidem*, nr. 92.

(120) Stan. D'YDEWALLE, *Geschiedenis van Sint Andries*, blz. 240.

beek, een waterplaats te Waregem¹²¹. Op al deze plaatsen treffen we laagliggend land aan. Ook te Messsem in Straten.

Het is te vermoeden dat de mansus Messsem in de tiende eeuw drooggelegd werd. In 1291 schrijft men: *aqueductus.. nominatè Lana, que descendens de wastina currit per Messsem*¹²². Het overtollige water werd dus afgevoerd door de Lane naar de Reie en het Zwin. De mansus werd volgens het diploma rechtstreeks uitgebaat door de abdij. In de loop der eeuwen heeft de mansus Messsem onveranderlijk een oppervlakte bewaard van 44 gemeten en 107 roeden. Dit stemt nagenoeg overeen met 15 bunderen. Dit zou dan de omvang van de mansus zijn geweest, iets dat door iedereen kan wrden aanvaard.

De fiscus Weinebrugge.

Wij kennen vrij goed de toestand op kerkelijk gebied in het oosten van Brugge in de negende eeuw. De oudste parochie aldaar was Sijsele. Haar parochiaal gebied was zeer uitgestrekt. De omvang van deze primitieve parochie is gekend. In het westen bereikten de grenzen van deze parochie de rechteroever van de Reie. Langs deze oever werd, circa 875, de Onze Lieve Vrouwkerk opgericht als hulpkerk van Sijsele. De kerk van Sijsele werd opgericht in het centrum van een uitgestrekt domein en werd de moederkerk van verscheidene parochies.

Wij vinden dezelfde toestand op kerkelijk en ook op domaniaal gebied terug in het westen van Brugge, langs de linkeroever van de Reie. De primitieve kerk is er Snellegem, opgericht in een zeer uitgestrekt domein, met dezelfde omvang als Sijsele. Ook te Snellegem, zoals te Sijsele werd de kerk opgericht in het centrum van het domein. Ook de kerk van Snellegem werd, zoals de kerk van Sijsele, de moederkerk van verscheidene kerken in het omliggende. Het is dan ook te vermoeden, zoniet zeker, dat de parochie en het domein van Snellegem, zoals de parochie en het domein van Sijsele, zich oorspronkelijk uitstrekten tot aan de Reie. De kerk van Sint Michiels, die langs de linkeroever van de Reie werd opgericht, kan niet tot de eerste kerstening opklimmen: de omvang van deze parochie was niet groot, en in de vroegste kersteningsperiode werden geen kleine parochies opgericht. Het ligt voor de hand hieruit te besluiten dat Snellegem de primitieve parochie was, en dat de parochie en het domein van Snellegem zich oorspronkelijk uitstrekten tot aan de linkeroever van de Reie¹²³.

De oostelijke helft van het kroondomein Snellegem werd reeds in de voorgaande bladzijden voor het grootste deel gereconstrueerd. Wij zijn reeds vrij dicht de linkeroever van de Reie genaderd. Dààr ontstond een nieuw domein: Weinebrugge, als onderdeel van de fiscus Snellegem.

(121) K. DE FLOU, *a.w.*, Deel X kol. 487 en volg.

(122) R.A.Br., oork. nr 7216 bl.

(123) E.H. J. NOTERDAEME, *Sarris erudiri: Studiën over de vroegste kerkgeschiedenis van Brugge*, 1954, blz. 180-188 en ibidem, 1955, blz. 131-139; Egied I. STRUBBE, *De parochies te Brugge vóór de XIII eeuw*, in *Album English*, blz. 157-180.

Over Weinebrugge zou een afzonderlijke, zeer interessante studie kunnen worden geschreven. Deze fiscus is immers uitzonderlijk belangrijk, omdat de eerste graaf van Vlaanderen er zich gevestigd en er zijn burcht heeft gebouwd. Het zwaartepunt van het domein Snellegem heeft zich geleidelijk van het centrum naar de uiterste oosthoek van het domein verplaatst. In het kader echter van deze domeinstudie kunnen wij slechts enkele gegevens over deze fiscus geven.

Na het concambium bleef er voor de Sint Pietersabdij te Gent niet veel meer over van haar Snellegems domein. Het was zeer verminkt en geschon- den. De mansus waarop de meier woonde, de halve kerk en 8 mansi waren bij de ruiling eruit weggenomen. Het is mogelijk dat de monniken van Blandinium bij de graaf hebben aangedrongen om het verlies dat zij in hun domein Snellegem hadden ondergaan te herstellen, door hun enkele mansi uit de fiscus Weinebrugge, aan de uiterste uithoek van hun Snellegems domein, te schenken. Wat er ook van zij, de graaf schonk hun op 5 mei 962, dus enkele jaren na het concambium, tien mansi uit de aanpalende fiscus Weinebrugge.

De ligging van de tien mansi werd niet duidelijk bepaald: *Arnulfus marchysus tradidit Deo et sancto Petro X mansos de fisco Weinebrugge, duos videlicet in loco qui dicitur Buggensele et residuos VIII his nominibus* ¹²⁴. De 10 mansi lagen in de fiscus Weinebrugge en van twee van hen werd er gezegd dat ze in Buggensele lagen.

Twee jaren na de schenking, in 964, bevestigt koning Lotharius de gift van de graaf Arnulf aan Blandinium. De tien mansi werden nu zonder uitzondering gelocaliseerd in Buggensele: *de fisco Uuai(ne)brugge X mansa in loco nuncupante Bugginsela* ¹²⁵. Dezelfde tekst komt terug in 966: *de fisco Uuanebrugge X mansi in loco nuncupante Bugginsela* ¹²⁶.

In 1038 neemt koning Hendrik I, op aanvraag van Boudewijn V en van de abt van de Sint Pietersabdij te Gent, de abdij en haar bezittingen onder zijn bescherming: *De fisco Uueinebrugge X mansus et terram in Buggesela* ¹²⁷.

Ontstaan van de fiscus Weinebrugge.

Hoe oud is het domein Weinebrugge? Tot omstreeks 700 heeft de tweede Duinkerkiense Transgressie heel de polderstreek herschapen in een uitgestrekt waddegebied, dat onderhevig was aan ebbe en vloed, en enkele hogergelegen plaatsen uitgezonderd, nagenoeg onbewoonbaar was. De kustlijn volgde ongeveer de « hoge dijken », over het Zand te Brugge, St-Andries, Varsenare, Snellegem, Jabbeke en Zerkegem, om dan, ten oosten van Roksem, op te klimmen, naar het noorden toe, naar Ettelgem en Oudenburg. De steenweg op Gistel werd op deze dijken aangelegd tot Roksem. Een paar honderd meters noord van deze weg ligt de

(124) A. FAYEN, *Liber Traditionum*, blz. 75 en VAN LOKEREN, *Chartes et Documents de l'abbaye de Saint Pierre à Gand*, blz. 34.

(125) M. GYSSELING en A.C.F. KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 60.

(126) Ibidem, nr. 63.

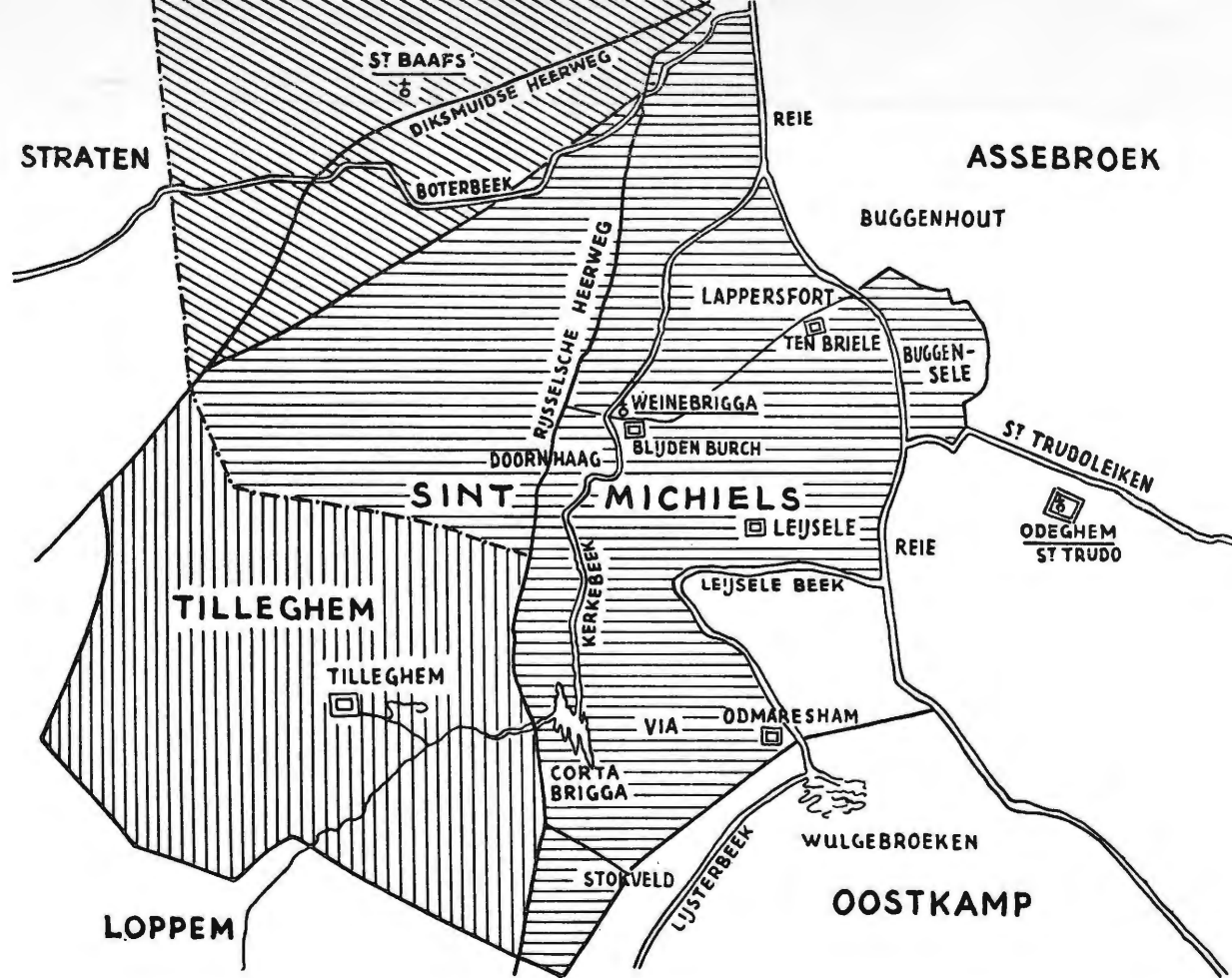
(127) Ibidem, nr. 92.

Zandstraat, die wellicht nog ouder is dan de steenweg op Gistel, en langs de rand van het poldergebied liep. De Zandstraat werd vroeger de « Oudenburgsche Weg » genaamd. Langs die weg bereikte men Oudenburg. De « hoge dijken » zijn niet op te vatten als echte dijken, doch als een zeer breed hoog gelegen terrein, dat vroeger een duinengordel was. Het grootste gedeelte van Straten (St-Andries en Varsenare), van Snellesem, Jabbeke en Zerkegem lag zuid van deze dijken en werd niet overstroomd tussen de jaren 300-700.

De toestand was dezelfde voor wat betreft het domein Weinebrugge. De fiscus Weinebrugge lag gedeeltelijk ten noorden en gedeeltelijk ten zuiden van deze hoogtelijn. Het noorderlijk deel was tussen de jaren 300-700 hoofdzakelijk een gedeeltelijk onder water lopend gebied. Zelfs het zuiderlijk deel was niet heel vrij van overstroming. Het lag zeer laag en de inham van het Zwin was in die eeuwen zeer breed en drong zeer diep het land binnen. Toch moet de streek bewoond zijn geweest. De helft ervan was zandgrond en bleef waarschijnlijk vrij van overstroming. Enkele oude toponiemen verwijzen naar zeer vroege inbezittingen van de grond: Odmaresham, Leyele en Buggensele. De ligging van de twee eerstgenoemde plaatsen is gekend. Buggensele blijft een raadsel. De plaats werd reeds vermeld in 962.

Na de jaren 700 kwam er verandering. Met het dalen van het waterpeil ten noorden van Brugge (de zee trok zich terug tot over de huidige duinengordel), kon hier het overtollige water afgevoerd worden langs de Reie, de Kerk-, de Leyele en de Boterbeek, die een vaste bedding kregen. En langs de oevers van deze riviertjes ontstonden meersen, wijnen en broeken. Rond deze tijd moet binnen dit gedeelte van de fiscus Snellesem het domein Weinebrugge ontstaan zijn. De bewoners van de magere zandgronden van het oude kroondomein Snellesem zakten geleidelijk af naar het vruchtbaar broekland, waar een nieuw domaniaal centrum ontstond aan de oever van een beek die later, toen er de St Michielskerk gesticht werd, de Kerkebeek zou genoemd worden. Dit vormde de kern van een uitgestrekt complex wijn- en broeklanden, dat langzamerhand droog kwam naarmate de zeespiegel daalde, of naarmate het overtollige water in kleine riviertjes kon gekanaliseerd en afgevoerd worden, en nieuwe vruchtbare gronden ingedijkt.

Dit nodigde de bewoners uit zich verder noordwaarts te vestigen op de nieuwe gronden, en zo ontstond een nieuwe nederzetting, in de uithoek van het domein Weinebrugge, ten noorden van de Boterbeek en links van de Reie, op het grondgebied van de latere stad Brugge. Te hunnen gerieve werd een dochterkerk van St Michiels opgericht en aan de Allerheiligste Verlosser toegewijd: een hulpkerk voor de ver van het domaniaal centrum wonende agglomeratie van de vicus Brugge. De grenzen van de nieuwe parochie waren oorspronkelijk: in het noorden de Ieperleed, in het oosten de Reie, in het zuiden de Boterbeek en in het westen het domein Straten. De parochie St Salvators zou zich later nog verder naar het noorden uitbreiden: naarmate de schorregronden ten noorden van de Ieperleed droog werden en in cultuur werden gebracht, breidde de parochie St Salvators zich nog verder naar het noorden uit, zodat haar



parochiaal gebied aldaar gans het grondgebied innam dat later de parochie St Pieters op de dijk zou vormen.

De villa Weinebrugge.

Wij zullen hier in deze beschrijving slechts het zuiderlijk deel van deze villa beschrijven. Het noordelijk deel ervan, ten noorden van de Ieperleed gelegen, valt hier buiten beschouwing.

Vermits de fiscusnaam Weinebrugge uiteindelijk tot de parochie Sint Michiels beperkt bleef, en de kerk aldaar in 1089 Weinebrugge heette, dan moet het zuiderlijk deel van de fiscus het oudste deel ervan zijn. Wanneer men de toestand te Snellesem en te Zerkegem nagaat, dan blijkt het dat de curtis naast het atrium en de fiscuskerk lag. De villa Weinebrugge (de curtis) lag dus waarschijnlijk naast de kerk en het atrium. De ligging van dit atrium of kerkhof is onveranderd gebleven. Tot in de 19e eeuw stond de parochiekerk van Sint Michiels nog te midden van het kerkhof. De kerk werd slechts in die eeuw afgebroken en herbouwd op de huidige plaats, langsheen de Rijsselse Heerweg. Het is meer dan een vermoeden dat de villa moet worden gezocht ten oosten van de Kerkebeek en in de nabijheid van het atrium. De ligging van deze villa kan met een zekere waarschijnlijkheid worden aangeduid. Naast het kerkhof ligt immers een zeer oude hofstede, Blijdenburg genaamd, « met de bewalde mote daert Casteel op staat metten nederhove, ende cynghele rontomme »¹²⁸. De walgrachten waren zeer breed en er was een grote oppervlakte binnen de walgrachten. Ook de mote kan zeer oud zijn. De hoeve lag, zoals de kerk, ten oosten van de Kerkebeek. Het is zo goed als zeker dat de bewoners van het westelijk gedeelte van de fiscus, langs een brug over de Kerkebeek, de kerk op die plaats konden bereiken. Er lag dus voor de kerk en de curtis een brug over de beek. De vraag kan worden gesteld of die brug Weinebrugge zou hebben geheten en de fiscus zijn naam aan die brug heeft ontleend.

Odmaresham - Hamersam.

Het domein Odmaresham of Hamersam bestond uit een hofstede, meersen en landen, ten zuiden van de kerk Sint Michiels gelegen, langsheen de Leyselebeek¹²⁹. Het domein was in de twaalfde eeuw in het bezit van het Sint-Trudoklooster. Dit zeer oude klooster was oorspronkelijk een prioraat van Augustijner kanunniken, en stond op de parochie Odenghem, tussen Brugge en Oostkamp gelegen. Het Sint Trudo klooster stond nabij de grenzen van de parochies Oostkamp en Sint Michiels. Odmaresham was een oude landhoeve van dit klooster, waarvan het bestaan opklimt tot het ontstaan van het domein Weinebrugge. Odmaresham was tot in de laatste tijden een neerhof van een kasteel, dat nu een rustoord is geworden van de Witte Zusters van Afrika.

(128) K. DE FLOU, *a.w.*, blz. Deel II, kol. 196.

(129) *Ibidem*, Deel V, kol. 342.

Albakin acker

Het klooster van Sint Trudo was met Odmaresham verbonden door een uitgestrekte akker, eigendom van het klooster, die genaamd werd Albakin acker *totam terram illam que jacet inter ammersam et sanctum trudonem... vulgari vocabulo albakin acker appellatur*¹³⁰.

Cortabrugga.

In 1113 schonk de graaf Boudewijn aan het Sint Trudoklooster het domein Cortebrugge. Het domein was 64 gemeten groot en lag ten zuiden van de kerk van Sint Michiels, halfweg de kerk en de hofstede Stokveld¹³¹. Het paalde in het westen aan de heerlijkheid Tillegem en lag bij de Cortebrugge, langsheen de Kerkebeek. De ligging laat vermoeden dat het een broekland was.

Het domein Via.

Tussen het kloosterdomein Odmaresham en dit van Cortabrugga lag er een onbebouwd terrein «*terram quandam incultam*» dat veel schade aan het kloosterdomein berokkende. Het werd Via (Weg) genaamd, omdat het een verbindingsweg was tussen Odmaresham en Cortabrugga. De graaf Diederik schonk dit domein in 1133 aan het Sint Trudoklooster, wellicht om het te vergoeden voor de schade die zijn tegenstrever dit klooster had aangedaan¹³². Op 11e juli 1128 immers had Willem van Normandie de *cellula Sti Trudonis juxta Orscamp sita* totaal uitgeplunderd. Er bleef noch Missale noch kelk meer over om het H. Misoffer op te dragen. De woorden *pauperibus monachis*, de verarmde monniken, zijn wellicht een zinspeling op de plundering van het klooster door het leger van Willem van Normandie¹³³.

Het kloostergoed van Sint Trudo op Weinebrugge is dus ontstaan uit de samenvoeging van de domeinen *Albakin acker*, *Odmaresham*, *Via* en *Cortabrugga*.

In nomine Sancte ac Individue Trinitatis.

Ego Theodoricus, Dei gratia Flandrensis comes, volo notum esse omnibus tam futuris quam presentibus, quod precipue pro anima comitisse Suananildis, uxoris mee, et animabus antecessorum meorum, et pro eterna retributione, ecclesie Sancti Trudonis iuxta Brugas et pauperibus Cristi monachis inibi Deo servientibus, terram quandam incultam, que hactenus via vocabatur, iacentem et in longum porrectam inter Cortabrugga et

(130) Archief Groot Seminarie Brugge, Cart. Eeckhout, f. 83, anno 1206. In dit jaar werd de abdij van den Eeckhout te Brugge bevestigd in het bezit van de Albakin akker, een voormalig bezit van de heer van Oostkamp. Het Sint-Trudoklooster bestond reeds vóór dat de abdij te Brugge werd gesticht. De vraag kan worden gesteld of de abdij uit dat klooster is ontstaan.

(131) K. DE FLOU, *a.w.*, deel I, kol. 186.

(132) F. VERCAUTEREN, *Actes des comtes de Flandre*, Brussel, 1938, blz. 146-47.

(133) Gualbertus, *Passio Karoli boni comitis Flandriae*, uitgave Pirenne, 1891, blz. 147.

terram ipsius ecclesie Odmaresham, et que eis maximo fuit impedimento et devastationi segetum, dedi in perpetuum libere possidendam, in manus Letardi eiusdem loci tunc prioris. Et ut hoc donum meum et alia omnia quecumque antecessores mei vel ceteri fideles eidem ecclesie contulerunt rata et inconvulsa permaneant, sigilli mei impressione confirmo, hac lege apposita, ut quicumque contraire presumpserit, centum solidos comiti et ecclesie persolvat.

Signum Balduini notarii, Signum Rasonis Pincerne. Signum Walteri de Zomergbem. Signum Balduini, fratris eius. Signum Balduini, filii eius. Signum Arnoldi de Orscamp. Signum Ansodi de Odenghem.

Actum Brugis, anno ab Incarnatione Domini Mo.Co.XXXIII^o, indictione XI, epacta XII, kalendis Octobris ¹³⁴.

Leysele.

Het domein Leysele, vroeger een leengoed, later een kasteel, lag ten zuidoosten van de kerk van Sint Michiels, en ten noorden van Odmaresham en zoals die laatste hoeve, langsheen de Leyselebeek. Het goed lag op een kilometer afstand van de kerk. Ook die sala kan opklimmen tot het ontstaan van de fiscus ¹³⁵.

Het goed Ten Briele.

Ten Briele was een leengoed en boerderij nabij het Lappersfort te Sint Michiels. Het behoorde toe aan het Sint Jans Hospitaal te Brugge en wordt reeds in 1280 vermeld. Het lag zeer laag en was hoofdzakelijk meers en weideland ¹³⁶.

Buggensele.

Er werden, zoals uit de voorgaande stukken blijkt, in de tiende eeuw tien mansi geschonken aan de Sint Pietersabdij te Gent, waarvan er twee te Buggensele lagen. De tien mansi lagen in Weinebrugge. De nauwkeurige bepaling van de ligging van de eerste twee mansi doet eigenaardig aan. Ze worden als het ware afgezonderd van de acht volgende. Wij kennen de namen van de 16 mansionarii die aan de acht mansi waden verbonden. Ze ontbreken voor de eerste twee mansi. Mogen wij eruit besluiten dat de eerste twee, zoals de mansus Messeem, als réserve door de abdij werden uitgebaat?

Er waren 16 mansionarii voor de acht overblijvende mansi. Waarschijnlijk hadden de mansi daaromtrent dezelfde omvang, zodat er op elke mansus twee laten werkten. De ligging van Buggensele werd niet nader bepaald. Een zeer klein deel van de fiscus Weinebrugge lag ten oosten van de Reie. Wij vermoeden dat Buggensele daár moet gesitueerd

(134) Arch. Groot Seminarie Brugge, Cart. A Eeckhout, fol. 98 v. Uitgegeven in *La Flandre*, t. III. 1869-1870, blz. 276.

(135) K. DE FLOU, *a.w.*. Deel 9, kol. 657.

(136) *Ibidem*, deel II, kol. 745.

worden. Ten noorden van deze kleine strook grond lag het leengoed genaamd Buggenhout. In 1240 vindt men de vermelding van Bughoute en in 1362 deze van Buchoute¹³⁷. Buggensele, was waarschijnlijk een sala nabij dit bos. De preciese bepaling: twee mansi te Buggensele, kan er op wijzen dat deze mansi in Weinebrugge lagen, maar toch ten oosten van de Reie.

Oedeghem.

Het domein Oedeghem mag in geen geval worden verward met Odenghem, een domein en later een parochie tussen Brugge en Oostkamp gelegen. De naam van de heer van Odenghem verschijnt reeds in 1080¹³⁸. De Heer van Odenghem heeft waarschijnlijk naast zijn woning een bidplaats gesticht, die later een parochiekerk werd. Het Sint Trudoklooster heeft zich op het goed Odenghem gevestigd. De kerk, die parochiekerk en kloosterkerk werd, had Onze Lieve Vrouw als titelheilige, en niet Sint Trudo. Het domein Odenghem heeft nooit deel uitgemaakt van de fiscus Weinebrugge.

En Oedeghem? Het antwoord is niet zo eenvoudig. Oedeghem was volgens K. de Flou een hofstede ten westen van de Doornhaag te Sint Michiels¹³⁹. Ze zou dus in Weinebrugge hebben gelegen. Oedeghem verschijnt echter slechts in de 19e eeuw op enkele kaarten. De oudere teksten door K. de Flou onder Oedeghem vermeld, staan immers in verband met Oudegheem, een domein dat te Loppem lag, en reeds in 1285 in de oorkonden verschijnt¹⁴⁰.

Met een Oedeghem te Sint Michiels dient er geen rekening te worden gehouden.

De grenzen van de fiscus Weinebrugge.

Er heeft tot nog toe veel verwarring geheerst omtrent de omvang van de fiscus Weinebrugge. De fiscus werd zonder meer en zonder verder onderzoek geïdentificeerd met de parochie St Michiels. Twee oorkonden uit 1089 gaven hiertoe aanleiding.

In 1089 bevestigde graaf Robrecht het kapittel van St Donaas te Brugge in het bezit van de kerk Sint Michiels in de villa Weinebrugge¹⁴¹. In hetzelfde jaar taxeert de bisschop van Doornik Radbodus II de moederkerk Weinabrigga voor twee solidi jaarlijks te betalen aan de bisschop¹⁴². Uit beide stukken heeft men het besluit getrokken

(137) Ibidem, deel II, kol. 1001 en 1003. Behalve de reeds vermelde stukken in verband met Buggensele, kunnen nog worden vermeld: Biggesele (zie kol. 1001) en Hugo de Beghensele in 1143 door K. de Flou ten onrechte ondergebracht onder het woord Viggezele, alwaar hij ook bij vergissing de tien mansi van Weinebrugge heeft gelocaliseerd.

(138) K. DE FLOU, *a.w.*, Deel 11, kol. 687.

(139) Ibidem, kol. 695.

(140) Ibidem, kol. 1135.

(141) M. GYSSELING - A.C.F. KOCH, *Diplomata Belgica*, nr 170, blz. 295: *Aecclesia S. Michahelis in villa Weinabriga*.

(142) Arch. Bisdóm Brugge, Fonds St Donaas, oork. van 28 december 1089.

dat Weinebrugge gelijk te stellen was met de parochie Sint-Michiels. In 1089 was dit inderdaad zo. Hieruit mag men echter niet besluiten dat de grenzen van de fiscus Weinebrugge te identificeren zijn met deze van de parochie Sint-Michiels, noch dat het parochiaal gebied van Sint-Michiels zich oorspronkelijk niet verder uitstreckte dan de parochie in 1089. De kerk Sint-Michiels, door de bisschop Radbodus Weinebrugga genaamd, liet ten noorden van de Boterbeek voor de opkomende agglomeratie, die de vicus Brugge zou vormen, een hulpkerk stichten. De helft van de fiscus werd door de nieuwgestichte parochie van Sint Salvators opgeslorpt. De naam van de fiscus Weinebrugge ging in dit gebied van de Sint Salvatorsparochie verloren, en deze naam bleef voorbehouden en beperkt tot de oude moederparochie St Michiels. Een heel normale zaak. Ook te Snellesem en te Syssele ging de naam van het domein in de nieuwgestichte parochies verloren.

De fiscuskerk is dus de Sint Michielskerk. Zij, en zij alleen, droeg de naam van Weinebrugge. In het stuk van de bisschop van Doornik uit 1089 werd de Sint Michielskerk de kerk Weinebrugga genoemd. Ze is dus de oudste kerk van de fiscus.

Deze kerk was daarenboven een *ecclesia mater*: ze stichtte een hulpkerk: de Sint Salvatorskerk, die de oudste kerk was op het Brugs grondgebied. De nieuwe parochie kreeg de handen vrij om zich naar het noorden uit te breiden, naar gelang nieuwe gronden droog kwamen en bewoond werden. Ze kreeg echter nooit de toelating om zich naar het zuiden uit te breiden. Ze werd slechts enkele meters noord van de Boterbeek gebouwd, en heeft haar parochiaal gebied nooit ten zuiden van de Boterbeek kunnen uitbreiden. De Boterbeek die vlak naast de kerk loopt is en blijft de grens.

Dit is slechts uit te leggen, wanneer men aanvaardt dat de rechter oever van de Boterbeek reeds behoorde tot de parochie van de mater *ecclesia* St Michiels die steeds haar rechten heeft doen gelden. Zo bij het oprichten van de parochie van het Begijnhof in 1245: eertijds was «de wijngaard» een onderdeel van de oude fiscus Weinebrugge; toen het parochie werd, moest het Begijnhof jaarlijks *IV solidi* betalen aan de oude moederkerk van de fiscus, het verafgelegen St Michiels, evenals aan de in de onmiddellijke nabijheid gelegen en veel belangrijker stadskerken St Salvator en O.L.Vrouw¹⁴³. De identificatie van de fiscus Weinebrugge met de parochie St Michiels is uitgesloten door het feit dat de kerk van Sint Michiels een moederkerk was en dus binnen haar parochiaal gebied een dochterkerk gesticht werd. Ten zuiden van de Boterbeek, in de parochie Sint Michiels, is er geen ander parochiekerk die in aanmerking kan komen als hulpkerk. Wij moeten deze niet zoeken rechts van de Reie, want daar zijn wij in het parochiaal gebied van Sijsele. Ook niet ten zuiden van Sint-Michiels, want daar begon het domein en de *ecclesia mater*, de moederkerk Oostkamp. De hulpkerk is ook niet te vinden ten westen van Sint-Michiels, want daar botsen wij

(143) Oorkonde van Walter van Marvis, bisschop van Doornik (mei 1245), uitg. C. Callewaert, in de *Handel. van de Soc. d'Emul.*, LIV, 1904, blz. 287 v.

op het Tillegemse, dat in een ander domein lag. De hulpparochie kan dus slechts ten noorden van de Boterbeek worden gevonden, waaruit wij dan ook besluiten dat de parochie St Salvators uit de parochie van St Michiels is ontstaan, en dat de fiscus Weinebrugge zich uitstreckte tot aan de Ieperleed; tot daar immers strekte zich de oorspronkelijke parochie St Salvators uit.

Een nieuwe bevestiging van de oorsprong van de St Salvatorskerk uit de fiscuskerk Weinebrugge werd onlangs door Z.E.H. English ontdekt. Al de parochies van de stad Brugge kwamen vroeger samen voor de kruisprocessies. Elk van de drie dagen werd de processie ingericht door een van de drie grote stadskerken, die dan de leiding overnam van heel de plechtigheid. De kruisprocessie vormt een interessante bladzijde Brugse geschiedenis. 't Verste dat Z.E.H. English kon achterhalen brengt ons tot het jaar 1419. De maandag kwam men bijeen in St Salvators — men begon met de minste kerk — de dinsdag in O.L.Vrouw, en de woensdag in St Donaas. De keuze van de stadskerken is zeer belangrijk. Het is een oeroude gewoonte dat de kruisprocessie of uitgaat van de moederkerk naar de dochterkerk of omgekeerd. St Salvators hield statie te St Michiels. Waarom te St Michiels? Omdat de banden tussen beide kerken nog niet waren vergeten ¹⁴⁴.

De kerk Sint Salvators, die gesticht werd in de rechthoek gevormd door de Boterbeek en de Reie, strekte zich in het westen uit tot aan het domein Straten. Slechts langs de westkant had de St Salvatorsparochie geen natuurlijke grenzen. Deze zijn nochtans goed gekend en zijn dezelfde westgrenzen als die van de parochie St Baafs die uit St Salvators werd genomen. Ze liepen nagenoeg in rechte lijn noord-zuid van de Ieperleed tot bijna langsheen de kerk van St Andries, en dan verder in de richting zuid-oost naar de Boterbeek. Kan. Duclos heeft de grenzen van het parochiaal gebied van de oude St Salvatorsparochie beschreven:

« Cette paroisse de St Sauveur, après l'érection de la paroisse du Château, continue à s'étendre à l'est du Bourg, sur le territoire actuel de Ste-Walburge, détachée seulement en 1239, et qui resta sous le patronat de St Sauveur; comme elle s'étendait, vers l'ouest, hors de l'enceinte actuelle, sur les terrains de St-Bavon, qui avait déjà un curé en 1239. La paroisse de St-Jacques, autrefois en ville et hors ville, jusqu'à l'Iperleed ou canal d'Ostende, fut découpée dans le territoire de St-Sauveur vers 1240. La paroisse de St-Sauveur s'étendait encore, au XVIe et au XVIIe siècle, sur une grande partie de St-André jusque près du village et jusqu'à l'Iperleed, du Waggelwater à Schipstalle. Cette paroisse de St-Sauveur peut avoir été érigée dans un vaste domaine, qui passa plus tard au comte de Flandre » ¹⁴⁵. Kan. Duclos had goed gezien, doch kon het domein niet aanduiden waaruit de St-Salvatorsparochie werd genomen.

(144) Z.E.H. English - Parochieblad Brugge, 26 mei 1957. Dagklapper. Als stadskerk was Sint Salvator reeds boven het hoofd gegroeid van de moederkerk en begon deze reeds als haar hulpkerk te aanschouwen.

(145) Ad. Duclos, Brugge, Histoire et Souvenirs, Brugge, 1910, blz. 277.

Dit domein was de fiscus Weinebrugge. Het vertegenwoordigde in omvang de helft van de fiscus. De ene helft van Weinebrugge lag ten noorden van de Boterbeek, en werd de parochie St-Salvators, en de andere helft lag ten zuiden ervan en bleef de parochie Sint-Michiels.

Meteen zijn de grenzen van het domein Weinebrugge gekend. Haar gebied vormde een lange strook langs de linkeroever van de Reie, ten noorden begrensd door de Ieperleed, ten oosten door de Reie, ten zuiden door het domein Oostkamp en ten westen door de domeinen Straten en Tillegem.

Gans het domein Weinebrugge kwam later in de heerlijkheid Sijsele terecht. Dit legt ons uit hoe het komt dat de grenzen van het Sijseelse ten noorden van de Boterbeek dezelfde waren als deze van de oorspronkelijke St-Salvatorsparochie, en ten zuiden van de Boterbeek niet overeenstemden met deze van de parochie St-Michiels. De grenzen van het Sijseelse liepen dwars door het parochiaal gebied van St.-Michiels, langsheen de heerlijkheid Tillegem, dat een ambacht op zich zelf vormde en nooit in het Sijseelse terecht kwam. De uitleg hiervan is zeer eenvoudig: Tillegem lag in het kroondomein Snellegem. Sporen hiervan zijn in 1089 nog terug te vinden. In dit jaar bevestigde de graaf de proost van Sint Donaas en het kapittel in haar bezittingen. In de oorkonde vinden wij de volgende tekst: *Hec igitur bona prebendis fratrum attitulantur. Aecclesia Sancti Michabelis in uilla Uueinebriga, cum omnibus appendiciis, decimis, agris, mancipiis, vectigalibus, excepto regio fisco.* Het kapittel werd dus bevestigd in het bezit van de kerk van Sint Michiels, met uitzondering van de koninklijke fiscus. Door regius fiscus is hier te verstaan de heerlijkheid van Tillegem, die bij de parochie van Sint Michiels was ingelijfd, maar nooit deel uitmaakte van de fiscus Weinebrugge, doch wel van de koninklijke fiscus Snellegem.

De heerlijkheid van Sijsele nam ten westen van de Reie de grenzen over van het domeinencomplex (Weinebrugge) en niet deze van het parochiaal complex. Geen van de twee parochies die in Weinebrugge werden opgericht, kwam totaal in het Sijseelse terecht.

De parochie van Sint Salvators breidde zich uit tot ver over de Ieperleed. Gans de parochie van Sint Pieters op de dijk werd uit de parochie van Sint Salvators genomen. De parochie van Sint Pieters werd nooit in de heerlijkheid van Sijsele ingelijfd. Het grondgebied van Sint Pieters lag immers niet in dit van de fiscus Weinebrugge. Zo heeft ook Tillegem dat deel uitmaakte van de parochie van Sint Michiels hetzelfde lot ondergaan: het werd nooit in de heerlijkheid van Sijsele opgenomen, omdat dit domein in de fiscus van Snellegem en niet in deze van Weinebrugge lag.

Wij kunnen benaderend de oppervlakte berekenen van de fiscus Weinebrugge. De parochie van Sint Michiels heeft een oppervlakte van 959 hectaren. Hiervan moeten de 316 hectaren worden afgenomen van het ambacht van Tillegem, de regius fiscus. Wij komen aldus voor het zuiderlijk deel van Weinebrugge tot 643 hectaren. De berekening van het noorderlijk deel van Weinebrugge is niet zo eenvoudig. Toch kan de uitgestrektheid ervan worden achterhaald. De gemeente van Sint

Andries, in 1796 opgericht, strekte zich uit over de oude parochie van Straten of Sint Andries en over de oude parochie van Sint Baafs + de Sint Salvatorskerk, t.t.z. over gans het noorderlijk deel van Weinebrugge. De nieuw opgerichte gemeente had een oppervlakte van 2048 hectaren en 32 ca. ¹⁴⁶. Indien wij de omvang der oude parochie van Sint Andries kunnen achterhalen en deze aftrekken van de 2048 hectaren, dan hebben wij meteen de oppervlakte gevonden van het noorderlijk deel van Weinebrugge. De parochie van Straten of Sint Andries strekte zich uit over 3735 gemeten en 58 roeden of 1651 hectaren en 62 ca. Het noorderlijk deel van Weinebrugge (zonder het stadsgebied) had dus een oppervlakte van 396 hectaren en 70 ca. Hierbij zou het grondgebied van de stad Brugge dat tussen de vestingsgordel en de Reie lag (links van de Reie), nog moeten worden toegevoegd. Ook met dit grondgebied dat hoofdzakelijk uit wijnen, meersen en broeken bestond, moet rekening worden gehouden, wat betreft de uitgestrektheid van het noorderlijk deel van de fiscus Weinebrugge. Het besloeg nagenoeg 130 hectaren. De totale oppervlakte van het noorderlijk deel van Weinebrugge was dus 526 hectaren. Wanneer de oppervlakte van het noorderlijk en van het zuiderlijk deel samengevoegd wordt, komen wij aan een totale oppervlakte voor de fiscus Weinebrugge van 1169 hectaren. Iedereen zal begrijpen dat die cijfers slechts benaderend zijn.

De parochie van Sint Baafs en de Sint Salvatorshoek.

Wij kunnen het grondgebied van Weinebrugge ten noorden van de parochie van Sint Michiels in een westelijk en een oostelijk deel verdelen. Wij laten het stadsgebied van Brugge links van de Reie buiten beschouwing.

Het oostelijk deel was veel kleiner in omvang dan het westelijk deel. Het was door blauwe paalstenen afgezet en lag tussen deze paalstenen en de vestingen van de stad. Dit gebied heette: de paallanden. Deze lagen rondom de stad. Het westelijk deel lag tussen de paallanden en de heerlijkheid van Straten. Gans deze westelijke helft lag in de heerlijkheid van Sijsele ¹⁴⁷.

De oostelijke grens van Straten en meteen de westelijke grens van Weinebrugge is gekend. Zij begon ten zuiden aan de splitsing van de Diksmuidse Heerweg en het Carrestraetkin, liep vandaar noordwestwaarts tot aan het samenlopen van de Gistelsteenweg en de dreef die leidt naar het kasteel Stentien. Vandaar liep ze verder noordwestwaarts, kruiste de Zandstraat, de Legeweg en de Noordbruggheweg (Hoogweg), tot aan de paalsteen die een vijftigtal meters ten noorden van deze weg

(146) Stan. D'YDEWALLE, *Geschiedenis van Sini Andries*, blz. 58: lijst der gebouwde gronden in 1768.

(147) Daar gans het gebied ten oosten van de stad Brugge vanzelfsprekend in het Sijseelse lag, en Weinebrugge, het gebied ten westen van Brugge, in deze heerlijkheid werd ingelijfd, zo was de stad Brugge langs alle zijden door dezelfde heerlijkheid begrensd. Het was wellicht om deze praktische reden dat Weinebrugge bij de heerlijkheid van Sijsele en niet bij deze van Straten werd gevoegd.



stond. De grenslijn liep vandaar pijlrecht het noorden in, tussen Ter Lucht en Ter Zaele, tot aan de Ieperleed.

Hetzelfde grondgebied kan en werd ook anders verdeeld. Wij laten nogmaals het stadsgebied buiten beschouwing. De scheidingslijn werd hier nu getrokken door de Gistelsteenweg. Ten zuiden van deze steenweg werd de parochie van Sint Baafs opgericht. Ten noorden van deze steenweg lag hetgeen genoemd werd de Sint Salvatorshoek. De « *Sint Salvators bouck licht tusschen Sint Baefs en de riviere van Passendaele streckende van barme van de buitenvest westwaart tot aen de dreve van Mr Andries de la Coste* »¹⁴⁸. De « *riviere van Passendaele* » is de gekende Ieperleed. De dreef liep van het Kasteel Ter Lucht (eigendom van Andries de la Coste) naar de Ieperleed.

De parochie van Sint Baafs en de Sint Salvatorshoek komen beide uit de parochie van Sint Salvators. Dit hoeft geen betoog voor wat betreft de Sint Salvatorshoek.

De parochie van Sint Baafs wordt reeds vermeld in 1216. In een oorkonde van dit jaar is er spraak van de tienden van de parochie van Sint Baafs waarop de abdij van Sint Andries recht had¹⁴⁹. Het jaartal van de stichting van de parochie is niet gekend. Wij noteren hier graag dat er in de disrekeningen van de parochie vermeld staat: *Sint Baefs... eene parochie ofte branche van de d'heerlyckhede van Zysele*¹⁵⁰. Ook de Sint Salvatorshoek staat vermeld als deel uitmakende van dezelfde heerlijkheid¹⁵¹. De parochie van Sint Baafs behoorde tot het patronaat van de bisschop van Doornik, zoals de Sint Salvatorskerk, waaruit ze werd genomen. Een onuitgegeven oorkonde van de Brugse bisschop Carolus-Philippus de Rodoan, van 30 mei 1613 bewaard te Brugge (Rijksarch. Nr 6032 bl.) bepaalt: *dat deselve (de parochianen van S. Baefs) tselve huerliedder nataelgeldt te ghecostumeerde hoochtijden sulen betaelen in de kercke van S. Salvatoers*¹⁵². De parochiekerk werd in 1577 in de godsdienstberoerten gesloopt. In 1612 werd de kerk ten gronde toe afgebroken. Op 15 april 1610 had de bisschop Carolus-Philippus de Rodoan de parochie bezocht en aan de inwoners de toelating verleend een nieuwe kerk te bouwen. Er werd echter van deze toelating geen gebruik gemaakt. Het is in die omstandigheden te begrijpen dat de bisschop in 1613 de parochianen van Sint Baafs in herinnering brengt dat ze zich niet kunnen onttrekken aan het betalen van het nataalgeld aan de St. Salvatorskerk, die haar moederkerk was. De parochie werd in 1647 afgeschaft en bij de drie portieën van Sint Salvators gevoegd.

(148) St. d'YDEWALLE, *Geschiedenis van Sint-Andries*, blz. 15 (Paalboek Brugge, 1563).

(149) Rijksarch. Brugge, oork. nr 2417 blz.

(150) Rijksarch. Brugge, Aanwinsten, nrs 13160 en 9332. De rekeningen werden nagezien door de greffier van de heerlijkheid van Sijsele. — M. VAN COPPENOLLE, *Geschiedenis der Sint Baafsparochie*, 1935, blz. 13.

(151) Rijksarchief, Brugge, Aanwinsten, nr 3769.

(152) Album English, Eg. I. STRUBBE, *De parochies te Brugge vóór de 12e eeuw*, blz. 364.

Bemerk nog terloops dat de omvang van de parochie van Sint Baafs zeer gering was. Sint Baafs kan dan ook niet tot de vroegste kerstening opklimmen.

De westkant van het kroondomein.

Tot nu toe hebben wij altijd uitgezien naar de oostkant van de fiscus Snellesem. Het wordt tijd dat wij onze blikken werpen naar de westkant van de fiscus en eens onderzoeken of er ook langs die kant geen brokstukken van het domein verloren gingen.

Twee kleinere domeinen, Jabbeke en Zerkegem, die aldaar palen aan Snellesem, hebben in vroegere tijden deel uitgemaakt van het kroondomein. Eerst dan wanneer Jabbeke en Zerkegem ingeschakeld worden in de fiscus Snellesem, kan het Oosthof als centrale hoeve van het domein doorgaan. De uiterste oostgrens van de fiscus lag op 10 kilometers van het Oosthof. Het is meer dan waarschijnlijk dat de centrale hoeve daaromtrent in het midden van de fiscus stond. De uiterste westgrens van de fiscus moet dus ook daaromtrent op 10 kilometers van het Oosthof van Snellesem terug te vinden zijn. Dit kan slechts wanneer Jabbeke en Zerkegem de westgrens van het domein vormden.

Zerkegem

Het domein Zerkegem was te klein om een afzonderlijke fiscus te vormen. Zerkegem heeft slechts een oppervlakte van 800 hectaren. De « villa » Zerkegem was nog kleiner. De noordkant van Zerkegem is immers poldergrond, en werd dus slechts na 700 in kultuur gebracht.

Zerkegem kan slechts deel hebben uitgemaakt van een domein dat ten oosten of ten westen van de villa lag. In het noorden immers paalt het aan Ettelgem dat wij in de westgrens zullen terugvinden en in het zuiden paalt het slechts met een zeer kleine strook aan Aartrijke. Het is dus uitgesloten dat het vroeger één geheel met dit laatste domein zou hebben gevormd. Alles wijst erop dat Zerkegem deel heeft uitgemaakt van een domein dat ten westen of ten oosten ervan lag.

Welke zijn de westgrenzen van Zerkegem?

Zerkegem paalt in het westen aan Roksem, Ettelgem en Bekegem.

Roksem.

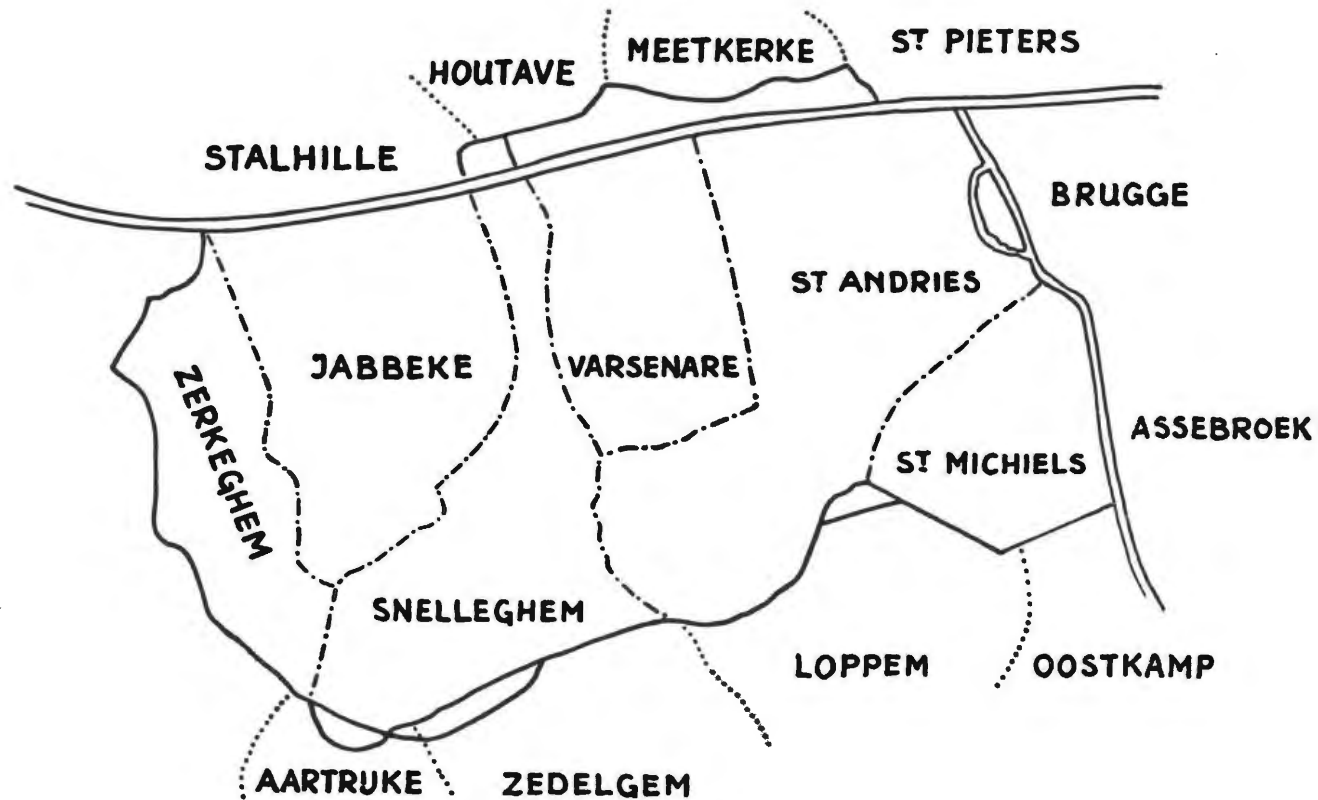
Roksem bezat reeds een kerk in 745. In dat jaar immers schonk priester Felix de cella Roksem, die hij zelf had gebouwd, met de woning van de priester die de kerk bediende en nog andere goederen, aan de abdij van Sint Bertijn te Sint Omaars. Roksem is een van de oudste parochies van de Vlaanderengouw. Het eerste kerkje stond op een zeer uitgelezen plaats: in de zandstreek, op een hoogvlakte, op de hoge dijken, langsheen de Oude Bruggeweg. De kerk was toegewijd aan Sint Michiel. De eerste parochies waren zeer uitgestrekt: Snellesem en Sijsele kunnen er als bewijs voor dienen. Het is derhalve te verwachten dat meer dan een parochie uit Roksem is ontstaan.

FISCUS SNELLEGHEM

(64)

J. NOTERDAEME

112



Ettelgem.

Ettelgem werd gesticht ten noorden van Roksem, aan de rand van de poldervlakte, wanneer het water zich, na 700, uit het waddengebied had teruggetrokken en de polderstreek bewoonbaar was geworden. Adlingem (Ettelgem) was reeds parochie in 1026¹⁵³. De parochie werd genomen uit Roksem. De kerk werd toegewijd aan Sint Elooï, maar stond, zoals Roksem, onder het patronaat van de abdij van Sint Bertijn, en heeft dezelfde patroon, Sint Michiel, als patronus loci, als patroon van het grondgebied van de parochie.

Westkerke.

Deze parochie werd gesticht ten westen van Roksem. Vandaar de naam Westkerke. Westkerke was, zoals Ettelgem, reeds parochie in 1026. Westkerke heeft Sint Omaar als titelheilige van de kerk. Het is gekend dat de abdij van Sint Bertijn in de stad St.-Omaars werd gesticht. Westkerke stond zoals Roksem onder het patronaat van de abdij van Sint Bertijn. De parochie Westkerke werd zonder de minste twijfel uit Roksem genomen.

Roksem, Ettelgem, Westkerke vormden dus, kerkelijk beschouwd, één geheel, een domein.

Bekegem.

De oorsprong van Bekegem ligt nog in het duister. Bekegem vormt als het ware een eiland in het gebied dat onder de invloed stond van de abdij van Sint Bertijn. Wij moeten er immers rekening mede houden dat ook Eernegem, dat ten zuiden van Bekegem ligt, een zeer uitgestrekte parochie was, en in 1119 reeds in het bezit was van de abdij van Sint Bertijn¹⁵⁴. Men zou dus verwachten dat Bekegem, zoals Roksem, Ettelgem, Westkerke en Eernegem onder één en hetzelfde patronaat heeft gestaan. Bekegem stond echter onder het patronaat van de abdij van Sint Amand, en heeft Sint Amand als patroonheilige van de kerk. Hiervoor is tot nu toe nog geen uitleg gevonden. Mogen wij veronderstellen dat Bekegem oorspronkelijk heeft toebehoord aan de abdij van Sint Bertijn, en dat deze abdij het patronaat van Bekegem met de abdij van Sint Amand heeft uitgewisseld tegen een ander goed? Onmogelijk is dat niet. Het naastbijgelegen Zedelgem behoorde oorspronkelijk toe aan de abdij van Sint Amand. Deze abdij heeft in 1266 het patronaat van Zedelgem geruild met de Sint Pietersabdij tegen een ander goed¹⁵⁵. Het gebeurde wel meer dat het patronaat van een kerk door ruiling van

(153) K. DE FLOU, *a.w.*, Deel 4, kol. 63.

(154) F. H. D'HOOP, *Recueil des chartes du prieuré de Saint Bertin à Poperinghe*, Bruges, 1870, p. 10.

(155) F. RONSE, *Geschiedenis van Zedelghem*, blz. 69. De ruiling geschiedde: feria VI post Jubilate, in 1266.

de ene abdij overging naar een andere abdij. Bekegem behoorde reeds toe aan de abdij van Sint Amand in 1107. In dit jaar immers bevestigde Baldericus, bisschop van Doornik, de abdij in het bezit van Bekegem¹⁵⁶. Indien er vroeger een ruiling was geschied, dan moet dit vóór 1107 gebeurd zijn.

Wat er ook van zij, de abdij van Sint Amand was in elk geval niet vreemd aan de streek. In 822 werd zij bevestigd in het bezit van de villa Koekelare. Deze villa was zeer uitgestrekt. Eernegem zou er deel van hebben uitgemaakt¹⁵⁷. Bekegem lag dus vroeger ofwel in het domein Roksem, ofwel in het domein Eernegem. Zerkegem heeft nooit in verband gestaan met de parochies die ten westen van Zerkegem lagen.

Ook op wereldlijk gebied stond Zerkegem los van deze domeinen. In 1180 schonk de ridder Arnold van Gistel de tienden van Eernegem, Westkerke, Roksem en Bekegem, die hij in leen hield van de graaf van Vlaanderen, aan de abdij van Oudenburg. Ook hier valt Zerkegem buiten het complex van deze domeinen.

Het besluit lijkt gewettigd dat Zerkegem niet aansloot met een domein dat in het westen lag. Het moet dan ook deel hebben uitgemaakt van een domein dat ten oosten ervan lag. Dit besluit dringt zich op, wanneer wij bedenken dat er wel een verband was tussen Zerkegem en het Oosthof¹⁵⁸. Dit domein kan dan ook geen ander geweest zijn dan het domein Snellegem.

Jabbeke

Jabbeke ligt ingesloten tussen Zerkegem en Snellegem. Een enkel blik op de kaart is voldoende om tot de vaststelling te komen dat, indien het bewezen is dat Zerkegem in het domein van Snellegem lag, er niet meer moet bewezen worden dat Jabbeke er deel van uitmaakte.

*
* *

Zerkegem en Jabbeke komen uit de fiscus Snellegem. Indien dit waar is, dan moet ook kunnen worden bewezen dat beide parochies reeds vóór 941 ervan waren afgescheiden. Het staat immers vast dat ze in 941 niet meer in de fiscus lagen.

(156) Ch. DUVIVIER, *Actes et Documents Anciens*, 1898, blz. 54 : altaria hec... de Marchengem, de Winginis, de Berneham, de Sedelengem, de Bichengem. Duviervier ziet in Bichengem de parochie Bissegem. De opsomming is echter geografisch, en klimt van het zuiden op naar het noorden, zodat er meer kans bestaat dat Bichengem hier staat voor Bekegem. De kerk Bekegem is in alle geval een bezit geworden van de abdij van Sint Amand.

(157) L. VANHEULE, *Ichtegem en de villa Koekelare*, 1953, blz. 35 en vlg.

(158) J. NOTERDAEME, *Het Oosthof te Snellegem*, Twee oude schaaopdriften van het Oosthof op Steene, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 1956, blz. 109 en vlg.

Dit kan, voor wat Zerkegem betreft, met zekerheid worden uitgemaakt.

De kerk te Zerkegem had van overouds als titelheilige de H. Vedastus en stond onder het patronaat van de abdij van Sint Vaast. Het « pouillé » van het bisdom Doornik, uit de 14e eeuw, duidt als patroon aan: *abbas S. Vedasti*¹⁵⁹. Volgens de rekeningen van de stad Brugge uit 1303 had de abt van de abdij van Sint-Vaast kerkelijke inkomsten te Zerkegem: de pastoor was hem een pond schuldig: *De Gossuin, le doyen de Zerkeghem, pour dette que il devoit al del abbeie de Saint Vaes d'Arras: 1 lb.*¹⁶⁰.

Door de bul van Paus Alexander III (Sens, 1164, november 14), wordt aan de abdij de pauselijke bescherming toegekend en haar bezittingen bekrachtigd: *Serchinghem cum berberia*¹⁶¹.

Over de ligging van de *berberia* valt niet meer te twijfelen: ze lag op Testerep, te Steene, op de parochie Sinte Katarina, dus in de nabijheid van Zerkegem. Daar wij enerzijds weten dat de schaaftdrift naast Zerkegem lag en anderzijds dat de heren van Koekelare, die in de buurt van Zerkegem woonden, het altaar van Zerkegem met de schaaftdrift hadden geusurpeerd in de twaalfde eeuw en gedwongen werden ze terug te schenken aan de abdij van Sint Vaast en dit op aandringen van de graaf van Vlaanderen en van de bisschop van Doornik, mogen wij met zekerheid besluiten dat Serchinghem = Zerkegem.

Ook K. de Flou¹⁶² identificeert Serchinghem met Zerkegem en citeert uit de 14e eeuw in 1317: weduwe van Serkenghem - in 1330: Jan van Zerkengheem - in 1331: Johannes de Zerkengheem - 1334: Johannes de Zerkingheem.

Wij zijn echter verplicht veel oudere stukken op tafel te leggen. Wij moeten bewijzen dat Zerkegem, de villa Zerkegem, reeds vóór 941 van het domein Snellesem was afgescheiden.

De villa Zerkegem behoorde reeds vóór 941 toe aan de abdij van Sint Vaast. Als bewijs hiervoor hebben wij het diploma van Sint Vaast van Karel de Kale van 30 oktober 867¹⁶³. Uit dit diploma blijkt dat in 867 niet slechts het altaar van Zerkegem, doch de villa, het ganse domein Zerkegem, in het bezit was van de abdij. De passus in het diploma die hier van belang is luidt als volgt: *In pago Belvacensi, Mediolanas, Pateas Aquas et Angilcurtem, mansum indominitatum et alios mansos XXIV cum ecclesia ac vineis et ceteris appendiciis; Valles super fluvium Summam, cum camba I et duabus molendinis et mansis ad eosdem pertinentibus qui in dominicatu nostro fuerunt; Stagra, Saltiacum, Armentarias, Mast, Marcheim, Sirigobheim,...*

(159) A. LONGNON, *Pouillés de la province de Reims*, II, Parijs, 1908, blz. 451.

(160) Em. VANDEN BUSSCHE, *Inventaire des Archives de l'Etat à Bruges, Section Première, Franc de Bruges*, I Chartres Bruges, 1881, blz. 166.

(161) Inventaire sommaire des Archives Départementales antérieures à 1790, Archives ecclésiastiques, série H. fonds de l'abbaye de St-Vaast, I, blz. 6.

(162) K. DE FLOU, *Woordenboek voor Toponymie*, Deel 18, kolon 401.

(163) Cartulaire de l'abbaye de Saint Vaast d'Arras, rédigé au XII siècle par Guimann - publié par M. le Chanoine Van Drival, Arras, 1875, blz. 42, en G. TRESSIER, *Recueil des actes de Charles II le Chauve*, II, Parijs, 1952, nr. 304.

Slechts de passus eindigende met *appendiciis* wordt beheerst door *In pago Belvacensi*: de Somme vloeide niet door de gouw van Beauvais. De ligging van Sirigoheim wordt niet nader bepaald. Niets belet dat het in de Flandrensis zou liggen. Sirigoheim werd tot nu toe nog niet geïdentificeerd. Het is echter te vereenzelvigen met Zerkegem. Er zijn immers een aantal andere stukken die de bezittingen van de abdij van Sint Vaast aanduiden en waarin Sirigoheim onder andere vormen voorkomt, doch telkens op dezelfde plaats, in dezelfde rangorde. Het eerste stuk is een falsum - het tweede is echt - het derde en vierde zijn verdacht, wellicht ook de twee volgende. Daarover echter gaat het niet, maar wel over de verschillende vormen waaronder de plaats Zerkegem wordt vermeld, vormen die ons trapsgewijze tot Serchingehem terugbrengen.

- Privilegium Stephani Pape: 765 - Stagras, Atramentarias, Mast, Marcheim, Sirigeim... blz. 23.
- Privilegium Caroli Regis: 867 - Stagras, Saltiacum, Armentarias, Mast, Marcheim, Sirigoheim... blz. 42.
- Privilegium Hincmari Remensis archiepiscopi: 870 - Stagras, Saltiacum, Atramentarias, Mast, Marcheim, Sirigotem... blz. 27.
- Privilegium Johannis Pape: 875 - Stagras, Saltiacum, Atramentarias, Mast, Marcheim, Syringnhem... blz. 36.
- Privilegium Odonis regis: 891 - Stagras, Salciacum, Atramentarias, Mast, Marcheim, Sirengeheim, cum omnibus precariis ad eadem villas pertinentibus... blz. 53.
- Privilegium Benedicti pape: 1024 - Stagras, Saliacum, Florbais, Leventeis, Sarchingehem cum ecclesia et familia, ... in Flandris unam berberiam et unam dimidiam in Testereph... blz. 60.
- Aiud ejusdem privilegium (Alexandri pape): 1164 - Merenies, Serchingehem cum berberia... blz. 94.

Wanneer wij deze stukken leggen naast het diploma van Karel de Kale voor Sint Vaast, het diploma waarvan de echtheid niet wordt in twijfel getrokken, dan komen wij tot het besluit dat Sirigoheim te vereenzelvigen is met Serchinguehem uit de bul van Paus Alexander III, een bul waarvan de echtheid niet werd betwist. De villa Zerkegem was dus in 867 in het bezit van de abdij van Sint Vaast.

Voor wat Jabbeke betreft, liggen er geen duidelijke bewijzen voor handen. Toch kan er met een betrekkelijke waarschijnlijkheid worden uitgemaakt dat ook Jabbeke vóór 941 van Snellegem werd afgescheiden. Jabbeke bestond reeds als afzonderlijke parochie vóór 988. De bul van Paus Jan XV, van 988, bevestigde dat de kerken van Jabbeke. Oudenburg, Leffinge, Gistel en Vlissingen in het bezit waren van de bisschop van Noyon-Doornik. De bul is slechts een bevestiging. De kerk van Jabbeke was dus reeds vroeger in het bezit van de bisschop, reeds vóór 988 een parochie - wellicht dan ook reeds vóór 941.

De villa Zerkegem.
Het atrium of kerkplein.

De villa Zerkegem behoorde reeds vóór 867 toe aan de abdij van Sint Vaast. Door villa is in die tijd te verstaan, niet enkel een hofstede doch gans het domein Zerkegem. Is er nog iets van het oud bezit van de abdij terug te vinden? Wij beginnen ons onderzoek met de kom van het dorp. Het is immers te veronderstellen dat de kerk gebouwd werd, zoals elders waar een domaniale kerk werd opgericht, in de nabijheid van de voornaamste curtis van het domein.

Zijn er nog sporen van het bezit van de abdij in de dorpskom overgebleven? Wij hebben reeds gezien dat de kerk en dan ook het atrium in de twaalfde eeuw aan de abdij gerestitueerd werd. Hoe groot was het kerkplein?

Er is hier een zeer belangrijke vergelijking te maken tussen het atrium te Snellegem en dit van Zerkegem, niet enkel voor wat de oppervlakte ervan betreft, doch ook voor wat betreft de schikking ervan. Men heeft bij de vergelijking ervan de indruk dat Snellegem, de oudste kerk in het westen van Brugge, aldaar als voorbeeld heeft gediend voor de kerken die later in het domein werden opgericht.

Te Snellegem had het atrium volgens het kadastraal plan van P.C. Popp uit de 19e eeuw een oppervlakte van 26 aren: 4 aren 80 ca. (Sectie B, nr 227) voor de kerk, en 21 aren 20 ca. (Sectie B nr 228) voor het kerkhof. Te Zerkegem hebben wij volgens het kadaster de volgende oppervlakten: voor de kerk: 5 aren 60 ca. en voor het kerkhof 25 aren, samen 30 aren 60 ca. Het verschil is dus gering. De pastoor woonde oorspronkelijk binnen het atrium. Wij hebben dus nog het perceel op te zoeken waarop de pastoor woonde. Dat perceel dient nog te worden gevoegd bij de reeds gekende oppervlakte van het atrium, om de totale oppervlakte ervan te kennen.

Te Snellegem woonde de pastoor op een perceel dat in 1478 volgens het register van de watering van Blankenberge (berustend in het Rijksarchief te Brugge onder nummer 408) 158 roeden groot was. Dat perceel was in twee delen gesplitst: 100 roeden lagen ten zuiden van de beek en binnen het atrium en 58 roeden lagen ten noorden van de beek, buiten het atrium. Met de 58 roeden hebben wij, voor wat betreft de oorspronkelijke toestand, geen rekening te houden: het staat vast dat deze buiten het atrium lagen en dat de pastoor niet dáár woonde. De 58 roeden lagen zeer laag en waren zeer drassig. Er was geen mogelijkheid dáár een huis te bouwen. Er heeft daar vroeger nooit een huis gestaan. In 1956 werd dáár een villa gebouwd, doch de eigenaar van het perceel, Germain Sanders, heeft vooraf 33 kamions en een honderdtal karren aarde aangevoerd om de grond op te hogen. De koster van de kerk kreeg, volgens de rekeningen van de kerk van Snellegem, in het begin van de 17e eeuw, de toelating om in het huis te wonen dat stond op de 158 roeden, waarin de weduwe van Karel De Vrou was overleden, en waar vroeger, zo staat er geschreven, de kapelaan *placht up te wonen*. De koster bleef er wonen tot in de 20e eeuw. Vóór enkele jaren woonde

de koster nog in de kosterij. Hij woonde op het perceel van 100 roeden. Het is dus uitgemaakt dat de kapelaan vroeger binnen het atrium, ten zuiden van de beek, op de 100 roeden woonde. Oorspronkelijk heeft de pastoor daar gewoond. Wanneer een groter pastorij werd gebouwd buiten het atrium, naast het ridderhof, werd de oude pastorij binnen het atrium ter beschikking gesteld van de kapelaan.

Wij vinden juist dezelfde schikking terug te Zerkegem. Ook daàr had de oude pastorij, die binnen het atrium stond, een oppervlakte van 100 roeden. Het perceel is gemakkelijk terug te vinden. De 100 roeden lagen te Snellegem ten oosten van het koor van de kerk. Ook te Zerkegem lagen ze ten oosten van het koor van de kerk. Volgens het register van de wateringten uit 1478 lag er te Zerkegem ten oosten van de kerk een perceel dat 100 roeden groot was. Nummer 11 van het 14e Begin luidt als volgt: *De costere van Zerkeghem, int zelve stic: 1 lijne, t.t.z. 100 roeden.* Men schrijft: *Int zelve stic, t.t.z. in het voorgaande stuk, nummer 10: De abt van Atrecht ten zuytoothoucke dran ende ande noords. vande kerckhove tusschen den weghe: 2 l. 60 roeden.*

De ommeloper van Zerkegem geeft nog een veel duidelijker beschrijving van dit laatste perceel: 8e Beloop, 14e Begin, nummer 14: *Minbeer de Abt van Atrecht aende zuysijde daeraen over den berrewegh, een haeckende stick aende Zuytsijde bij Voosthende zuytwaert tot aenden Landtwegh, mette Zuytsijde ende Westhende ant kerckhof rontomme sijn weghe, met een buyseken ten zuythende van den haecke, daer de Costere op woondt: 2 l. 40 r. t.t.z. 240 roeden.*

De koster woonde dus op de 100 roeden ten oosten van de kerk. Daar zal vóór hem de kapelaan hebben gewoond, en vóór de kapelaan de pastoor, zoals te Snellegem. Ook te Zerkegem werd er een nieuwe pastorij gebouwd, op grond die aan de abt toebehoorde en vroeger in de centrale curtis lag. De nieuwe pastorij werd gebouwd in het 16e Begin van de wateringten en staat in de Ommeloper van Zerkegem van 1680 beschreven als volgt: *Curatus van Zerkeghem ... drye stynghen... den noordersten breetst ende verhaeckende mette priestragie omtrent den middele...: 5 gem. 2 lijnen 69 roeden.*

De pastorij lag ten noorden van het kerkhof. De abt van Sint-Vaast was in het bezit van een perceel dat paalde aan de pastorij. Het volgende nummer van het register, nummer 4, luidt als volgt: *Mijn heer den abt van Atrecht van zuythende daeraen een lanck smal sticcken... 2 lijnen 4 roeden.* Het volgende perceel was kapelanijland: *De Capelrie van Zerkeghem ... 4 lijnen 50 roeden.* Ook nummer 6 was kapelanijland: *De selve aende noortsijde daeraen ... mette westzijde aen Curatus de Zerkeghem Landt 10 lijnen 40 roeden.*

Het zevende perceel vormde oorspronkelijk een blok met het achtste perceel: nummer 7: *Vedast de Cock - 7 lijnen 14 roeden,* en nummer 8: *Curatus de Zerkeghem int selve stick: 75 roeden.*

Hoe was de toestand in 1478? De ligging der percelen wordt in 1478 niet zo nauwkeurig beschreven als in de Ommeloper, doch wij kunnen ze toch identificeren, daar de oppervlakte ervan met deze van de percelen van de Ommeloper overeenstemt.

Register anno 1478

Ommeloper 17e eeuw¹⁶⁴

- | | |
|---|---|
| Nr. 3. <i>De prochiepape van Zerk. ende es de priestragie d. hij woent</i> : 5 g. 2 l. 60 r. | Nr. 3. <i>Curatus van Zerckeghem.</i> 5 g. 2 l. 69 r. |
| Nr. 4. <i>De abt van Atrecht</i> : 2 l. 4 r. | Nr. 4. <i>Mijnheer den abt van Atrecht</i> : 2 l. |
| Nr. 5. <i>De capelrije van Zerck. ande noords. dran ende ande oosts. van 's prochiepapenland noord toten weghe</i> : 5 g. | Nr. 5. <i>De capelrije</i> : 4 l. 50 r. |
| Nr. 6. <i>Heer jan Maertens priester ende prochiepape t'zerckeghem</i> : 7 l. 40 r. | Nr. 6. <i>De selve</i> : 10 l. 40 r. |
| Nr. 7. <i>De prochiepape van Zerckeghem, int zelve stick</i> : 75 r. | Nr. 5 en 6 samen : 5 g. 90 r. |
| Nr. 8 : <i>Jan maertens priester int zelve stick</i> : 50 r. | Nr. 7. <i>Vedast de Cock</i> : 7 l. 14 r. |
| Nr. 6-7-8 samen : 8 l. 65 r. | Nr. 8. <i>Curatus de zerckeghem, int selve stick</i> : 75 r. |
| Nr. 9. <i>De fermerie vanden wijngaerde</i> : 7 l. 25 r. | Nr. 7 en 8 samen : 7 l. 89 r. |
| | Nr. 9. <i>De fermerie vande wijngaerde in Brugge</i> : 3 g. 99 r. |
| Nr. 10. <i>De kercke van Zerckeghem int zelve stick</i> : 2 l. 2 r. | Nr. 10. <i>De kercke van Zerck</i> : 2 l. |

Al deze percelen komen uit het vroeger bezit van Sint-Vaast en lagen nabij de kerk. Wanneer wij hierbij de reeds vermelde 2 lijnen en 40 roeden voegen die aan het kerkhof paalden, de 100 roeden van de oude pastorij naast de kerk en de 200 roeden van het kerkhof zelf, dan komen wij aan een groot complex van gronden in de dorpskom die eigendom was van de abdij van Sint Vaast.

De vraag kan worden gesteld of Snellegem en Zerkegem niet als typische voorbeelden kunnen doorgaan voor wat betreft de ligging, schikking en oppervlakte van het atrium in onze eerste landelijke parochies rond Brugge. Het kerkplein lag bij een boerderij en had een oppervlakte van daaromtrent een gemet (te Zerkegem 44 aren, te Snellegem 41). Een derde hiervan, langs de oostkant, was pastorij met hof. Te midden de overblijvende twee derden van het atrium werd er een houten kerkje gebouwd, met ingang langs de westkant. De pastoor woonde ten oosten van het koor van de kerk.

Wanneer op de buitenparochies kapelanijen opgericht werden, heeft men er gebruik van gemaakt om buiten het atrium een nieuwe en groter pastorij te bouwen. Dit zien wij althans te Snellegem en te Zerkegem gebeuren. De oude pastorij werd afgestaan aan de kapelaan en werd van dan af de kapelanij. Wanneer de kapelaan wegviel, werd aan de koster de toelating verleend de kapelanij te bewonen. Zo kreeg de

(164) Volgens 18e eeuwse copie berustend in het Kerkarchief te Zerkegem.

koster te Snellegem in het begin van de 17e eeuw de toelating om het huis te bewonen binnen het atrium, waar de kapelaan *placht up te wonen*. Hij mocht er wonen zonder pacht te betalen « bij wete van de parochianen ». Deze détails zijn van zeer groot belang voor de studie van onze grote dichter Jacob van Maerlant. Jacobus Custos of Jacob de Coster (van Maerlant) woonde te Snellegem binnen het atrium, in het huis dat kapelanij was of werd. Hij was dus geen koster. Men kan nu echter beweren, zoals J. Van Mierlo in het boek « De Stad Damme », dat Jacobus Custos in de kosterij woonde binnen het atrium. Deze bewering steunt op geen enkel document, en is in strijd met de geschiedkundige gegevens. Het register van de Wateringen van Blankenberge van 1478 bewijst dat de koster van de kerk van Snellegem buiten het atrium woonde. Met wat recht kan men dan beweren dat hij binnen het atrium woonde ?

De abdijs bezat echter oorspronkelijk gans het domein Zerkegem. Zijn er op andere plaatsen buiten de dorpskom, geen sporen van dit grondbezit overgebleven ?

De inventaire sommaire des Arch. Départ., IIe deel, vermeldt op blz. 74: « *Déclaration des censes, maisons, moulins, dîmes, terrages et autres fermes appartenant à l'abbaye, entièrement ruinés ou abandonnés en parties pendant les guerres de 1635 à 1660: aultres terres saisies par les Espagnols en Flandres... les fermes de Petite-Synthe et de Zerkeghem* ».

Het IIIe deel vermeldt in juli 1714: « *Il n'y a pas plus de 50 a 60 ménages dans cette paroisse qui est assez étendue; le monde y est pauvre le terroir sablonneux, couvert de hayes et de bois. La ferme de l'Abbaye est à un quart de lieue du village, elle est en fort mauvais état. Les terres ne se louent que 3 florins* ».

Waar lag deze hofstede? Ze lag in het Twaalfde Begin van de Wanlanden — in het zesde Beloop van de Ommeloper. Dit Beloop is duidelijk beschreven in de Ommeloper. Het lag ten noorden van de steenweg op Gistel en ten zuiden van de Bruggeweg... *streckende westwaerts duere tot in den Landtwegh daer Gistel Ambacht ende Zerkeghem op sceeden, ende is't beloop daer de hofsteden in staen toebehoorende Jan Rycx, den abt van Atrecht... ende andere.*

Het bezit van de abdijs in dit beloop is in 1478 nog terug te vinden in de volgende percelen:

- Nr. 6 - *De capelrie van Zerkeghem: 2 lijnen.*
- Nr. 8 - *De Prochiepape van Zerkeghem: 1 lijn en 50 r.*
- Nr. 10 - *De kercke van Zerkeghem: 4 lijnen 36 roeden.*
- Nr. 11 - *De abt van Atrecht: 3 gem. 10 roeden.*
- Nr. 14 - *De abt van Atrecht: 4 lijnen 83 roeden.*
- Nr. 15 - *De kercke van Zerkeghem: 1 lijn.*
- Nr. 16 - *Dezelve kercke: 1 lijne.*
- Nr. 17 - *Pieter beyens: 1 gemet.*
- Nr. 18 - *De kercke van Zerkeghem, int selve stick: 1 lijne.*
- Nr. 19 - *De zelve kercke; int selve stick: 75 roeden.*
- Nr. 20 - *De disch van Zerkeghem: int selve stick: 75 roeden.*

Nr. 30 - De kercke van Zerkeghem: 1 lijne.

Nr. 31 - De abt van Atrecht ende es de hofstede ende tland: 1/2 gemet.

De ligging van de percelen kan in het zesde beloop van de ommeloper gemakkelijk teruggevonden worden.

De centrale hoeve van de villa Zerkegem.

Waar lag te Zerkegem de centrale hoeve van de villa in de negende eeuw en vroeger?

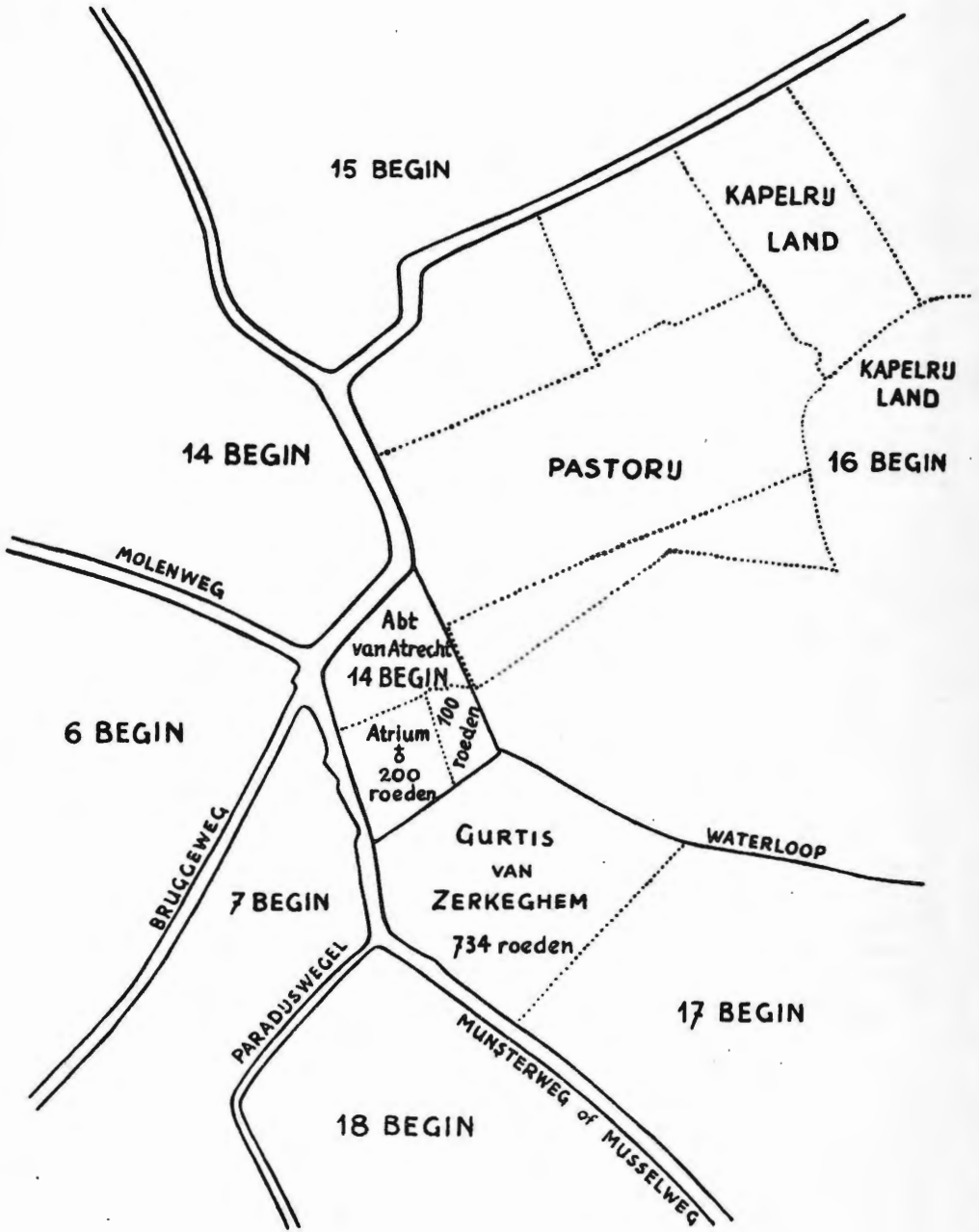
Veel keus is er niet. Er ligt slechts een hofstede naast de kerk en het kerkhof. Het 11e Beloop (17e Begin van de wanlanden) begint « aen de zuytsijde vande kercke van Zerkeghem... streckende zuytwaert tot den velde, ende is 't beloop daer d'hofsteden in staen, toebehoorende Vedast de Cock, 't clooster vande willeminjen ende andere ». Aldus de ommeloper van Zerkegem.

Het eerste perceel is beschreven als volgt: *Vedast de Cock... metter hofstede... jegbens rkerckhof... metten westhende inden musselwegh, ende metten oosthende aenden heerwegh dictum waterloop - Vullandt, 7 l. 36 roeden.* Dit beloop strekte zuidwaarts « Tot den velde ». De Musselstraat was in de 17e eeuw de nieuwe benaming van de Munsterstraat. De hofstede was vroeger door walgrachten omringd. Ze was in 1478 vervallen en verdwenen. Het perceel waarop ze stond werd in 1478 beschreven als volgt: *Matheus lotin anden bouc streckende van den eenen weghe toten anderen: 7 lijnen 34 roeden.* Ze werd herbouwd in het 18e Begin, waarvan het eerste artikel luidt: *Matheus lotin ende es zijn hofstede d. hij woent metten lande ald. omtrent: 9 g. 1 lijne 32 r.* Men zal hebben opgemerkt dat het perceel naast de kerk met de hofstede van Matheus lotin verbonden bleef.

Het kerkhof, de kosterij of oude pastorijs, het kapelanijland en pastorijsland, al het land dat in 1478 nog toebehoorde aan de abt van Atrecht, werd uit die hofstede genomen, het land noord van de hoge dijken uitgezonderd.

Het kan verwondering verwekken dat deze curtis in 1478 niet meer toebehoorde aan de abdij van Sint Vaast. Wij moeten hier echter rekening houden met het feit dat de Heren van Koekelare de villa Zerkegem hebben geusurpeerd. Wellicht waren ze de advocati van de abdij voor wat Zerkegem betreft. Het gebeurde wel meer dat de advocati de goederen van abdijen die ze moesten beschermen zelf in beslag namen. De Heren van Koekelare werden in de 12e eeuw gedwongen de kerk van Zerkegem aan de abdij terug te geven. Van een teruggave van de curtis is er in gans deze aangelegenheid geen spraak geweest.

De curtis zelf, de omliggende mansi inbegrepen, was ten oosten begrensd door het Catteveld, ten zuiden en ten westen door het veld, en ten noorden door de hoge dijken. Het weideland lag, zoals te Snellegem, rond de curtis. Het akkerland kan nog gedeeltelijk worden teruggevonden in het kouterland, dat tussen de kerk en de hoge dijken lag. Het 8e Beloop heeft al nummer zes (14e Begin van de wanlanden, zesde



en zevende perceel): *diversche sticx, genaempt de Coutere, mette oostzijde inden halven Landtwegh, mette noorthende inde lanestraete, 7 gem. één lijn 71 roeden, en als nummer 7: De kercke van Zerckeghem int selve sticx: 2 lijnen.*

Een ander hof van belang, doch jonger dan de curtis van Zerkegem, was het hof ter Walle¹⁶⁵. Dit hof werd leen van de Burg van Brugge. Het staat in het leenboek van de Burg van Brugge beschreven als volgt in 1384 (in de oudere leenboeken was het nog geen leen gemaakt): Jacob cobbi(n) f. Jacobs houd een leengoed van minen vors(eiden) her(e) dats te wetene ene stede van 25 ymet lants groot lettelt meer jof min lecghende jn de prochie van Zerckeghem die men heet te Walle, met 13 mansc(epen) der toe behoren(de). En(de) stad te trauwen en(de) waerheden.

Wij wijzen om te sluiten nog naar het proostland dat wij te Zerkegem aantreffen. In 1089 bevestigt de graaf de proost van het kapittel van Sint Donaas in zijn bezittingen: *In Sarkangem X mensurae*. Het proostland lag op de hoge dijken, ten noorden en ten zuiden ervan.

Het Zesde Beloop (12e Begin van de wanlanden) heeft als eerste perceel: 2 strynghen cum zuyszijde anden gistelwegh... 7 g. 10 r. Hierof 3 g. 1 lijne 50 r. proostland. Het 12e perceel luidt: 1 g. 20 r. proostland — Het 13e: 3 g. 60 r. proostland, streckende metten zuythende aenden gistelwech. Het proostland in dit Beloop paalde dus aan de steenweg op Gistel, en lag ten noorden ervan.

Het 9e Beloop (deel van het 16e Begin) had de hoge dijken als noordergrens. Het proostland lag ten zuiden van de steenweg. Perceel 5: proostlandt... 5 g. busch ten hauwe, 1 lijne 50 r. — Perceel 6: diversche stucx onder busch en lant... 7 lijnen 87 r. — proost 700 r. Vollant tot 500 r. ende 287 r. busch dat maer betaelt ten hauwe. per ommeloper maer 784 r. en wordt ten proosschen geheel in Uutfandt (sic) gebracht. — Perceel 7.. 2 g. 6 r. proostlandt. Perceel 8: Mr Mathias Rodius.. metten noorthende aende hooghe dijcx. 2 g. 2 lijnen landts. Hierof 2 g. 2 lijnen proostland.

Perceel 9: Mr Mathias Rodius.. d'hofstede.. Vollant. 3 g. 50 r. Proostl.

Perceel 10: Den selven.. Vollant. 8 lijnen 30 r. proostl.

Perceel 11: Den selven.. 4 lijnen 74 roeden proostl.

De hofstede, met slecht en goed land, werd dus doorgesneden door de steenweg op Gistel. Wellicht bezat de proost deze landerijen vóór de aanleg van de steenweg.

Het domein Zerkegem had een oppervlakte van 808 hectaren¹⁶⁶.

(165) R.A.Brussel, Rekenkamer, nr 1074, anno 1384. De hofstede Ter Walle lag tussen de centrale curtis en het Veld, zuid van de kerk. Zie K. DE FLOU, *a.w.* Deel 17, kol. 1051 en kol. 1083. Voor Munsterstraat, ibidem, Deel 18, kol. 1038 en voor Musselstraat, Deel 11 kol. 78. Ter Walle lag in de wijk genaamd Stedeke of Steedje - Zie nog: L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutumes*, T. I, p. 353: Cour Ter Walle à Zerckeghem.

(166) Pro memoria wijzen wij hier nog naar een oude verdwenen hofstede die ten zuiden van de kerk lag op een vierkant stuk land dat thans nog gekend staat onder de naam van de hovekens: twee percelen land, die in de bocht van de

Jabbeke.

Jabbeke mag niet op eenzelfde lijn gesteld worden met Zerkegem. Jabbeke vormde geen klein domein, geen afhankelijke villa, zoals Zerkegem, van de villa capitanea Snellegem. Nergens werden er te Jabbeke sporen teruggevonden van een oude villa. De kerken te Zerkegem en te Sint Michiels, de twee oudste kerken van het domein na de kerk te Snellegem, lagen in de uiterste oost- en westhoek van het domein. Het is logisch dat die twee domeinen het eerst van de moederparochie werden losgemaakt. Die twee kerken werden ver ten zuiden van de steenweg op Gistel gesticht, Zerkegem in het houtland, Weinebrugge in de meersen. De kerk van Jabbeke werd gesticht ten noorden van deze steenweg, langs de Zandstraat, op het kruispunt waar de beek, de Jabbeke, de Zandstraat bereikte. Te Varsenare hebben wij hetzelfde verschijnsel: ook daar werd de kerk gebouwd op de plaats waar de beek de Zandstraat doorsnijdt. De kerk te Jabbeke werd gebouwd ten behoeve van de bevolking die, ten noorden van de Zandstraat, na het terugtrekken van het water, de nieuwe gronden in cultuur had gebracht, en er zich gevestigd. Ze dateert waarschijnlijk uit de negende eeuw. Uit deze domeinstudie blijkt dat Jabbeke reeds in 941 niet meer tot het domein Snellegem behoorde. De parochie Jabbeke was toen reeds gesticht. Jabbeke was waarschijnlijk een bisschoppelijke stichting. De kerk stond in de tiende eeuw reeds onder het patronaat van de bisschop van Doornik.

Het terrein zuid van de steenweg op Gistel was een verlengsel van de Snellegemse noordkouter. Deze Jabbeekse kouter sloot zich verder in het westen aan bij de Zerkegemse kouter. Het Oosthof te Snellegem was te Jabbeke in het bezit van twee percelen, die genaamd werden de Jabbeke kouter. Het eerste was 4 gem. 2 lijn. 67 roeden groot, en het tweede 3 g. en 60 roeden. De twee percelen vormden één blok en werden ook genaamd: de tien gemeten. Ze lagen ten zuiden van de steenweg op Gistel¹⁶⁷. Ook daar moeten wij het kouterland zoeken dat reeds in 1268 vermeld wordt¹⁶⁸.

Tussen de Jabbeekse kouter en de Snellegemse kouter lag er, en ligt er nog, een uitgestrekt gebied weidelanden. De kouter te Snellegem ligt hoog. Hij wordt van zuid naar noord doorkruist door de Waelbeek

Op de plaats waar deze beek het grondgebied van Snellegem verlaat, zakt het terrein. De weiden lagen rechts en links van de beek, tussen de Snellegemse westkouter en de Jabbeekse kouter. Daar vonden de Franken, die aan landbouw en aan veeteelt deden, een uitgelezen plaats om zich te vestigen.

paradijsweg liggen Ze waren omgeven door brede walgrachten die nog gedeeltelijk bewaard gebleven zijn. De gebouwen waren reeds in 1630 verdwenen. De hovekens staan in dit jaar beschreven als volgt: zeven lijnen twee roeden landts... oost ende zuutwaert over 't paradijsweghelken ende zijn twee stryngghen ghenaeemt de hovekens. Rijksarch. Brugge, nr 3951 bl.

(167) J. NOTERDAEME, *Het Oosthof te Snellegem*. Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis te Gent, Nieuwe reeks, Deel 10, 1956, blz. 53.

(168) R.A.Br., oork. nr 7437 bl.

Sporen van grafelijk bezit vinden wij in de schenking van de gravin Suzanna op 1 juni 1003 aan de Sint Pietersabdij te Gent: *Susanna regina tradidit sancto Petro alodem suum... in Jabbeke (tantum habetur unde) VII (pisae veniunt)* ¹⁶⁹.

Ook de proost van Sint Donaas vinden wij er reeds zeer vroeg als eigenaar: in 1089 bevestigde de graaf hem in het bezit van *XXX mens. diurn.*

De vroegste vermelding van Jabbeke vindt men in het Liber Traditionum. In 971 schonken Windelmarus en zijn huisvrouw Hiltrada aan de Sint Pietersabdij te Gent een deel van hun goederen waaronder een bos langsheen de Jabbeke: *Eodem vero anno quidam Windelmarus nomine cum conjuge sua Hiltrada nomine, tradidit portiunculam sue possessionis cum silva sitam super rivum Gelbecca.* In de bul van Paus Jan XV komt Jabbeke in 988 als Gchbecca voor. *Gchbecca, in Flandris.* Het is dan ook te vermoeden dat Gelbecca = Jabbeke.

Jabbeke heeft een oppervlakte van 1343 hectaren.

Aantal inwoners

Wij kennen nu de oppervlakte van de parochies die in de oude fiscus Snellegem zijn ontstaan. Volledigheidshalve geven wij hier nog het aantal inwoners in 1796. Wij krijgen erdoor een beeld van de belangrijkheid van de ene parochie tegenover de andere. De verhoudingen zijn intussen totaal veranderd.

Snellegem: 496.

Varsenare: 433.

Sint Andries: 405. Bemerkt dat de Sint Baafsparochie in 1796 in de Sint Andriesparochie werd ingelijfd, en het aantal van haar inwoners in het cijfer 405 begrepen is. De Sint Baafsparochie maakte vroeger deel uit van de Sint Salvatorsparochie en haar grondgebied lag dus in de fiscus Weinebrugge ¹⁷⁰.

Sint Michiels: 571.

Jabbeke: 524.

Zerkegem: 397.

Brugge: 31.319.

Loppem, Zedelgem en Aartrijke.

Deze drie domeinen, die ten zuiden van de fiscus Snellegem lagen, hebben er nooit deel van uitgemaakt. Ze lagen buiten het gebied van de Wateringen van Blankenberge, in de zandstreek. Zerkegem, Jabbeke, Snellegem, Varsenare, Sint Andries en Sint Michiels lagen binnen het gebied van deze Wateringen, en werden medegerekend met de polderstreek. De zuidergrens van de fiscus Snellegem was de zuidergrens van

(169) A. FAYEN, *Liber Traditionum*, Gent, 1905, blz. 101.

(170) De parochie van Sint Baafs telde in 1796, toen ze bij deze van Sint Andries werd gevoegd, slechts 133 inwoners en 30 huizen.

het Brugs Ambacht en van de pagus Flandrensis, van de Vlaanderen-gouw in de enge zin van het woord.

Het Ambacht Straten.

De parochies van het platteland van het Brugse Vrije werden in 21 ambachten gecentraliseerd. Heeft men hier voor de groepering van de parochies in één ambacht oudere domeinverdelingen gevolgd? Het is een feit dat de parochies die deel uitmaakten van het ambacht Sijsele vroeger in de domeinen Sijsele en Weinebrugge lagen en in deze domeinen ontstonden. Het ambacht Sijsele omvatte: Sijsele, Assebroek, Ste Catherine, St Michiels, St Baafs, St Salvators buiten stad, St Pieters en St Kruis. Assebroek, St Catherine en St Kruis komen uit het domein Sijsele, en Sint Michiels, St Baafs en St Salvators uit het domein Weinebrugge. St Pieters is een latere aanwinst van St Salvators.

Het ambacht Straten was samengesteld uit de volgende parochies: Zerkegem, Jabbeke, Stalhille, Snellegem, Varsenare en Ste Anna ter Straten, t.t.z. Sint Andries¹⁷¹.

Wanneer men rekening houdt met het feit dat Stalhille vroeger met Jabbeke verenigd was en dat Snellegem aan invloed heeft verloren en heeft moeten onderdoen voor Straten, dan vinden wij hier onder het ambacht Straten al de parochies terug van de fiscus Snellegem (zonder Weinebrugge).

Wij laten enkele beschouwingen volgen in verband met de kerstening in het westen van Brugge, en het domein Snellegem. Vier kerken werden in het noorden van de fiscus gesticht voor de bevolking die zich aldaar had gevestigd toen de gronden er niet meer drassig waren: Jabbeke, Varsenare, Bethferkerke en de Sint-Salvatorskerk. Ze werden gesticht op hetgeen wij zouden durven noemen de oude kustlijn van Vlaanderen tussen de jaren 300 en 700. Ze werden er gebouwd langs de openbare weg, en niet op een villa. De kerken Jabbeke en Varsenare stonden langs de Oudenburgsen Weg, de oude verbinding tussen Oudenburg en Brugge. Die weg eindigde te Brugge op het Zand en werd later Zandstraat genaamd. Bethferkerke werd gebouwd langsheen de steenweg op Gistel, en de Sint-Salvatorskerk langsheen de weg die liep van het Zand door de vicus Brugge naar Gera (Sint-Kruis). De oudste kerken van het domein werden gesticht ten zuiden van deze hoogtelijn, niet langsheen een openbare weg, doch op een hoeve, op een villa. Het waren domaniale kerken, gesticht op de villa, naast de woning van de stichter: de kerk van Snellegem op het Oosthof, en de kerken van Zerkegem en Weinebrugge op de villa met die naam. De kerk van Weinebrugge of Sint-Michiels stond niet op de huidige plaats, doch een weinig verder oost, op de plaats waar nu nog het kerkhof ligt.

(171) E. VANDEN BUSSCHE, *Inventaire des archives de l'état à Bruges - Section I, Franc de Bruges, T. I Chartes, 1881, Inleiding blz. XIV.*

Van de acht kerken die in de fiscus werden opgericht (wij laten de jongere kerken terzijde), werden er zes gesticht naast een waterloop: de kerken van Snellegem en van Zerkegem naast de Lane, de kerk van Jabbeke naast de beek met dezelfde naam, deze van Varsenare naast de beek, vroeger wellicht Varsen are genaamd, de kerk van Sint-Michiels naast de Kerkebeek en deze van Sint Salvators naast de Boterbeek. Dit is geen toeval daar wij te Roksem en ook nog elders hetzelfde verschijnsel terugvinden. Wij durven eruit te besluiten dat de eerste kerken in de zandstreek houten kerken waren, hetgeen door de opgravingen reeds bewezen is voor wat betreft de kerk van Roksem. Wellicht werden die kerken in de nabijheid van het water gebouwd om een mogelijke brand te kunnen blussen. Hiertegen kan worden ingebracht dat de oude domaniale kerken naast een villa of een grote hoeve werden gebouwd die door walgrachten was omringd en in de nabijheid van een beek en dat de kerk die er werd opgericht dan ook noodzakelijk bij een beek stond. Er kan worden geantwoord dat de beek niet zoals de walgrachten rondom de hoeve liep, en dat de kerken opvallend langs die kant van de hoeve stonden waar de beek liep.

SAMENVATTING

Wij zijn gekomen aan het einde van onze visitatiereis door de fiscus Snellegem. Het koninklijk domein Snellegem was in het Merovingisch en in het Karolingisch tijdperk een zeer belangrijke fiscus, niet zozeer wat betreft de opbrengst, dan wel om reden van haar buitengewone grote uitgestrektheid en haar ligging langs de kust. De kroondomeinen in het noorden van Frankrijk waren niet zo uitgestrekt. De fiscus Annappes (caput fisci) was iets meer dan 2000 hectaren groot en met zijn drie afhankelijkheden: Gruson, Noyelles en Wattiesart bereikte de fiscus nog niet de 3000 hectaren. De villa Fontanas super fluvio Salam, in de streek van Amiens, zou ten minste 2500 en maximum 4000 hectaren hebben bereikt.

Wij kunnen gemakkelijk de omvang van de fiscus Snellegem berekenen. Het kroondomein omvatte:

1. Snellegem: 1116 hectaren.
2. Varsenare: 1015 hectaren.
3. Sint Andries: 2048 hectaren. Wij geven hier de oppervlakte van de gemeente Sint Andries, die zich uitstrekt over de parochies Sint Baafs en Sint Andries (vroeger genaamd Bethferkerke of Straten).
4. Sint Michiels: 959 hectaren.
5. Jabbeke: 1343 hectaren.
6. Zerkegem: 808 hectaren.

Wij komen voor de zes gemeenten samen aan een totaal van 7289 hectaren. Hierbij kunnen nog worden gevoegd de 80 hectaren die bij Zedelgem, de 27 hectaren die bij Loppem en de 45 hectaren die bij

Aartrijke werden ingelijfd. Ook de helft van het grondgebied van Brugge komt uit het kroondomein. De fiscus Snellegem overtrof in uitgestrektheid en was bijna dubbel zo groot als de fiscus van Bonneleau (Oise), een domein dat als het uitgestrekste werd aanzien omdat het de 4000 hectaren overschreed. De villa van Snellegem was de caput fisci, de villa capitanea, de hoofdvilla van het domein. Er waren in het domein twee afhankelijke villae, appendicia of mansioniles: Zerkegem en Weinebrugge. Zerkegem lag ver in het westen van het domein en Weinebrugge ver in het oosten ervan. De drie villae lagen ten zuiden van de hoge dijken. De laatstgenoemde villa groeide uit tot een afzonderlijk domein dat een nieuwe fiscus werd. De hulpkerk van Weinebrugge, de Sint Salvatorskerk te Brugge, werd gesticht in de eerste helft van de 9e eeuw. De kerk van Weinebrugge is natuurlijk nog ouder en dan ook het domein Weinebrugge, en vermits dit domein uit de fiscus Snellegem werd genomen en de fiscuskerk aldaar een stichting is uit de zevende eeuw, dan moet de fiscus Snellegem zeker Merovingisch zijn.

Wij vestigen er nog even de aandacht op, voor wat beterft de oppervlakte van het kroondomein, dat het noordelijk deel van deze fiscus, een lange brede strook grond zuid van de Ieperleed, vóór de achte eeuw, nog zeer drassig was, en waarschijnlijk onbewoond of weinig bewoond. Hetzelfde mag worden gezegd van de linkeroever van de Reie en van het Zwin.

De fiscus Snellegem is vooral van belang omdat hij het uitgangspunt is geweest van de kerstening van de Vlaanderengouw, de oorspronkelijke pagus Flandrensis. De bekeringsaktie, door Sint-Elooi ingezet, is daàr begonnen, door het stichten van een kerk te Snellegem. De fiscus kreeg nog meer belang, nadat de eerste graaf van Vlaanderen, Boudewijn I, zich in de uiterste oosthoek van het domein had gevestigd. Gedurende de negende eeuw werd Vlaanderen door de Noormannen geteisterd. Het was er nergens veilig, behalve in de omstreken van Brugge. Het was een fijne zet van de graaf zich te vestigen langs de zeeboesem van het Zwin en er zijn burcht te bouwen. Hij grendelde daarmee de mogelijke invalspoort van de Noormannen, het Zwin, toe. Meer was er niet nodig om aan de bevolking vertrouwen in te boezemen. Wij weten niet of de kerkjes in het domein Snellegem door de Noormannen werden verwoest, doch wij kunnen veilig aannemen dat de Noormannen tot Brugge niet zijn doorgedrongen. De schatten en kostbaarheden van de Sint-Baafsabdij te Gent, die daàr in veiligheid waren gebracht, werden haar later teruggeschonken. Ze werden dus niet door de Noormannen geroofd. De vestiging van de graaf te Brugge heeft veel bijgedragen tot de groei van de vicus Brugge. Zijn burcht was een symbool van veiligheid en bescherming: meer was er in die onveilige tijden niet nodig om er de plattelandsbevolking heen te lokken.